

DEĞİŞEN TOPLUM	418	
NE KARANLIK NE AYDINLIK	420	TAN ORAL
GERÇEKLİĞİN TARİHSEL İÇERİĞİ	421	TEKİN SÖNMEZ
BOZKIRI GEÇMEK/ŞİİR	426	C. ATUF KANSU
KARA BELGE/ŞİİR	428	TAHSİN SARAÇ
SABAHTAN BAŞLAMAK, UMARIM/ŞİİR	429	HALİM UĞURLU
BAĞLAR BAHÇELER/HİKÂYE	430	KERİM KORCAN
RECEP DELİRDİ/HİKÂYE	434	İRFAN YALÇIN
GEN GÜNLER ÖMÜRSÜZ/HİKÂYE	437	NECATİ GÜNGÖR
ELEKTRİK VE ÇIRA	440	Ö. FARUK TOPRAK
AÇALIM ELLERİMİZİ	442	HASAN HÜSEYİN
HUKUK, SANAT VE TOPLUM	445	İSMET KEMAL
ZAVALLI HAYDAR BİZİM HAYDAR	448	BEDRETTİN CÖMERT
KÖY-KÖYLÜ SORUNU VE EDEBİYATIMIZDA KÖY VE KÖYLÜ	450	MEHMET BAYRAK
GÖÇ SORUNU VE YABANCILAŞMA	456	TAYLAN ALTUĞ
BAŞKALAŞAN KÖY VE EDEBİYAT	458	MEHMET ERGÜN
EDEBİYAT VE BİLİMSSEL GELİŞME	464	YURİ SUROVTSEV
EDEBİYATIN KARŞITLIĞI	467	MEHMET VEYSEL
ŞİİRİMİZDE TOPLUMSAL DEĞİŞİKLİK	469	EROL ÇANKAYA
SOMURTUK TİYATROYA PAYDOS	471	S. GÜNAY AKARSU
GERÇEKLİĞİN TARİHSEL İÇERİĞİ VE «BEYAZ YAKALILAR»	473	TEKİN SÖNMEZ
BATIDAN GELEN SÖZCÜKLER	476	AHMET KÖKLÜGİLLER
«MAĞARA»	477	KENAN ERCAN
«MEZARDA YAŞAYANLAR»	478	A. GÜLVAHAPOĞLU
«DÖNEMEÇ»	479	Ş. YÜCELGİL

değişen toplum

Köyden kente göç sorunu, hem toplumsal yapıdaki sosyo-ekonomik değişmeyi yansıtan bir gösterge hem de çeşitli toplumsal sorunlara yol açan bir olgu olarak son 20 yıldan beri önem kazanmış bulunmaktadır.

Köylü nüfusun kırsal kesimlerden koparak, kentlere akın etmesi, bilindiği gibi, pazar ekonomisine açılma, ve kapitalist yapıya geçiş olgularının belirtisidir.

Kırsal kesimlerin şehirler lehine boşalması Avrupa'da İngiltere'de kapitalizme geçişle birlikte başlamış, daha sonra bütün 18 ve 19. yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Çeşitli ülkelerde, çeşitli zamanlarda yoğunlaşan bu iç göç hareketinin ortak nedeni, feodal yapı bir yandan çözülürken ve kapitalizm gelişirken, şehirlerin endüstri merkezleri olarak topraktan kopmuş kırsal kesimi kendisine çekmesidir. Yani, Avrupa'daki şehirlere göç hareketi, şehirlerin birer çekim merkezi haline gelmesinden, hızlı kapitalistleşmeden kaynaklanmaktadır.

Bu kentleşme süreci içinde, Avrupa toplumlarının da büyük toplumsal bunalımlardan geçtikleri, şehirlerin işçi nüfusunu meydana getiren kırlardan kopmuş halk kitlelerinin uyum güçlükleriyle karşılaştıkları, alışılmış kentsel yaşantıyı değiştirdikleri, en azından zorladıkları bilinen gerçeklerdir. Şüphesiz ki, son çözümlemede bütün bu toplumsal bunalımlar ekonomik yapı değişmesinin, yani kapitalizme ve sanayie geçişin üstyapıdaki yansımalarıdır.

Türkiye'de de, açık olarak gözlenen kentleşme ve kır kesimlerinden kopma olgusu, acaba Batı'da bir kaç yüzyıl önce gerçekleşenden farklı mıdır?

Türkiye'nin kapitalist yapıya geçişinin, dıştan etkilenen farklı ve çarpık bir yapı göstermesi yüzünden, kentleşme olgusu da, Batı'dakiyle bazı yönlerden benzerlikler göstermekle birlikte, tümüyle aynı koşullar ve aynı nedenlerle gerçekleşmemiştir. Şüphesiz ki, meta üretiminin gelişmesi, kapitalist pazara açılma, kır kesimlerindeki mülksüzleşme ve toprak tekelleşmesi, kırsal nüfusun şehirlere akmasını hızlandırmıştır. Ancak, özetle, Türkiye'de kentleşme; kentler ÇEKİM merkezleri oldukları için değil, kırlar hızla artan köylü nüfusu besleyecek imkânlara sahip olmadığı, yani İTİM merkezleri oldukları için gerçekleşmektedir demek mümkündür. Başka bir deyişle Türkiye'de, kırsal yapıdaki eski üretim ilişkileri çözülürken ve bunun sonucu olarak kırsal nüfus tarım dışına itilirken, şehirlerde bu nüfusu emebilecek bir sanayileşme söz konusu olmamıştır. Kırsal nüfus daha çok hizmet kesimlerinde iş bulmuş ve kır kökenli bir işçi sınıfından çok, çoğu hizmet kesimlerinde yer alan geçeköndü halkı kentlerin nüfusunu arttırmıştır.

Bu tesbit özellikle 1950-1960 arası iç göçler için kesinlikle doğrudur.

Türkiye'de kentleşme oranı diğer gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında düşük olmakla birlikte giderek hızlanmaktadır. Bu aynı zamanda kır kesimlerinde yapı değişikliğinin, yani kapitalist pazar ekonomisine geçişin ve mülkiyet ilişkilerindeki değişikliklerin belirtisidir.

Yıllara göre baktığımızda kentli nüfusun kır nüfusuna oranında şöyle bir artış gözlenmektedir.

1972 yılında kentli nüfusun genel nüfusa oranı %24.2

1935 yılında kentli nüfusun genel nüfusa oranı %23.5

1940 yılında kenti nüfusun genel nüfusa oranı %24.4

1945 yılında kenti nüfusun genel nüfusa oranı %24.9

1950 yılında kenti nüfusun genel nüfusa oranı %25.0

1955 yılında kenti nüfusun genel nüfusa oranı %28.9

1960 yılında kenti nüfusun genel nüfusa oranı %31.9

1965 yılında kenti nüfusun genel nüfusa oranı %34.4

1970 yılında kenti nüfusun genel nüfusa oranı %39.0

1950'lerden sonra, kentleşmenin hız kazandığı ve gittikçe de hızlandığı açıkça görülmektedir. 1950 sonrası aynı zamanda kırsal kesimlerin pazara açılması ve kapitalizmin yayılması dönemi olduğundan, köyden kente göçün nedeni hemen ortaya çıkmaktadır. Kapitalist pazara açılmanın hızlanması tarımda kapitalleşmenin gelişmesiyle birlikte kırlar fazla nüfusu itmeye başlamış ve bu itilen nüfus işbulma umuduyla kentlere göç etmiştir.

Göçün en yoğun olduğu ve en erken başladığı bölgelerin aynı zamanda toprakların yetersiz, tarım gelirinin düşük ve toprak tekelleşmesinin hızlı olduğu iller olması dikkat çekicidir.

Kentlere yerleşmeye ve kentli nüfusu 1950 hele 1960'lardan sonra hızla arttırmaya başlayan kır kesiminin ittiği bu kitle, sanayiın aynı hızla gelişmemesi yüzünden, gerçek bir işçileşme sürecine girememiştir.

1950 yılında faal nüfusun %8.3'ü endüstri kesiminde yer alırken 1955'de aynı oran %8.4'u bulmuş 1960'da ancak %9.1'e yükselmiş 1970'de en iyi bir tahminle %12'i bulmuştur.

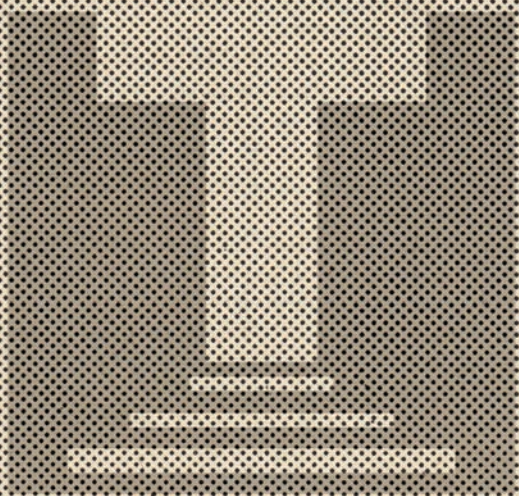
Bunun sonucu olarak da, kırsal kesimden şehirlere akan nüfus, ya üretici olmayan sektörlere kaymış ya da bu yıl resmî rakamlara göre 1 milyon 600 bin'i aşan işsizler ordusunu doğurmuştur.

1960'lardan sonra, kır kesimindeki yapı değişikliğinin önceki yılların birikimiyle de hızlandığı bir gerçektir. Hele 1970'lerde, toprak tekelleşmesi ve kapitalizm öncesi ilişkilerin çözülmesi, her bölgede farklı hız ve nitelikler göstermekle birlikte, yoğunlaşmıştır. Bu, mülksüzleşmenin ve topraktan kopmanın aynı derecede yoğunlaştığı anlamına gelir.

Oysa yapılan bütün tahminlere ve 3. Beş yıllık planda öngörülen gelişme hızına rağmen, çarpık kapitalist yapı kırdan kopan işgücünü sağlıklı bir gelişme içinde sanayiye kaydırabilme imkânı vermemektedir. Bu da, şimdikilere ek olarak ilerde de kırdan kente göç sorununun önemli yeni sorunlara yol açacağıın habercisidir.

Doğu Anadolu'dan bir köy, Fotoğraf: Tekin Sönmez

TÜSTAV

tw

Ne karanlık, ne aydınlık.

gerçekliğin tarihsel içeriği ve sanat

Bulduğumuz süre dilimi içinde, gerçekliğin tarihsel içeriği yetkin estetik düzlemle yansıtılabiliyordu; bugün, bunu bütün sanatsal gösterileri yakalayarak çözüme sürmek zorundayız. Gerçekliğin tarihsel içeriği derken, neyin sözünü ediyoruz; bunun sanatsal düzlemdeki yansımaları hangi örneklerle ortaya koyabiliriz, kısaca değinelim.

1.

Her gerçeklik, bulunduğu yani, varolduğu tarihsel ve toplumsal bir dönemin somut damgasını taşır: Bu kesin. Gerçekliği oluşturan ana kaynak, bu tarihsel sürecin kendi sosyolojik ve ekonomipolitik örgüsü içinde bulur maddi temelini. Bu temel yapı taşlarıysa, biçimini, daha önceki toplumsal bir sürecin derin izleriyle oluşturur. Sözelimi feodal bir dönemin sosyolojik ve ekonomipolitik karmaşıklığı, içiçeliği diyalektik bir örgü içinde, kendi koşullarının tipik tarihsel özelliğini gösterir. Afrika ırkının bir meta gibi alınıp satıldığı kesiti ele alarak, daha nesnel bir örnekleme yapalım. Kapitalizmin emekleme dönemine rastlayan bu süreç, daha sonra teknolojik devrimleri de yanına alarak ekonomik büyümesini yetkinleştirir. Böylece çocukluk çağına ulaşan kapitalizm, insanların pazarlarda alınıp satılmasında da yeni boyutlar edinir.

Kapitalizmin doğuş ve yayılış döneminde uç veren, talancı beyaz derilili insan; parayı götürdüğü her yere, kendi maddi koşullarını da yerleştirir. İlk misyonerleriyle Afrika'ya giren kapitalizm: Karaderili ırkı avlamak için oltasının ucuna İsa'nın metafiziğini takmıştı. Toprakları ve mutluluğu olan Afrika ırkı, İncil'e karşılık, tekmil olanaklarını yitirince, kölelik dönemi başlar. Bu dönemde kilisenin bir üstyapı kurumu olarak geliştirdiği işlevi şu dizelerde görmek mümkün:

«Siz beyazlar doğduğunuzda
Bir inciliniz vardı yalnız
Bizimse toprağımız
Şimdi bizim incilimiz var
Sizinse toprağınız»

(Ercümen Behzad)

Kapitalizm, dinle bütünleşerek emekleme sürecinden geçerken, bir sınıf sorununun maddi temeli ortaya çıkar. Günümüzde de salt ırk sorunu gibi gösterilen boğuşmanın kökeninde bu köleci tutum görülür. Yukarıda da sözünü ettiğim gibi, teknolojik devrimlerle varlığını yetkinleştiren ve ekonomik büyümesini sürdüren kapitalizm, giderek o insanların kendi toprakları üstünde yerleşmeye başlar. Bunun en belirgin örnekleri serpilen Avrupa kapitalizminin ve bunun sürücüsü olan Avrupa burjuvazisinin Afrika ve Asyada kurdukları kolonilerdir. Daha önce Hıristiyan diniyle bütünleşerek Afrika'ya giden kapitalizm, bu kez, bu ırkı kendi toprakları üstünde sömürmeye başlamıştır. Bütün bunların kökeninde, gideceği yere daha önceden İsa'yı göndermiş olması, ardından da sermayesini ve ordularını yığması yatar. Üstelik bir çok geri ülkelere ordularını bile götürmeden, orada kiralık

ordular edinmiş, kendi dünya görüşünü yansıtan sanat ve kültürünü de yedeğinde taşımıştır. Biçimsel değişikliklere uğrasa da, özde hiç bir değişikliğe uğramayan, salt kapitalizmle bütünleşen bir olgudur İsa. Avrupa'da ayrı, Amerika'da ayrı, Afrika'da ayrı, Asya'da da apayrı birer eylemin kaynağı odak noktasıdır. Karşıtlık içinde, çelişki içinde çağın ve gittiği toplumların tarihsel süreçleri içindeki evrelerine göre, renkten renge boyanmıştır din. Böylece daha geri bırakılan, (bir bakıma kasıtlı olarak geri iteklenen) mazlum ülkelerin sırtında türeyen işbirlikçi kapitalizmin başlangıç dönemine ulaşılır. Yansıma'nın 10. sayısında, Prf. **A. Ş. Esmer** şöyle yazıyordu:

«Fransızlar Çin'ini sömürmekle kalmamışlar, kültürlerini ve katolik dinlerini de yarak nüfusun % 12'sini katolikleştirmişlerdir. Katolik mezhebinin kabulü, Vietnam'ın kaderini etkilemiş; kurtuluş savaşlarında bunlar, daha çok sömürgecilerden yana olmuşlardır. Gerek Fransa'nın ve gerekse Amerika'nın nüfuzlarını sürdürmek için kullandıkları kişilerin çoğu Hıristiyan Vietnamlılardır.»

Bugün bu işbirlikçi kapitalizmin örnekleri Asya, Afrika ve Güney Amerika toprakları üstündeki ülkelere gösterilebilir. Kapitalizmin emekleme döneminde ulaştığı yerlere, ilkin Hıristiyan dinini götürmesi, temelde bu dünya görüşünün; dini bir araç olarak kullanması olarak yorulur. Nitekim Güney Asya'ya giden Avrupa kapitalizmi, ilkin bu dinin sözcülerini - misyonerlerini - yerleştirmiş; kazandığı yaygınlıkla da ileride kullanacağı işbirlikçi kapitalizmin temelini atmıştır. Hemen hemen bütün geri ülkelerde dini bir araç olarak kullanan kapitalizm, elde ettiği teknolojik devrimleri de kendi çıkarı açısından geliştirerek kullanır. Bu, bir yanda yığınların moral birimleri olan, tinsel eğilimleriyle oynarken; daha sonraki tarihsel bir süreç içinde de teknolojik devrimleri, ekonomik büyümesinin tekeline vererek; savaş sanayisine yerleşmek özdeşliğine bürünür. Demek ki, kapitalizmin bebeklik döneminde serpilip yaygınlaşan din toplumların sömürülmesinde nasıl bir silâh gibi kullanılmışsa; insanlığın daha mutlu geleceği için yaratılan bilim ve teknik'te, yine insanlığın imhasında (daha çok kazanmak için) amansız bir silâh olarak kullanılmıştır. Böylece, kapitalizm, teknolojik devrimleri de ele geçirerek ekonomik büyümesini sürdürmüş ve uluslararası örgütlemeye, yani; Emperyalizm'e ulaşmıştır.

Ulusal Kurtuluş Savaşımız, bu uluslararası sermayenin nesnel ve kanlı bir örneğidir ki; çocuklara ve kadınlara bile acımamıştır.

«Çocukların, kadınların yiyeceği
kutsal buğdayı yakmıştılar gördüm ben
yorgun artçılar sivrihisar'dan geçerken
kudakçı dölü emperyalizmin» (C. A. Kansu)

Böylece, uluslararası sermayenin temel taşlarından en önemlisi; domuzsuz sömürücü niteliği sergilenir. Bu çizgi üstünde günbegün gelişen teknolojik devrimlerin, milyonlarca insanı savaş alanlarında, bir anda yok etmek hedefini güden lokomotif ise: Savaş Sanayisidir. İşte aşağıda, bu uluslar arası ilişkiyi, bu savaş pazarlamasını sergileyen bir örnek daha;

«Yavruyu memeden koparır gibi
koparırlar işleyen elleri işlerinden
sokarlar ateşten ateşe gülüm»

(Hasan Hüseyin)

Yukarıda yaptığımız çözümlemede de görüleceği gibi, Hıristiyan dini ve teknoloji: Kapitalizmin emrinde olmuş ve insanlığın daha iyi bir hayat düzeyi kurması mücadelesinde, toplumların karşısında durmuştur. Bunun ise hangi tarihsel ve toplumsal bir sürecin izlerini taşıdığı ortada. İşte ele aldığımız açıdan da sanatsal yaratımlar, bir gerçekliğin olduğu dönemi,

tarihsel bir bütünsellikle yansıma yükümlülüğünü taşımaktadır. Bu olmadığı zaman elimize aldığımız bir ürün ne kadar yetkin bir biçimi ortaya koyarsa kaysun geçersizdir. Bütün bunlar bir yana burada üstünde duracağımız temel sorun günümüzün tarihsel gerçekliğidir. Bu tarihsel gerçeklik ise, içerik olarak nasıl bir sanatsal düzlemle sanatsal yetkinlikle yansımaktadır.

Konumuz bu.

II.

Günümüzün temel gerçekliği, teknil çelişkileri getirip işçi-işveren: İş-Güç biriminde; yani mülkiyet gücüyle, emek gücünün karşılaştığı noktada düğümünü kalınlaştırıyor. Bu düğümün kökeninde ise, sanayi toplumunun ortaya koyduğu birimler önemli. Buradan oluşan yoğunlaşma ya da çelişkinin doruğu, günbegün doğal potansiyelini hızlandırıyor. Giderek daha da hızlanacağı benzer. Sürekli bir denetimsizlikle zor koşullara giren hayat düzeyinin kaçınılmaz bir gereğidir de bu. Geri bırakılmış toplumlarda genel benzerlik gösteren bu durum, günümüz Türkiye'sinde ne gibi sonuçlar doğuracak, biz bunun sözünü toplumbilim uzmanlarına bırakalım. Ne var ki ortaya çıkacak doğumun, hayat koşullarıyla içiçe bir sürecin niteliksel bir sıçraması olduğunu; bunun da kişi başına düşen ulusal gelir dağılımının bir sonucu olacağını kısaca belirtelim.

Öte yandan ulusal gelir dağılımının oluşturduğu nesnel bir örnek göstermemiz gerekirse, yurt dışına akan binlerce Türkiyeli insanın somut dramını vermek mümkün. Gelişmemiş ülkelerin, geri olan sanayi potansiyeli, her yıl artan nüfus artışını emmekten yoksun. Varsayımların çok ötesinde bir artış gösteren bu nüfus yoğunluğu üstelik mülksüzleşme sürecinin de hızlanmasıyla kırsal kesimden, kentlere taşmakta. Kentlerde tam gelişemeyen sanayi, üstelik vasıfsız olan bu yığınları kendi kaderleriyle başbaşa bırakıyor. Bu yığınların içinden çok az bir kesim, girebildikleri sanayi örgüsü içindeki olguları, kısa bir süre sonra sezmekte; giderek bu dışlinin öteki yüzünü, yani sanayi emekçilerinin tarihsel etkinliğini kavramaktadırlar.

Bu açıdan daha da sıklaşacak doğum sancılılarıyla, sanayi emekçilerinin yoğunlaşması, işverenlerle olan ekonomik ve politik ilişkilerini daha üst bir düzleme indirgeyecek. Bu bugün olmazsa da, kısa bir kaç yıl sonra bu olguları göreceğiz. Biz bu bağlamdan çıkarak, günümüzün tarihsel gerçekliğini işçi - işveren ilişkilerinin maddi karşılığı noktasında görüyoruz. Bu nedenle, günümüzün sanatsal yansıması da bu temel örgü içinde gelişecek ve boyverecek elbet. Bu temel sorunun yanı sıra ama ikincil durumda olan kimi dalgalanmalar yok değil. Bunlardan birisi, yukarıda sözünü ettiğimiz yurt dışına taşınan insan göçüdür. Ne var ki, bu ikincil dalgalanmalar temel sorunu, yani birincil meseleyi çözümlenecek güçte değil bugün için. Öte yanda baş sorun olmakta devam eden yabancı sermaye, maddi etkinliğini daha da yoğun bir ilişki içinde sürdürüyor.

III.

İkincil sorun diye tanımladığımız dış göç, tarihsel gelişim açısından ele alındığında, bizi yeni bir düşünceye de yaslandıracaktır. Din ve teknoloji ikileminden: dinin uluslar arası sermaye ile bütünleşmesinden sonra, geri ülkeleri yakından ilgilendirecek, yeni bir gerçeklikle daha yüzyüzeyiz. Ne var ki bu gerçeklik, etkinliğini bir kaç yıl sonra göstereceğinden, şimdilerde hiç dikkati çekmiyor.

Uluslararası sermayenin, geri ülkelerdeki nüfus yoğunluğunu bir ham

madde olarak kullanması, geri ülkelerdeki politik iktidarları bir süre için ekonomik bir rahatlığa götürüyorsa da; yığınlar açısından bunun ne gibi sakıncalar taşıdığını ele almakta yarar var. Bu sakıncaların önümüzdeki süreç içinde oluşacak etkinliğini dikkate alarak konuya girelim. Geri bırakılmış ülke insanı, kendi gelişmemiş yarı feodal bölgesinden (genellikle burjuva ulusal eğitim sürecinden ve kent yaşantısından da geçmeden) atlayarak: Uluslararası sermayenin emrine giriyor. Gelişmiş burjuva sanayisinin bulunduğu ülkelere giden kır kesimi insanı; (ya da kent içinde, köy yaşantısı sürdüren birey) orada oldukça önemli bir yabancılaşma içinde; önemli değişikliklere uğruyor. Bu değişikliklerin kaynağında batı burjuvazisinin üstyapı kurumu olan değer birimlerinin bulunuşu kesin. Üstelik bu (ekonomik, sosyal ve kültürel-moral) birimleri de, çağın düşünce ölçütü açısından özümleyemediği için; uğramış olduğu yabancılaşmanın ne denli önemli bir sorun olduğu ortaya çıkıyor. Kendi ulusal kültürünü de yeterince izlememiş olması, bu yabancılaşmayı bir yıkıntı noktasında tutuyor. Bu insanların bir kaç yıl sonra geri dönmeleri halinde, oradaki koşulların oluşturduğu (kültürel, sosyo-ekonomik, ve moral) değer birimlerinin etkisi altında olmaları doğaldır.

Bunun sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan üstünde durulmaya değer yanı çok. Bunlardan birisi de, belli bir sermaye birikimi yaparak geri gelen bireylerin, artık köylere ya da kırsal bölgeye dönmeyişi gösterilebilir. O halde özellikle işbirlikçi sermayenin kümeleştiği büyük kentleri yerleşme alanı olarak seçen, bu yabancılaşmış yeni: **Tipik karakteristik insan modeli**'nin yeni katkısı da olacak toplum düzenine.

Bu katkılar, bu yeni insan modelini oldukça ilginç tarihsel ve toplumsal dönemeçlere götürecektir. Böylece varolacak dönemeçlerin temellendirecekleri önemlilikleri şöyle sıralayabiliriz.

1) Bu yeni insan modelinin geri ülkelerdeki politik-bürokratik kesimin organik yapısı içine girmesi ve bir kaç yıl sonra bu kişiliklerin devlet yönetimine etkinlik kazanması düşünülebilir.

2) Dışardan, emek karşılığı getirilen ve içerde kümeleştirilen sermayenin, bu insan modeliyle ve uluslararası sermayenin de desteğiyle, yönetilen sanayi işletmeleri kurulacaktır. Bunun uygulamada ve ulusal çıkar açısından sakıncasına aşağıda değineceğim.

3) Sanayi kesimine kaydırılmayan bu sermayenin, tarımsal işletmeler alanına akıtılması; öte yanda bir kesimin daha çok mülksüzleşmesini zorunlu kılacak. Bu mülksüzleşme; küçük toprak sahiplerinin ellerindeki toprakları; bu yeni insan modellerine kaptırmalarıyla gerçekleşiyor bugün. Özellikle yaz dönemlerinde yurt dışından gelen işçiler, biriktirdikleri parayı büyük kentlerin çevresindeki tarımsal bölgelere yatırıyorlar. Öte yandan tarımsal bölgelere yatırılmayan sermaye, «üçkâğıtçı» inşaat sermayesinin palazlanmasında büyük görevi omuzluyor. Bunlardan çok önemli sonuçlar çıkıyor elbet.

a) Yurt dışından gelen sermaye ile (bir kaç bin kişinin getirebildiği) milyonlarca insanın hayat düzeyinde önemli değişiklikler olurken, bunun bir sonucu olarak, hayat pahalılığı daha da artıyor.

b) Bunun öteki bir, sonucu olarak; mülksüzleşmiş küçük toprak sahipleri ya büyük kentlerdeki işsizlik ordularına yeni güçler katıyor ya da işçileşerek bir tarım emekçisi olarak yaşamaya başlıyor.

4) Böylece, dışarıya akan insan göçünün, bir kümesi tarafından içeri getirilen sermaye ile; geri ülkelerde hem mülksüzleşme sürecinin kısıldığı

hem de işsizlik ordusunun yoğunlaştığı görülüyor. Yukarıda söylediğimiz gibi, hızla artan nüfus dalgalarını, ne kent bölgeleri ne de yabancı ülkeler emmekten yoksundur.

Gösterdiğimiz çözümler açısından, büyük toprak sahibi ya da sanayi işletmeleri olarak ekonomik temelini kuran bu yeni insan modeli; bir süre sonra, patilerle bütünleşerek, politik düzeyde de yeni kişiliğini etkin kılacaktır.

Bugün ikincil sorunlardan birisi olarak görülen dış göç, çok yakın bir gelecekte tarihsel ve toplumsal yapımızı, temel soruna bağımlı olarak önemli derecede ilgilendirecek. Bir kaç yıl önce yurt dışına giden kesimin içinden geri dönen bir işçi, bu kez bir işveren olarak geniş halk yığınlarını karşısına alacaktır. Üstünde durduğumuz bu insan modeli, içerde gelişen yeni insan modeli kadar, hatta daha da fazla bir önemi getirmektedir. Çünkü gelmekte olan yabancı uluslararası sermaye, bu kesim içinden kendisine ortaklar seçmede öncelik tanıyacak, kuşkusuz. Kapitalizm, daha önceleri misyonerlerini gönderdiği ülkelerde, din sermaye ikilemini nasıl kendi lehine kullanmışsa, bundan böyle de kendi yabancılaşmış ortak yaşantısında geliştirdiği bu yeni tipik modellerden öncelikle yararlanma istemini duyacaktır.

Öte yanda içerde gelişen yeni insan modelleri ise, daha çok işsizlik ya da işçilik kesimine girer. Sözelimi otomobil montaj sanayisinin kuruluşuyla, bu işletmelerin uzun süreli ödemelerle yaptığı satışlarda piyasaya sürülen binek otomobiller; faytonların ve atarabalarının yerini alıyor. Atarabalarının ve faytonların tarihe karışması, bunlarla ilişkin; nalbantlık, sayacılık, koşumculuk gibi el zanaatlarıyla ilişkin kesimlerin de tasfiyesini yaratıyor. Bunların yerini alan yeni insan modelleri ise; otomobil tamircileri, oto yedek parçacıları, oto boyacıları v.b. gibi kişiliklere bürünüyor. Değişen koşulların yarattığı yeni insan; işçileşen ya da daha önceki ekonomik tabanını yitiren insan; yerine gelen yeni ekonomik tabana uyumlu izleri de yeni insan modelleri biçiminde yaratacaktır kuşkusuz.

İşte, bu çok önemli değişiklikler, bugün sanat ve edebiyatımızda yansımalarını yapıyor mu? Ya da önümüzdeki süre içinde bu oluşumlar edebiyatımız da nasıl yansıyacak? Bunun biçim-içerik denklemini başarıyla veren yapıtlar üretilecek mi? Konumuz bu. Eleştirilerimizde, yapacağımız incelemelerde, teknil sanatsal gösterileri bu görüş açımıza yaslandırarak ele alacağız, bunun örneklerini okura sunacağız.

Yukarıdaki yazımızda ve bugüne değin yaptığımız çözümlerinde de (En son «Beyaz Yakalılar» üstüne yaptığım çözümleme, Yansıma'nın bu sayısında örnek olarak yayınlandı.) görüleceği gibi: Eleştiri ve inceleme alanında, daha önceleri pek üstünde durulmamış bir açıyla sanatsal ürünlere yaklaşıyorum. Bir sanat gösterisinde; sosyolojik yanlışlara rastlıyorsak, üretildiği dönemin ekonomipolitik yansımasını bulamıyorsak; Bu ürün hiç bir şey değildir. Biçimi ya da estetiğide söz kalabalığından gayrı bir şey olamaz.

Ne yazık ki, bugüne değin (Bir kaç yetenekli eleştirmen dışında) bir çok eleştirmenimiz! Sosyolojik ve ekonomipolitik bir açıdan ürünleri değerlendirmede yetersiz kalmışlardır. Buradan biçimi yadsıdığımız anlamı çıkarılmasın. Biliyoruz ki, yetkin bir içeriğin, yine yetkin bir açıdan işlevini yerine getirebilmesi, yığınlara gidebilmesi: biçiminin yamanlığı ve ustalığıyla mümkün. O halde, biz bundan böyle hem içerik, hem de biçim içerik

(Devamı 475. sayfada)

bozkırı geçmek

Bir kız doğurdu gün ana
Esintili Frikya kırlarında
Çobanlar, köylüler ve söğüt ozanları
Bozkır dediler adına.

Anam sütü gökyüzü
Tan yeri bakracından
Dökülüyor ılık ılık
Vişne moru ağzına.

Üç etek Türkmen kızı
Sarı çiçek, mavi çiçek, yeşil çiçek
Kavak, zerdali, kerpiç
Geçiyorum güneş sazını türküleyerek.

Geçiyorum çobanlar ve yalvaçlar anasını
Umudun solmaz kinasını
Tuzlu dudaklarını acımanın
Bir salkım söğüdü gözlerin kağnısıyla...

Öğle yaygısında bir ekmeği
Pancar tarlasını, Kayseri şekerini
İki topak balla sunan
Arılar kırım geçiyorum.

Buğdayı üleştiren eşit
Hacı Bayram ermişin teriyle
Köylü mintaniyle tenim arasında
Kuşluk yelinî bölüşerek.

Bir tıraktörü geçiyorum kasketimin gölgesinde
Beş vakti boyayıp ekenekler kıyısından
Ezdiğim ilkel çiçek bovalarıyla
Kadincık pembeye, buğday kızı sarıya.

Bozkır saatçisiyim onarıyorum
Gökyüzünün çalar saatini
Ortaçağ için geri kalmış
Günümüz için ileriye aldığım

Hızır giresi bir kapıdan
Giriyorum gözlerinin yeşil cicimine
Ellerimde Kral Gordus'un zerdalileri
Emeğin altın küpeleriyle...

Güzel efendi, kimler ölmüş bu tepelerde?
Savaşlarda ölenler hep köylü askerler
Mavi dikenlerden belli kanları
Dolanır adları unutulmuş otlarda.

Gel dost, Yunus'la buğday biçelim
Gel dost, suyu çevirelim bostana
Gel, saz keselim dost Porsuk kıyısından
Kar gömüsünü güneş çeşmesine çevirelim, gel dost!

Bir değişimi geçiyorum belki
Kayaların tuzundan denizi anımsayıp
Serindir memelerin bir kuyuda
Soğutulmuş küçük karpuzlar gibi.

Bir ay büyütüyorum
Yaz kokusunun saçları arasından
Gecenin yastığına
Usul boylu güzel gelin kız bozkır!

Uzun haziran günü öpüşünü
Sıcak tuzlu ve hep üretken
Alıp götürüyorum dudaklarımda
Kirazgil idris ağacını aşılama.

Ey usta aşıcı! Gün ortasını aşıla
Ali Reşat beyin eski tarihinden
Bir güzel güneş devrimine
Gebe bırak seher güllerine bozkır.

Kızlarımdır çevremde, oğullarımdır
Yıktım yalnızlık ağacının göçünü
Geçiyorum bir yolcu tireniyle
Kalabalık obamla bir yeşereğe konmaya.

Hatun bozkır dokuduğundan tan yerini gül ipek
Gel evimizin güneş direğini dikelim
İlk işimiz hamuru yağurmak, ekmeği doğramak olsun
Gökyüzünden sağdığımız eşitlik sütüne!

kara belge

Maviyle, yeşille kudurmuş doğa
Bahar en tomurcuğundan patlamış
Oysa suçun kestirilmez sınırında
Suçsuzluğun o limon dudağı uçuklamış.

Boşlukta hiçlenmiş zaman, ve haziran
Yılgın sokaklarda ölümsek yüzler
Karanlığın kıllı yaban koynundan
Sıcak süt uykulara uzanan
Yosunlu soğuk eller.

Gece... Yine kuzu kurdun çengel dişlerinde
Gece... Daha bir gece... Daha bir gece
Kitapların yakıldığı ateşte
Yalazlanan korku en gece.

Çekilir artık kovuğuna yürek
Güneşe bakmaya utanır sevi
Bir küskün azınlıkla bölüşülen ekmek
Ve acının bakışta o kurşun dilsizliği.

Dönemeçler hayınlığın yılan soluğu
Ütülü, boyunbağlı bir kıya
Eski tutsak çağlardan sanki bir susku
Mutsuzluk kış getirmiş kapıya
Kılıç çekmiş tüm erdeme kuşku.

Gece... Yine kuzu kurdun çengel dişlerinde
Gece... Daha bir gece... Daha bir gece
Kitapların yakıldığı ateşte
Yalazlanan korku en gece.

HALİM UĞURLU

iki şiir

SABAHTAN BAŞLAMAK

Yürüdüm bütün yaratılmışlara can şenliği
Ve sonsuz bir serüven diye sunulan yolda
Bilirim bir gün sezer beni bu görüntü
Çözer boyalı argacımı sıyırır alacakaranlığımdan
İşitir arkamda kalan günlerimin örtüğünü.

Birikir hoyrat ellerle yağmalanan sevgim
Görünmez kanatlarında öbek öbek can kuşlarının
Yağar köye kente kuşkusuz bütün insanlığa
Ki buğulanır sınırsız okyanusları içimin.

Pay ederim çeşitli ürünlerini bir uçtan bir uca
Hem de değerim her dokusuna dünya denizinin
İşiltili ve ıplık bir sabahtan başlayarak
Kalır izi duru geleceklerde yansıyan gözlerimin

UMARIM

Uzun temmuzların öğlesonrasıyım
Benden dünyaya çıkan ara sokaklarda

Umarım katmerli şafaklarla çiçeklenir
Kökleşir yüce ülküsünde yeryüzü insanı
Uzanıp çağının aynasına bir uçtan bir uca

Umarım diker ağacını bitmez ürünlerin
Yakar uygar türküsünü destan destan
Taşır bir bardak suyu doğudan batıya

Umarım beğenisince seçer yazgısını
Soylu kanatlarda balkıyan mavide
Damıtır duru gelecekleri atlas dokuya

Umarım yükselir gök sıyrılır bunundan
Donar hoyrat sesi boşlukta zamanın
Vurur mermi kendisini bir şafakta

Uzun temmuzların öğlesonrasıyım
Benden dünyaya çıkan ara sokaklarda

bağlar bahçeler

Başkaca yapabileceğim birşey yoktu. Düşünmüş taşınmış sonunda evine kadar uzanmaya karar vermiştim. Böyle bir niyetle yerimden kalkmış yürümüş ve biraz sonra belki de farkında olmayarak adımlarımı sıklaştırmıştım. Engeç on onbeş dakika sonra elim kapısının tokmağında olacaktı. Öyleyken içimdeki garip merakı yenememiştim, günlerden beri nerelerdedi bu adam? Ve kapısı açılınca nasıl bir manzarayla karşılaşacaktım? Yalnız bu kadar mı? Kapı da açılacak mıydı acaba?

Tutalım ki, üçüncü tıklamada kapı açıldı? Böyle olunca da O'nun evde olduğunu kabul etmemiz lâzım gelecekti? O taktirde yabana atamayacağımız bir terslik daha çıkacaktı ortaya, deyelim ki evdedir? Peki, neden gelip bir kaç dakikacık olsun bana uğramaz bu adam? Sorular kafamda sıralanıyordu. Buralara da parmak basmak zorundaydım ister istemez. O'nun sessizce ortaklıktan toz oluşu, kafamı satır satır kurcalıyordu...

Evet biraz mantıkla düşünmek gerekti, nasıl oluyordu ama, akıl alacak gibi bir iş değil? Çekişe çekişe pazarlık yapıp sırtlandığın işleri yüz üstü bırak sen? Evet yamyassı ve kelimenin en açık mânâsıyla yüzüstü? Tamirini üstüne aldığın yapılara uğrama. Kumcuya, taşçıya, kireççiye uğrama. Kiremitçiye, nalbura, marangoza uğrama. Bunlardan kötüsü, bir dilim ekmek için senin eline bakan, inşaatlara çalışmak üzere bıraktığın işçilerin yanlarına uğrama? Yapı sahipleri arasınlar seni sokak sokak? Böylesine takıntıları olan ve bir takım tamiratın sorumluluğunu üstüne alan bir kişinin sırta kadem basması, sıyrılıp toz olması ortaldardan ve günlerce görünmemesi (O kişi kadem usta da olsa) aklın alabileceği birşey midir? Ben bunların sebeplerini biricik biricik öğrenecektim?

Bir de şu vardı ama? Orasını da inşafla göz önünde tutmalıydım? Kendisini iki satırcık dinlemeden hüküm vermem adalete uygun düşmüyordu. Kimbilir bizim hiç bilmediğimiz birşeyler olmuştu belki? Burada biraz durmalıydık? Garip zamanlarda yaşıyorduk şakaya almak olur mu? Küçük çocukları değil, kadınları kızları değil, koskoca adamları bile kaçırıyorlardı haraç almak için. Böylesine yaman ve tehlikeli günlerin içindeydik. Gazeteler korkunç haberlerle dolup taşıyorlardı: Yol kesenler, ev basanlar, kendilerini incir ağaçlarına asanlar. Bütün bu kötü işlerden bir tanesi arkadaşımın başına gelmiş olamaz mıydı? Allah korusun. O'nun için peşin hükümlere kapılmamalıydım...

O'nun birkaç gündür ortaldardan sır olması gözümden kaçmış olabilir? Ama kardeşlerim dert bir değil ki, hangi birisini aklında tutacaksın? Zaman zaman içimde bir boşluk da hissetmiştim yalnız. Dostluğuna değer verdiğim biri rüya kuşları gibi ufacak bir sarsıntı yapmadan süzülüp gitmiş, çevremde kolayca farkına varamayacağım bir boşluk bırakmıştı. Ne olmuşsa olmuştu işte, o kişi hiç sezdirmeden ortaldardan kaybolmuştu. Yüzü tek mil hatlarıyla gözlerimde belirmese bile, birisiyle sık sık görüştüğümüzü şöyle uzaktan uzaktan sezer gibi oluyordum. Kimdi bu? Ufukta silinip kaybolan bir kuş gibi uzak. Geçmişteki tesirleriyle kardeş gibi yakın.

Hayat üstesinden gelip gelebileceğimize bakmadan yığardı meselelerini önümüzde... Didinir dururduk hergün dağlaşan engelleri aşabilmek için.

Binbir işin arasında O'nun kim olduğunu bulup çıkarmak kolay mıydı? Yokluğunu da duyuyordum ama içimde belli belirsiz. Bir yeri gelecek ben hıyalimi kurcalayan bu renksiz gölgenin kim olduğunu bulup ortaya çıkarıcaktım.

Ve gölge şekillenecek, renklenecek, canlanacaktı o zaman. Kafamda ufacık bir kıvılcımın parlaması, aklımı kurcalayan bir ismin, bir harfinin dahi dilime takılması aradığımı bulmama belki de yetecekti. Kürdün kahvede gazeteyi önüne açmış en bayat haberleri dahi içer gibi gözden geçirirken, bir taraftan da, o çözemediğim şeyi uzaktan uzaktan hatırlamamazlık edemiyordum. Tam işte bu sırada, evet bu sırada, yani gazetede ki haberlerle, kafamdaki çözölemeyen düğüm arasında bocalarken, ta tepemde bir soru patlamıştı:

«Kadem usta geldi mi buralara Selman bey? Kadem ustayı gördünüz mü?»

Nasıl? Nasıl? Nasıl?

Sanki önümdeki gazetede de aynı soruyu okuyordum?

Ve kendi kendime aynı soruyu bir de ben soruyordum :

«Kadem usta geldi mi buralara Selman bey? Kadem ustayı gördünüz mü?»

Hay allah? biraz daha gayret etsem, kendimi biraz daha zorlasam belki de ben soracaktım aynı soruyu birini bulup. Kafamdaki gölge şekillenmiş canlanmıştı. Biraz da şaşarak başımı kaldırmıştım. Kadem ustanın işçilerinden biri duruyordu karşımda ve sorusunu tekrar ediyordu :

«Kadem usta geldi mi buralara Selman bey? Kadem ustayı gördünüz mü?»

Karşımda dikilen adama bakmış bakmış:

«Yok kardeşim, Kadem ustayı görmedim bu günlerde.» demiştim.

Adam oturmamışda, âdeta çökmüştü karşımdaki sandalyeye. Yorgun, nasırlı, kocaman ellerini masanın üstüne koymuştu. Yüzünü güneş kavurmuş ve belli ki zamansız buruşmuştu yer yer. Çimento, taş, kireç taşıyan omuzları çöküktü. Gazetemi kapatmış, garsona bir çay getirmesini söylemiştim bu kendi gelen misafir için. Ne yalan söyleyeyim biraz da memnun olmuştum davetsiz de olsa masama gelip oturmasına. Kaç gündür kafamı kurcalayan düğümü de çözövermişti tepeden inme sorusuyla: (Kadem usta geldi mi buralara Selman bey?) der demez, ben hemen belli belirsiz yokluğunu hissettiğim inşaat işleriyle uğraşan arkadaşımı hatırlamıştım.

Çayını içerken utangaç gözlerini gözlerime dikmiş ve böylece halini arzetmek isteğini de belli etmişti misafirim. Kocaman ellerini kâh masanın üstüne koymuş, kâh da önüne almıştı. Bir ara boşalan çay bardağının tabağıyla da oynadığını görmüştüm. Yudum yudum içtiği çay ağzının çirisi azaltmış, mantarlaştan diliyle güneşte çatlayan dudaklarını yalıyor; ve anlatıyordu:

Çorum'luymuş. Ahvalinden şekvacıydı belli etmek istememesine rağmen. Üç beş kuruş için düşmüştü gurbet yollarına. Şansı yaver gitmemişti kahpe feleğin gözü kör olsun. Hep ters işlere düşmüş bu İstanbul'da. Geçtik para kazanmayı, nefsini bile zor geçindirmişti. Bu dünya gariplerin yaşayabilecekleri bir dünya değildi. Bunu artık anlamıştı ama, iş de işten geçmişti galiba? Düşünüyor, taşınıyor, hangi taşlara baş vuracağını bilemiyor. Gelmek kolay, ne var ki dönmek zordu gerisin geriye. Köye varınca adamın eline bakarlardı: (Bu adam İstanbul'lardan neler getirmiş acep?) diyerekten. Ölse bile yapamazdı bunu. Eli boş köye dönemezdi...

Ben adamı olanca dikkatimle dinliyor ve teselli yollu bir kaç söz de

söylemeye hazırlanıyordum ki, yanımdaki masada oturup Çorum'lu işçinin anlattıklarına kulak kabartan emlak komisyoncusu Sefer atılmış ve geniş geniş anlatılanları incelemeye koyulmuştu:

«Lâfınıza karıştım afedersiniz ya, ben bunların buralara gelip sürünmelerine, sonra da her oturdukları yerde hallerinden şikâyetçi olmalarına şaşıyorum Selman bey?» demiş işçiyi göstererek devam etmişti: «Memleketlerinde bağları bahçeleri var bunların inanın ki Selman bey? Ekip biçseler ya kendi yerlerini? Ne lüzum var buralarda gelip sürünmelerine? Ona buna kul köle olmalarına? Ha söyleyin Allah aşkına ne lüzum var? Üstüne başına bakın birkere şunun? Kırk devletten turist geliyor İstanbul'a?»

Saçmanın söylesi adamın yalnız kulağını değil vicdanını da rahatsız ediyordu. Fakir köylü düşmanlığından, insan düşmanlığına kadar her türlü kaba tahrik vardı bu konuşmada. Dışardan gazel okuması da caba. Hemen dönmüştüm emlak komisyoncusuna:

«Efendi bir dakika?» deyip hamlesini kesmiş ve saçmalarını çürütmeye girişmiştim «Hakikaten siz kendiniz de inanıyor musunuz bu yaşı belirsiz yalanlara?» demiştim. «Uykuya varmadan nasıl de görebiliyorsunuz böyle rüyaları şaşılacak şey?»

O böyle bir tepki beklemiyormuş anlaşılır. Önce şaşkın durmuş sonra gerilmiş ben devam etmiştim:

Bilerek mi? Yoksa bilmeyerek mi yapıyorsunuz siz Sefer efendi bunu? Bilmeyerek yapıyorsanız acımak lâzım cehaletinize? Şayet bilerek yapıyorsanız o zaman cidden taktir etmek lâzım geliyor sizi? Çünkü bu kadar acı bir gerçeği hem de adamın gözlerinin içine baka baka ters yüz edip göstermek değil bir insanın bin şeytan bir araya gelse kolayca başaramayacakları bir iştir!»

Hiç mi hiç aldırılmaz ve oldukça da pişkin görünüyordu komisyoncu ve yüzlü yüzlü devam ediyordu:

«Yok yok Selman bey?» diyordu. «Hakikaten bağları bahçeleri var bunların. Belki de siz bilmiyorsunuz? Buralarda böyle oturup da sızlanmalarına bakmayın. Bağları bahçeleri var bunların. Belki çalışma istemiyorlar? Tembelliklerinden geliyorlar buralara? Olur ya? Orasına karışmam?»

Bazen apaçık gerçekler nasıl da zavallı görünüyordular usta demagogların tersinden çalışan mantıkları karşısında. Nefes tüketiminin boş olduğunu bilmeme rağmen demiştim ki:

«Sen efendi bir gün zahmet edip de surların dışına çıktın mı hiç? Üstleri başları parça parça, omuzlarında kirli yorganları İstanbul'u kuşatan bu Celâli ordusunu gördün mü hiç? Bunlar İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet'in ordularına benziyorlar mı? Sen biliyor musun yüz Türk köylüsünden kaçının toprağı var? Toprakları olsaydı acaba altın yaldızlı davetiyeler çıkarsaydık kalkar gelirler miydi buralara?»

Canavar kuzu olmamıştı ben böyle konuştum diye. Ama inine çekilmişti komisyoncu. Ben devam etmiştim:

«Ama hayranım sizlerin pişkinliğinize inanın ki Sefer efendi?» demiştim «Öyle ya geçin zavallı insanların karşısına ve başlayın gözlerinizi kapayarak okumaya: /Vatan senden hayat umar/ Sen yaşarsan o canlanır /Vatan için ölmek de var / Fakat hakkın yaşamaktır / Evet yaşasın? Yaşasınlar? Ama size soruyorum nasıl? Kuru ekmeğine kaya parçalarını katık yaparaktan mı?»

Ben lâfı buralara biraz da istemeyerek sürükleyip getirmiştim. Çorum'lu işçi, O, komisyoncuyla aramızda geçen konuşmaları masaya bakarak

dinlemişti. Arada acı acı gülümsediğini görmüştüm. Ve tarafların arasındaki duraklamayı sezmiş komisyoncuya dönerek bir iki şey de o söylemek istemişti:

«Senin dediğin de doğrudur bey?» demişti. «Ne var ki aynı bir pembe ouman kümesi gibi. Göze görünür ama, ele avuca gelmez. Ve hava dediğin de iç açar, gönül açar velâkin karın doyurmaz. Senin konuştukların da tıpkı tıpkısına böyle işte. Üstümüze başımıza bakıp da cahile sayma bizi. Bizim de vardır elbet bir iki bildiğimiz ve horoz öterken selâvat getirmez.»

Bana dönmüş (Bir cigaran var mı Selman bey?) demiş ve uzattığım sıgarayı yakarak komisyoncuya çevirmişti yeniden yüzünü:

«Efendi, darılmadın ya sözüme?» demişti. «Üzülme canım? Var sen de öyle bil halimizi. Ölmeden canımız cehennemde yansın bizim. Sen de geç karşımıza, de ki: Cennettesiniz! Yalandan sayım vergisi alıyor mu hükümet? Acaba benim başım bahçem olsa, kurşun yağmuruna tutsalar çıkar gelir miydin köyden? Bebelerin boyunlarını bükük kormuydum? Kocasının sağlığında karımı dul kor muydum bey? Ama dilde kemik yok ya söyle? N'apalım sen de öyle bil halimizi?»

Kara bir kaya parçası gibi inmiş ve yamyassı etmişti emlak komisyoncusunu. Sonra durmuş nefes almış bana dönmüştü:

«Kadem usta geldi mi buralara Selman bey?»

Komisyoncu ter pers edişine derecesiz memnun olmuş ve O'nu yürekten alkışlamıştım. Ama biraz evvel cevabını aldığı soruyu tekrarlamasını da biraz tuhaf bulmuştum. Bukadar üstelemesinde de bir mana olmak gerektili. Yüzüne daha bir dikkatli bakmıştım:

«Yok kardeşim, Kadem ustayı görmedim ben bu günlerde.»

Başını dik tutuyor, yüzünü yüzümden ayırmıyordu. Biraz evvel emlakçıye karşı beraberce yürüttüğümüz savaşın sağladığı sıcaklık da vardı artık aramızda. Gözleri söndü sönecek birer mum gibiydiler. Dayanılmaz bir hüznün içinde belli ki son ışıklarını veriyorlardı. Ve Çorum'lu işçi derin mânaları olan bir suskunluk içindeydi. O'nun benden belki de o an sorup öğrenmek istediği Kadem usta değildi. Baktım baktım sanki bir şimşek çakmıştı birden kafamda. Şimdi bambaşka şeyler okuyordum seyrettiğim yüzde. Ve acı bir ihtimalle yüreğim burkulmuştu. Aklıma geleni O'nunla konuşmalıydım. Ama sesimi kısmam şarttı. Benim sorumu kimseler duymamalıydı. Eğilmiş sesimi kısmış ve olanca içtenliğimle sormuştum:

«Aç mısın sen kardeşim? Karnın aç mı? Bana hiç çekinmeden söyle yebilirsin?»

O durmuş şöyle, ben sorumu sorunca. Güneş yanığı yüzünün minnetle ışıdığını görmüştüm. Sağını solunu da kollamıştı bir an. Tıpkı benim gibi sesini kısarak biraz öne eğilmişti:

«Kadem usta üç gündür inşaata uğramadı Selman bey. Biz ise fakir adamlarız. Halimiz size malûmdur?»

Yalnız O'nun değil, tekmil garibanın acıları yüklüydü bu cevapta. İşitince sarsılmış, kimselere çaktırmadan eline biraz para tutuşturmuş Çorum'lu işçiyi yemek yemeye göndermiş, kendim de kalkarak Kadem ustanın evine yollanmıştım... Halâ emlak komisyoncusunun sesini duyar gibi oluyordum: (Onların bağları bahçeleri var Selman bey! Belki siz bilmiyorsunuz?) Bu sefer binlerce topraksız köylü adına Çorum'lu işçi devleşerek cevap veriyordu ama: (Ülen teres senin de yalanını çamur gibi yüzüne çarlarlar birgün. Sen sular tersine akar mı sanıyorsun böyle hep? Senin defterlerini dürerler birgün!..»

recep delirdi

Recep, gündüz vardiyasından çıktığında, gökyüzünde bir alman uçağı dolaşıyordu. Uçak geniş daireler çiziyor, karşı tepelerden atılan topları hiç umursamıyormuş gibi uçuyordu. Recep, cebindeki kurumuş kırtıldan bir parça koparıp ağzına attı, uzun uzun uçağa baktı. Köylüsü Hasan'la burun buruna geldiği halde onu görmüyordu. Hasan:

— Ne o ulan Recep, dedi, hiç alaman uçağı görmedin mi? Recep birden silkindi, uykudan uyanmış gibi:

— Vay Hasan be, ne zaman geldin sen? diye bağırdı. Yakalandın sonunda ha?

— Yakalandık, dedi Hasan. O it muhtar yok mu, o yakalattı. Candarmaya o habar etti. Yoksa, bok yakalarlardı beni!

— Yakalarlar, yakalarlar, dedi Recep. Hükümet bu. Kolu uzun. Gözünün yaşına bakmaz.

Recep'le Hasan, ocağın yanından doğru bir yamaca çıkıp bir defnenin dibine oturdular. Recep:

— Mükellefiyet(1) yalnız köy uşağına var emme, dedi. Şehir uşağı gelin gibi gezsün, köy uşağı kömür kazsın... Dövdüler mi candarmalar?

Hasan, yalnızca başını salladı. Recep:»

— Bugün tam yetmiş gün, diye sürdürdü konuşmasını. Yetmiş gündür ocaktayım. Köy gözümde tütüyor. Anam, bubam, garım.. Hele Yusuf.. Dün gece düşküme girdi uşam... Gördün mü bizimkileri?

Hasan yine başını salladı. Recep durmadan kaşınıyordu:

— Bitten ölecez be, dedi. Anamdan doğalı böyle şey görmedim. Bit içinde yüzüyoruz.

Hasan, bir cıgara yakıp uzun uzun gökyüzüne baktıktan sonra:

— Sana kötü bir habarım var Recep, dedi. Allahın işi işte. Ne dersin? Senin Yusuf var ya, ölüverdi dün.

Recep'in yüzüne ossaat gülümsemeye benzer bir şey kondu. Konuşmuyor, yalnızca Hasan'ın gözlerinin içine bakıyordu. Hasan başını eğdi:

— Ne dersin, büyük Allahtan, dedi.

Recep'i bir titreme aldı. Bütün vücudu zangır zangır titriyordu. Hasan kendi ağzındaki cigarayı Recep'in dudaklarına koydu:

— Üzülmü Recep, üzülmü, dedi. Keşke söylemeseydim. Baban söyle dedi de, ondan söyledim...

Recep, dudaklarının arasından, titrek bir sesle:

— Uşam niçin öldü Hasan? dedi. Altı kızdandan sonra olduydu o...

— Bilemediler, dedi Hasan. Ateşlenmiş birden. Soğuk algınlığı besbelli. Sait hocaya okutmuşlar. Fayda etmemiş. Dün öldü sabi.

Recep'in yüzündeki o gülümsemeye benzer şey hiç gitmiyordu:

— Kimseye bir şey deme sakın. Gece kaçacam ben, dedi.

Hasan :

— Yakalarlarsa yorarlar seni, dedi. Ölen ölmüş. Üzülmüşün ne fayda? Garın bi da doğurur elbet. Ben karışmam ya iyi olmaz senin için. Tahkimata gönderirler Edirne'ye. Taş kırarsın kızgın güneşin altında gün-

lerce. Mükellefiyet, adamın peşini bırakır mı hiç?
Recep, bıçak gibi kesti attı:

— Kaçacam.

Recep, gece saat on ikiden sonra, yattığı ahırdan çıktı ve hemen ormana daldı. Mevsim yazdı ama hava serindi. Kaç kez gidip geldiği orman yolunu avcunun içi gibi biliyordu. Ağaç dalları, böğürtlenlerin dikenleri, elini yüzünü dalıyor, çiziyordu. Cıgarası kalmamıştı. Yolda birkaç kez mola verdikten sonra, gün ışıırken köye vardı. Çok yorgun olmasına karşılık, eve doğru koşmaya başladı. Vardığında herkes uyuyordu. Karısı Naciye'yi saçlarından tutup:

— Uşamı ne ettin kaltak? diye saldırdı üstüne.

Babası, anası, çocukları iki yana çekilmiş, korkulu gözlerle Recep'e bakıyorlardı. Naciye'nin yüzü gözü kandan görünmüyordu. Bir ara Recep'in babası girdi araya:

— Onun ne suçu var Recep? dedi. Allah'tan her şey. Bırak gızı.

Recep karısını bırakıp, on on iki yaşlarındaki büyük kızı Hatice'ye:

— Kazma küreyi al da yürü benimle mezara, dedi.

Naciye yüzükoyun yerde yatıyor, boşulurcasına ağlıyordu.

Recep'le Hatice mezarlığa doğru koşmaya başladılar. Hatice babasına yetişemiyordu. Recep:

— Kıvrak yürü, öldürürüm seni şimdi, diye bağıırıyordu arada bir. Mezarlığa vardıklarında, ikisi de soluk soluğaydılar. Recep:

— Nerde Yusuf'un mezarı? dedi.

Hatice:

— Aha şu, dedi. Küçük olan...

Recep kazmayla mezarı kazmaya başladı. Recep, kazıyor kazıyor sonra Hatice'ye:

— At! diyordu.

Hatice kendinden umulmayan bir güç ve alışkanlıkla mezarın toprağını iki yana atıyordu. Hemen bütün köylü duymuş, mezarlığa gelmişti. Çoluk çocuk, genç yaşlı, bir düğün yerindeymişcesine hareketli ve yeni duygular içindeydiler. Recep'in babası oğluna yalvar yakar oluyor, böyle bir şeyi yapmaması için, türlü diler döküyordu ona. Hiç kimse Recep'in yanına yaklaşmak yürekliliğini gösteremiyordu. Bir ara, Muhtar, mezarın yanına gelecek olduysa da, Recep, elindeki kazmayla üstüne yürüyünce, kaçmak zorunda kaldı. Sait hoca, uzaktan doğru, Recep'e, dört yaşındaki Yusuf'un melaike olup Cennete uçtuğunu, mezardan ölü çıkarmanın çok günah olduğunu söylüyor ama sözünü dinletemiyordu. Recep'le Hatice kan ter içindeydiler. Her yanları sarı çamurdu. Recep'in elindeki kazma, bir ara, havada asılı kaldı. Recep kazmayı attı. Çömeldi. Elleriyle toprağı eşeliyerek, Yusuf'un ölüsünü çıkardı. Küçük ölünün üstündeki toprakları okşar gibi temizledi, sonra onun küçük ayaklarından, çükünden, yanaklarından doya doya öptü. Köylüler şaşkın gözlerle bakıyorlar:

— Recep delirdi! Recep delirdi! diyorlardı.

Recep'in çevresiyle hiç bir ilgisi yoktu. Kollarının arasında küçük ölüyü sımsıkı tutuyor:

— Uşam benim, uşam benim! diyordu.

Sait hoca:

— Köyde genç adam kalmadı ki onunla başa çıkacak. Hepsini topladılar soktular madene, diye bağıırıyordu. Mükellefiyet çıkardılar başımıza bir de!

Recep, şöyle bir çevresine baktıktan sonra, kucağında «uşağı» nın ölüsüy-

le köye doğru koşmaya başladı. Epey koşuktan sonra, ağaçlıklı bir yerde, duraladı birden. Karşıdan iki candarma geliyordu. Döndü, karşı yönde koşmaya başladı bu kez. Candarmalardan biri yolu kesip Recep'i yakaladı. Kucağındaki ölüyü aldı, yere attı:

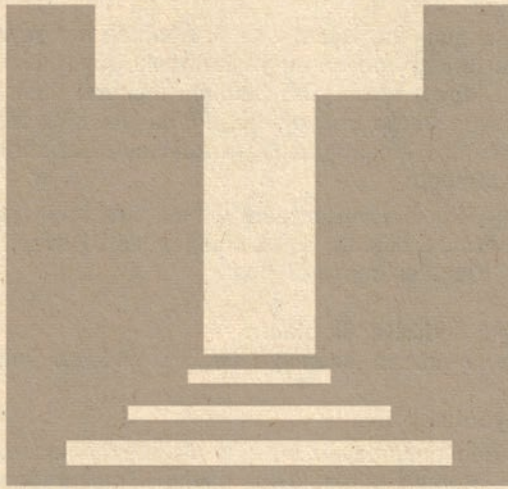
— Kaçarsın ha, dedi, kaçarsın ha namussuz?

Öbür candarma da koşu koşu geldi, iki gürültülü tokat vurdu Recep'e:

— It, dedi, delilliğe vuruyorsun madene girmemek için ha?

Candarmalar Recep'in ellerini bir iple bağlayıp atlarına bindiler.

Recep, iki atın arasında, hiç bir şey olmamış gibi yürümeye başladı.

TÜSTAV

---

(1) İkinci Dünya Savaşı sırasında, Zonguldak'taki kömür ocaklarında Zonguldak köylülerinin çalışma yükümlülüğü.

gen günler ömürsüz

Belediye baktı ki, bizimle baş edemeyecek; işi cıkkığı vurdu. Göze-batar zenginlerden üçünü beşini başına toplayıp, yükü attı sırtından...

Yeni patron da önceleyin, «gadro artığı» diyerekten yol verdi çoğumuza. Bıçağı-masatı belimize asıp döküldük çarşıya... Mevsim, bahar ağzıydı. Bizim işlerin suyu kuru aylar yani. Ayda yılda bir adakçı rastlayacak, kurbanını keseceksin de, ekmeğin çıkacak... Halimiz, it haliydi işte.

Kimileri patronun kapısını çalmaya, sızım sızım sızlanmaya başladılar. Ayağına turap oldular, geçtiği yoldan ki, tekrar işe alınsınlar. Bir ben gönül indirmedim, bir de dilenci Sayimenin öksüz oğlu Yaşar. O, zaten çıplak çıkmış anasından; ayağını yalınca basmış yere ki, değme yoksulluk zar ağlar elinden, yaka silkerdi. Bense erkekliğe bok çalmamaktayım aklımca. Rahmetli babam, «it olan it bile, kovulduğu kapıya kuyruk sallamaz,» derdi. Biz atamızdan gördüğümüzü işleriz boyuna.

El-etek öpücülerden bir ikisini tekrar işe aldı patron. Bir de kâğıda parmak bastırmış; işi bırakanlar, zam isteyenler borçlu çıkacak, diye... Buğday ekmeği elinden alınan uşaklar, arpayı öpüp de başlarına koydular. Ekmeğin kapısı bu, kolay değil. Onları da kınayamadım.

İşçiliği boşlayıp köyüne, toprağı başına dönenler oldu. Başka illere göçenler oldu. Geride kaldık, Öksüzöğlan'la ben... Sabah alacasında çekerdim kapıyı, yarı geceler inmeden varamazdım eve. Yarı geceden sonra varamam o ki, çoluk-çocuk görmesin yüzümü. Ekmek istemesinler. Başımı yasıtığa kordum, amma, sabah bir diyenecek de, gözlerim uyku tutmazdı. Bir alıp bir verirdim içimden. Boşa korum dolmaz, doluya korum sığmaz... Kariyi da bir çeker ki canım!. Elim el olup da varamazdı uçkurbağına. Bir gün böyle, beş gün böyle... Baktım, olaçak gibi değil. Yaradan bir boğaz takmış, gövünür ha babam, gövünür boynumuzda. Üstelik çoluk çocuk var.

Ertesi gün, çektim Öksüzöğlanı bir selâmet yana: Dedim; «arkadaş, bu yük böyle taşınmaz; seninkisi iki el bir baş, lakin benim elimde dört boğaz birden bakar...» Her ne denli Öksüzöğlana danışsam da, onun bana verecek bir akı yoktu fukaranın. Kel, sakız bulsa, başına çalar, demişler. Benimkisi akıl danışmak değil aslında, işlerime bel verecek birini bulmak... Öksüz'den başkası da yoktu işte. Uzun etmeyem, kaçakçılık etmekte sözü birledik. Çarşıdan ucuz davar düşürüp alması birimize, götürüp mahallelerde satması da birimize.

Gel gör ki, elimiz avcumuz boştu. Tacirler, esnaftan ötesine borca davar satmazlardı. Tek umudumuz, Öksüzöğlan'ın anasından kalma bir haliydi. Eski bir halı ki, nerede şimdi öylesi halılar? Kırmızı nakışlı, Kürt dokuması. Görenin gözü üstünde kalırdı... Götürüp Dericioğlu Ali Usta'nın yanına tutuya koyduk. Allah razı olsun adamdan, çıkarıp bize yüz kırk lira verdi o vaktin hükmüyen. Kestiğimiz davarın derisini yatırıp ödeyecektik borcumuzu. Halimiz da gene halı.

Fayızcı, derler, anadan doğma sübyancı, derlerdi Ali Usta'ya. Çekemeyenlerin sözü o. Neme gerek, ben bugün bugün bir şeyni görmedim daha.

Sirasında böyle iş bitir bir adam işte. Darda bunda koymaz kapısına varanı. Elimizden tuttu, bizi gen'e çıkardı.

Dedim ya, o sıralar, bahar ağzıydı. Köylüler çarşısı dana, oğlak, kuzuyla doldururlardı. Öksüz, esnafıktan anlamazdı. Kasaplığın sallaklıktan yetişmesiydi. Ortalıktan. Ben, babamın yanında davar soymasını, kalem atmasını bellerken; o, sepeti omuzunda, hamallık ederdi. Kurban bayramlarında, kasapların yükünü taşıya taşıya, kasaplığı söktü, zanaatı kapmış oldu.

Gözüme kestirdiğim hayvanın kilosunu vurur, pazarlığını bitirir, sonra da götürüp keserdim evde. Yaşar da mahallelerde satardı. Karılar başına üşüşür, iş olsun diye, pazarlığa tutuşurlardı, beş kuruş için. Yaşar'ın asıl zanaatı buydu. Adamın biraz yırtık yetişmesi başkadır. Azıcık da gevşektir uçkuruna düz. Amma yiğit yanı, tutkunluğu ağır basardı gözümde. De ki: «Benim için canını ateşe atacaksın», «yok», demezdi. Ödüm kopardı, bir gün, birbok yoluna, elimizdeki parayı yatıracak, diye. Yüreğimde güvenen kuşkuyla gözümü dört açardım.

Adamoğlunun parayla para kazanması bir başka olurmuş... Elimiz darlıktan seplenince, iyi-kötü para gören koynumuz, sıcaklanmağa durdu. Çocukların yediği dalak, ciğer helâl malımızdı artık. Kızlarımın ikisinin de, yüzlerine su yürüdüğü, açıktan görülür oldu. Kimi akşamlar hasırı kapının önüne serer, ciğer kebapıyla şaraba vururduk. Benim karı, fırıldak olur, dönerdi çevremde. Eve vardığımda, çoraplarımı çeker, ayaklarımı yuyardı.... Bahar akşamları da adamın göynüne bir coşku getirir ki, zırbış deli eder. Tepeden aşağısını ayağının altında görürdün bizim evden baktın mıydı. İşitilirdi çevriliydi dört bir yanımız Belediye bizim oralara ışık vermemişti daha. Ay ışığında içerdik. Kanı kıpırdayan toprak, yekinip canlanır sanki, papatyaların, koyungözlerinin, nevruzların kokusuyla yüklü soluğu genzimizi dağılardı. Akşamların ılık esintisi, eksilmezdi başımızdan. O kokular, o esinti, o yıldızlı gök, bütün kötülöklere kapı çarpardı kafamda. Şarabın esrikliğine batar bedenim, dünyayı sever olurum...

Neyleyim ki, gen günler ömürsüzmüş... Ben bunu sonradan öğrendim. Gözü götürmez bir, belediye kolcusunun kulağına değıdirmiş, kaçak et sattığımızı. Borcumuzu da yeni temizlemiştik. Yedigâr halısını kurtarmıştık Yaşar'ın. Küçük hayvanların sonu gelmiş, büyüklere başlamıştık o sıralar. Bütün işler tıkırında. Pazardan davar seçmekteydim ki, göbelek gibi eti çıkardı. Elini atsan, belini kavrayamazdın hayvanın. Bir böbrek yağı alırdık, kiloyla tartılır cinsten. Hevesle kesip soyardım. Belini vurur, etevini, düşünür ayırır, sepete yüklerdik.

Gene öyle yapmıştık: Sepetimizi yüklenmiş, çıkmaktaydık. Kapının ağzında, rap diye, bir cip durdu. İki zabıtayla bir kolcu çıktı. Kendilerine hazırlanmış gibi, sepeti kapmalarıyla, cipe atmaları bir oldu.

İkimiz de afalladık. Olduğumuz yerde taş kesildik sanki.

Aklımız başımıza gelince, Ali Usta'ya koştuk. Onu arası iyiydi belediye adamlarıyla. Zabıta komiseri, eti kendisinden alırdı. Dedik, böyleyken böyle. Ali Usta, iki gözüm, ocağına düştük. Bunca yoksulun rızkı topu topuna bir gövde et yanı.. Ali Usta, halden anlar kişi, peşkirini atıp koştı. Koştı koşmasına ya, yediler bizim gövdeyi yetişmeden. Ölür müydün, öldürür mü? Elimiz koynumuzda, boynumuz bükük kaldı.

Lakin, kapanan kapılar önünde sızlanmağa alışmamıştık bir yol. Kolumuzu kıpırdattık, boynumuzu da doğrulttuk. Açılmayan kapılar kırılmalıydı. Öksüzöğlan, halyı yeniden koydu tutuya. İş daha gizliden aldık bu gez! Gece hayvanı keser, kuşluk düşer düşmez de mahalleleri tutardık. Her bir

köşede durup gözcülük ederdik birimiz. Ödümüz boka karışır, yüreğimiz ağzımıza gelirdi, aramızda bir araba sesi duysak. Hemen bir dulda yere sinderdik korkudan.

Bir vakit böyle sürdü. Sonra içimizdeki korku dumanı dağılır oldu. Yaz bitiminde yeniden para tuttuk. Kışa bir-iki çuval zahire uyduracak, çocuklara üst-baş edecektim. Benim köroğlu, kapıma düştü düşeli, dalındaki bir tek zıbınla dolanıp dururdu. Kürdün yağı bol olunca, hem yer, hem de gerisine sürter, diye bir söz var: Benimki de öyle oldu, kürt işi. Kiminkinden çirkindi avradım? Ağarmış, nezelmış geyitleri gözüme çalınmağa başladı.

Ben böyle göynümce ölçüp biçerken, belediye kolcusu yeniden muzu kesildi başımıza. Bir adamın eceli yakınsa, varır, yoksulun ekmeğine dolanır. Bu adam, yakamızdan niye düşmez olmuştu yani? Gene çevirmiş Öksüz'ü çarşıda. Elinde sepet, soluk soluğa attı oğlan kendini eve. Eli-ayağı boşanmış, rengi kirece dönüktü. Yüreğim dalgalandı yekten, tepemin kılları havalandı. Nasıl kulakladım yemenimi, avcılar kahvesini nasıl buldum, bilmem. İtin eniği oralarda eylenirdi, görürdüm.

Ocağın arkasına çekip yakasına yapıştım. Dili diline dolaştı namussuzun. Bu kıravatlı kısmının ödlekleğini de ben orada gördüm. Gözümün dönmüşlüğünden olacak, slnip kaldı öylece... Suçuksadı. İk, dese, çarpacağı m kafasını duvara. Zaten iki karış boyu var ki, sıçrasa ulaşamaz sineme...

Dedim: «Ulan düzünün sidiği, nedir bizim senden çektiğimiz? Seni bize sayıyla mı verdiler? Bunca dükkân kaçak et satar, sen onları görmezsin de, takılırsın peşimize. Çoluk-çocuğumuzun rızkına sen mi, kefilisin pezevenk?»

Elime ayağıma düştü, namussuzum. Bizi asıl gammazlayan, mezbahanın patronuymuş. «Emir kuluyuz, yakala derler, yakalarız.» Diye de ağız yapmakta. Mahallelerde hastalıklı hayvan kesilip satılmakta, halkın sağlığıyla cınanmakta, diyerek dert yanmış patron, belediye başkanına.

Anladım ki, herifte kuyruk acısı var daha. Kapisında el-etek öpmeyişimiz oturmuş yüreğine.

Durup, içimdeki kabarmanın geçmesini bekledim. Söyleyeceklerimi tarttım kafamda. İlkın yalvarmayı kurdum, ne yalan söyleyeyim. Sonra ikirciklendim, vazgeçtim yalvarmaktan. El-etek öpmeğe, kapisında kul olmağa ne zorum vardı benim?

İki solukta bir buldum dükkânını. Kasasının başında kahve içmekteydi. Beni görünce, kanlı, patlak gözlerini üstüme belertti. Oldum olası küçülürüm, böylesi bakmalarda. Bakmaz da, tükürür gibi... İş dilenmeğe vardığı mı sandı zahar. Adamlarından bir tek çocuk vardı yanında.

«Düş yakamdan it soylu namussuz! Kapında kul olmadık diye, peşimize kolcu takma. Pis gözünü, yoksulun ekmeğine dikmen, sana iyilik getirmez.»

Bilmem valla, aklım uçup gitmişti sanki. Arkamdan bıçağı yeyince kestiremedim ötesini. Çırağıymış. Gök, fırdönüp, bir yumak karaduman gibi oturmuştu gözümün ışığına...

elektrik ve çıra

Ülkemiz, belli bir sürecin içindedir. Bazı bölgelerimiz, az gelişmişlikten kurtuldu. Gelişmekte olan büyük şehir ya da küçük şehir görüntüsü getiren yerleşme merkezlerini gördükçe, göğüs kabartan bir öğünme tavrı ile çok ilerledik diyoruz. Oysa gerçek şudur, bugün İstanbul'da Batı anlamında çok gelişmiş mahalleler vardır. Ama bu mahallelerin yanında ya da karşısında az gelişmiş, ilkel koşullar içerisinde yaşayan insanlar da vardır. Ama bu mahallelerin yanında ya da karşısında az gelişmiş, ilkel koşullar içerisinde yaşayan insanlar da vardır. İstanbul'un yüzde kırkbeşi gecekonda ya da gecekonda biçimi basit konutlarda oturuyor. Gelişmiş mahallelerde bile alt yapı tesisleri yetersiz. Bazıları daha hiç yapılmamış. Metronun, kanalizasyonun sık sık sözünü ediyoruz yalnız. Trafik düzensizliği yüzünden, binlerce iş saati sokaklarda, caddelerde hebâ olup gidiyor. Çözüm yolu bulmak için, yöneticiler çırpınıp duruyorlar. Ama bulamıyorlar.

Bu, şehirlerde böyle. Köylerimizi soracağım size. Orta Anadolu'da, Doğuda, Karadeniz bölgesinde köylere gittiniz mi hiç? Her bölgede belki örnek köyler vardır. Onların sözünü etmiyorum. Onları ayrı tutalım. Ben iki ay önce köylere gittim. Marmara bölgesinde, çocukluğumun geçtiği bir kasabanın dört-beş köyünü gezdim. Hem de yirmibeş yıl ara ile. 1946-1947 yıllarında gördüğüm köyleri 1972 de tekrar incelemeğe başlayınca, şaşır-dım kaldım. Eski deyimle söyleyeyim, rûbu-asır geçmiş aradan. Ama çok az değişim olmuş. Köylülerle kahvelerinde oturduk, sohbet ettik. Evlerine gittim. Hangi ekonomik koşullar içinde ömür eskittiklerini yakından gördüm.

Tekrar ediyorum. Bırakalım örnek köylerle öğünmeyi. Elli-altmışbin köyden birkaç yüzü, haydi daha iyimser olalım, birkaç bin köyü, epeyce iyi bir yaşama düzeyine varmış kabul edelim. Ve isterseniz üçbin köyde iyi yaşıyor insanlarımız diyelim. Sonra elli kûsûr bin köyün manzarasını gözümüzün önüne getirelim.

Bir bölümünde okul yok. Sağlık tesisleri, sağlık elemanları yok. Pek çoğunda tarım çalışmaları karasapanla yapılıyor hâlâ. Yetiştirilen ürünler, pazarlama alanı bulamıyor. Susuzluk, yolsuzluk, yakacaksızlık, kara kışla birlikte köylerin üzerine çöküyor. Sonra mevcûd düzeni korumak isteyen partiler, dört yılda bir tarıyorlar köyleri. Yıllardır işlerini, hayatlarını düzeltmediği halde, oy da veriyor onlara köylüler. Nurlu ufuklar, kuran kursları getireceğim diye sonunda sandıktan da çıkmasını biliyorlar.

Siz bakmayın, köylünün buz dolabı, televizyonu, hatta arabası var diyenlere. Bunları alabilenler, köydeki ağalar hep.

Son gezimde, Marmara bölgesinde bir köye gittik. Yanımda bana mihmandarlık yapan arkadaşım, köyün en zenginini tanıyordu. Oraya yöneldik. Bahçeye girdiğimizde, kümesleri, ahırları, çobanın odasını, köpeğin kulübesini, dalları kıracak kadar sarkıtmış erik ağaçlarını gördük. Öbür yanda, ayrı bir bölümde ev sahibinin tek katlı evi vardı. Konuk odasına aldılar bizi. Büfesi, koltukları, tül perdeleri hepsi vardı. Even kızı, şehirlî kızlar gibi giyinmişti. Yaşlı kadın ise gene şalvarlı, baş örtülü, yalınayak dolaşıyordu evin içinde. Vakit ikinci üstü idi. Kahvaltı hazırlamaya başladı-

lar. Yere, halının üzerine sofraya bezi yayıldı. Bir tepsi içinde peynir, bal ve ayran konuldu. Biraz şaşkınlıkla bakıyordum. Şehir işi tüylü döşemeli koltuklar, tüller, büfeler, sehpa alınıyor, ama bir yemek masası düşünülüyordu daha. Bunu açık açık söyledim:

«Bir yemek masası ve sandalyeler niçin almadınız?»

«Ne yaparsın, alışmamışız daha öyle şeylere. Bağdaş kurup oturuyoruz. Böylesi daha rahat geliyor bizlere..»

«Bu koltuklara da alışmamıştınız. Almışsınız işte. Bir yemek masası da alabiliriniz.»

«Bunları biz konuklar için aldık. Konuğumuz olmadığı zaman, bu odada oturmayız.»

Arkadaşım kulağıma eğildi :

«Masada yemek günahdır diye almıyorlar. Bu gördüğün eşyaları, köyün zenginimiz diye almışlar, bir tür gösteriş için yani...»

Gözümün önünden bir dizi gericiilik olayları geçti. Körpecik beyinleri yıkıyan Kuran kursları, mahalle okulları sıralandı karşımda. Tutucu partiler halkımıza çira ışığı uzatıyorlar, onların bir değişmezlik, kımıldamazlık içinde kalmasını istiyorlar dedim kendi kendime. Ahret işleri ile oyalıyorlar onları. Dünyaya bakmasını istemiyorlar. Dünyadaki ilerlemenin, değişmelerin farkında olmasını istiyorlar. Oysa İslâmiyette, ahret kadar, dünya işlerinin de düşünülmesi emredilir.

Az gelişmiş bölgelerimiz, gelişmişlerden daha geniş bir alanı kaplar. Yani gelişmemiş köylerimiz, kasabalarımız, illerimiz çoğunluktadır. Daha doğrusu şöyle bir gerçek var karşımızda. Ülkemizin gelişmemiş nüfusu, büyük çoğunluğu kapsıyor. Büyük şehirlerdeki küçük bir azınlık, yüksek bir hayat düzeyinde yaşıyor. İşte bütün dalgalanmalar, bundan dolayı, zaman zaman sarsıyor bizi. Bir ülkede, büyük zıtlaşmaları besleyen koşullar düzeltilmeli ilkin. Koşullar değiştirilmezse, Anayasaya ne kadar çok tutucu içerik verilirse verilsin, sorunlarımız çözümlenmeyecektir. Tam tersine, 1961 Anayasası bütün kuralları, özgürlükleri ile içtenlikle uygulanırsa, sorunlarımız yarı yarıya aydınlığa kavuşacaktır.

Elektrik ve çira, işte bu tutuculukla, daha iyi dünya koşulları getiren gerçek demokrasinin belirgin simgeleridir. Ülkemiz daha çok elektrik ışığı bekliyor. Ve durmadan bunu istiyor.

TUSTAV

açalım ellerimizi!

Ben, üretici olmıyan kimseden gelen lâfa hiçbir zaman şapka çıkartmamışımdır.

Kulağımın tozunda car car ötenler olur bazan. Sorarım:

— «Ne iş yaparsın?»

Ya sevgili beybabacığının, ya da sevgili anneciğinin verdiği, yolladığı harçlığı yiyordur. Dergiyi onunla çıkartıyordur, sigarasını onunla alıyordur, «kız»ına cakayı onunla satıyordur. Böyleleriyle konuşmayı «tenezzül» saymışımıdır her zaman. Ve her zaman da, ileri-geri konuşmağa başladılar mı böyleleri, sorduğum bu olmuştur:

«— «Ne iş yaparsın?»

Yüzde doksandan aldığım karşılık, kem-kümdür. Bilirim, böyleleri hep, hazıryiyicidir, asalaktır, tüketicidir. Ve bütün kötülükler, bütün kokuşmuşluklar, bütün boşvermeler, önemsememeler, hafife almalar, çamur atmalar, görmezlikten gelmeler, çekiştirmeler, fısıltılar, kovalamalar, unutturmağa çalışmalar hep, bunlardan gelir. Siz bakmayın, ilerilik yaftası arkasında car car ettiklerine; cilâlarını azıcık kazıdınız mı tırnağınızla, arkasında kökenleri sıtırır: baba mirası, ana mirası, dayı harçlığı, amca serveti, çevre varlığı... Üç tane de «haramzade» buldular mı yanlarına, ki genellikle bulunur böyleleri, asalaklığın bütün olanaklarını kullanır, ön-plânda düdük öttürmeğe çalışırlar. İşin bu yönünü karıştıran da pek çıkmaz! Biz, araştırma zahmetine katlanmıyacak derecede, gerçekten «geri bıraktırılmış» bir ülkenin insanlarıyız. Bugün piyasada cart cart edenlerin -tabii, sanat-edebiyat piyasasında demek istiyorun- kökenlerini, aile çevrelerini araştırın, bana hakvereceksiniz: yüzde doksanı «çürük»tür bunların. Bunlar, seninle elli metre yürürler, kıçları sıkıştı mı, asalaklıklarına dokundu mu, bırakır kaçarlar seni. Sırtlarında yumurta küfesi yoktur ya, bu bağ olmazsa, öbür bağ! Hesap mı soran var kendilerinden?

Sorarım size: böyleleri kimselerden kaçır, geçmiş yıllarının hesabını vermeğe yanaşmıştır? Yoöö, kimse sormaz ki böyle bir hesap!..

Birgün basımevinde, bir derginin düzeltme işiyle uğraşıyorum. Biri geldi, dikildi tepeme: car car car car öter de öter Bunca zamandır ettiğimiz lâfları evirir çevirir anlatır bana. Çalışmak zorundayım, işim var. Dayanamadım,

— «Kuzum» dedim, «ne iş yaparsın sen?»

Duvara toslamış gibi kaldı birden.

— «Hiiiç...» dedi, «dergi çıkarıyorum işte...»

— «Baban mı gönderiyor parayı?»

— Babam gönderiyor...»

— «Yaşın kaç?»

— «Eh, otuza yakın...»

— «Fakültesin?»

— «Fakülteyim...»

Kendimi tutmak için on günlük güç tükettim belki!

— «Sen bir asalaksın evlâdım!» diye bağırđım. «Toplumculuk moplumculuk oynamağa hakkın yok senin!»

Hiç duymadığı bu sözler karşısında renkten renge girdi. Belli ki, «ilerici», «toplumcu» ve daha bilmemneci geçiniyormuş çevresinde.

— «Senin o ettiğin lâflar, 10 liralık kitapların içinde var!» dedim. «Ama, hayat o değil ki!.. Okuduğun o kitabın parasını bile sen kazanmıyorsun, baban yolluyor, annen veriyor. Sen nezaman, o kitabın parasını alınterinle kazanırsın, o zaman o kitabı okumağa hakkın olur. Bak, yaşın otuz olmuş; hâlâ üretici değil, tüketicisin, ayıp değil mi sana! Diyelim ki beş fakülte bitirdin; ama, hiçbir iş yaptığın yok; ekmek elden, su gölden... Bu mu, senin 'toplumculuk, dediğin?»

Fena bozuldu!

— Ama ben...»

— «Aması maması yok arkadaş! Senin gibilerini çoooook gördüm ben! Onlar da, istedikleri düzen değişikliği olmadan çalışmamak niyetindeydiler. Biz, şuna buna çalışamayız, derlerdi. Biz, sömürü düzenine hizmet edemeyiz, derlerdi. Ama, benim gibi, sırtına semer koydurtan kimselerin parasıyla karınlarını da pekâlâ doyururlar, keyiflerine bakarlardı. Akşama kadar bulvarda volta vurmaktı işleri, kadın bacağı seyretmekti, şaraphaneleri kollamaktı. Bu gibilerden çoğu, dergilerde, gazetelerde iri iri lâflar da ettiler, ilericiilik, toplumculuk adına. Bence bunlar, asalaktan başka birşey değildiler. Çeşitli çevrelerde ilerici, toplumcu, bilmemneci görünürler, ağızları da lâf yapar, yuttururlar kendilerini. Hiçkimse de çıkıp, sen ne iş yaparsın arkadaş, diye sormaz, sormamıştır. Onlar da zaten, bunu sormıyacak yerlere akartar. Böylece, günlerini gün eder, herkesten çok, ilerici görünürler. Okur ne bilir kimin ne olduğunu? Dergide, gazetede gördüğü yazıyı okur sadece o. Bakar ki mantık açısından doğru, kendi kafasına da yatkın sözler, tamam, işte en ilerici yazar, işte en güçlü sanatçı, der çıkar işin içinden.

Ama, kazın ayağı öyle değil!

Ben, yürümeğe başladığım gündenberi çalışırım. Yürümeğe başladığım gündenberi, evimde yediğim ekmeği çıkartmağa çalışmışımdır. Ortaokul birinci sınıftan itibaren de, tüccar çocuklarına ders vererek öğrenimimi sürdürmüşümdür. Hem de parasız yatılı okuduğum hâlde!..

Gökten düşmüş hiçbir kuram yoktur. Bütün kuramlar, hayattan, pratikten çıkarılmıştır. İnsanoğlu, kavga ede ede, ter döke döke, kan döke döke varır kurama. Duvarcılıkta, 'arkasını beslemek' diye bir deyim vardır. Arkasını beslemedin mi, duvar yıkılır. Senin bu ettiğin sözler, senin sınıfsal kökeninle taban tabana karşıt sözlerdir. Bu sözlerin arkasını besliyemedin mi, dolduramadın mı, havada kalır bu sözler. Emek ha? Babanın gönderdiği parayla çıkartmağa çalıştığın dergiye emek çekmek değildir o emek! Şuna veya buna çalışarak, ekmek paranı kazanmak için ter dökmektir emek! Görüyorsun ki, ucuz giysilere heves ediyorsun. Paran mı yok? Hayır, paran var. Fakat, halktan görünmeğe çalışıyorsun. Pasta yiye yiye bıkmışsın, caddede somun ekmek dişleyerek, halktan olduğunu kanıtlamağa, çalışıyorsun. Kendini benzetmeğe çalıştığın o halk, gücü yeterse, hergün kuzu yer, ingiliz kumaşı giyer, ne sanıyorsun? Gecekonduyardakiler Zeki Müren'liğe heveslenirlerken, villalardakiler Ruhi Su'yu alkışlıyorlar. Yoksul halkın da lokantalara gitmeğe başladığını gören burjuvalar, kendilerine restoran'ı bulgulamışlardır. Emekçi halk restorana gitmeğe başlayınca, bu kez Kazan'lar, Kepçe'ler, Manti'lar, Aş'lar uydurulmuştur. Kazan mazan dediklerine bakma! Kazan Restoran'da bir yemek kaç patlar, bilir misin? Sen, varlıklı babanın çocuğu, bu perişan kılığa bürünürken; ayağı kundura görmemiş de temmuzda kıravat takmağa özeniyor, ne haber!..»

Süklüm püklüm, çekilip gitti tabii!

Buna benzer bir sürü olayla karşılaşmışımdır. Böylesi kümeleşmeleri hep, kuşkuyla karşılamışım; ve kümedekileri azıcık yoklayınca, hemen hepsinin hazıriyici, asalak, tüketici olduğunu görmüşümdür. Şurada veya burada çalışıyor görüldüklerine bakmayın bunların; aldıkları on kuruşa karşılık, ailelerinden bin kuruş yiyorlardır. Bu, evde oturmaktan, sıra gezmekten bıkmış bunalmış bazı kadınların, dostlar alışverişte görsünler hesabı, şurada veya burada bir iş tutmalarına benzer. O işten aldıkları para, aslında, rujlarına yetmez haspaların! Ama, dert başkadır: kadın özgürlüğü ve ekonomik bağımsızlık! Nasılsa, bir yerlerden esmiştir kulaklarına bu lâflar. Evi barkı, çoluğu çocuğu serer sokağa veya şunun bunun eline, sözde, çalışmağa giderler! Yalan, inanmayın bunlara! Bunlar, aslında, çalışmak zorunda olmıyan kimselerdir, feminizm akımının suyunun suyu gelmiştir kulaklarına, çevreyi aldatmağa çalışırlar.

Diyeceğim şu: bir kimse üretici değilse, ettiği lâflara önem vermeyin. Böyleleri dergi de çıkarabilir, gazete de... Tabii, cepten konularak çıkartılan dergi ve gazetelerdir bunlar, çıkartanların adlarını reklâm etmekten öte bir işe yaramaz pek. İşte bu gibi dergi ve gazetelerde kümelenenleri «üreticilik», «tüketicilik», «emek» açısından araştırmağa çalışın. Edilen lâflara ondan sonra kulak verin. Bugünedek bütün yanılmalar bu yüzden oldu. Böyle dergilerde kediler çamaşır yıkadı, kargalar, bizim gibi emekçilere toplumculuk, toplumcu sanat dersi vermeğe kalktı! Böylesi dergilere, bizler hakkında yazılmış yazılar konulmadı. Böylesi dergilerdeki yazılardan adlarımız kazandı! Niçin?

Çünkü, toplumsal kökenlerimiz değişti! Bizler, rol filan yapmıyorduk, neyse oyduk. Ama onlar, rol yapıyorlardı! Sıkıştılar mı, küfeyi bırakıp kaçabilirlerdi! Kimse de çıkıp, hesap sormazdı kendilerinden. Bugünedek böyle oldu bu, hesap soran çıkmadı bunlardan.

Ama birgün diyeceğiz elbette:

— «Beyler, açalım ellerimizi!»

Bakalım o zaman, gerilerden çöplenip, ön sıralarda resim çektiren bu beylerden kimler kalacaktır ortada!

TUSTAV

hukuk, sanat ve toplum

1927 yılında, Ankara Hukuk Okulu'nun açılışı nedeniyle yaptığı diri, öz-lü ve yüreklendirici konuşmasında Atatürk şöyle de demişti: «... Cumhuriyet Türkiye'sinde eski yaşama kuralları, eski hukuk yerine, yeni yaşama kuralları ve yeni hukukun geçmişi bulunması, bugün duraksanmayacak bir buyruk-tur.» (1).

Günün, tarihsel önem taşıyan yenilikçi, ışıklı konuşmasını, Adalet Ba-kanı Bozkurt, şu sözleriyle yapıyordu: «...(Dedi ki) sözünün gerçek anlamı, (bilinçsiz ve anlayışsızım, Ortaçağ ölülerinin düşüncülerinden başka birşey düşünmem, ölümlerin kararlarıyla yürürüm ve düşünmeğe gücüm yoktur) de-mektir. Bunun, yirminci yüzyılda açık anlamı, (ben yokum, ben ölüyüm) de-mektir...»(2).

Hukuk, bir üst yapı kurumu da olsa insan ve toplumla ilgili ilişkilerin, konuların, kuruluşların tümünü kapsar. Gerekenin, haklılığın, adil sonuçların sağlanmasında ilk düşünce, ilk yargı, ilk eylem, şu adları çok geçen «temel haklar», «insan hakları», «anayasa», «çağdaş hukuk», «hukukun üstünlüğü», «uluslararası hukuk» v.b. kural ve anlaşmaları değil midir? Bunlar, değişim mülkünün temelini etkilemezler mi?

Anayasa'mızın 10. maddesinde şöyle bir fıkra vardır: «Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilke-leriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün en-gelleri kaldırır, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar». Öte yandan II inci madde, «Kanun, kamu yararı, genel ah-lâk, kamu düzeni, sosyal adalet ve milli güvenlik gibi sebeplerle de olsa bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz» yargısını; 12 nci madde ise «Herkes dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir» yargısını taşır. Ünlü 20 nci maddeye gelince, «düşünce özgürlüğü» açısından onu artık belleğimize işlemişiz, unutmuyoruz. Daha sonraki maddelerin «Kişinin Hakları ve Ödevleri», «Sos-yal ve İktisadi Haklar ve Ödevler», «Siyasi Haklar ve Ödevler» bölümlerini, diyelim hep biliyoruz.

«Yargı Erki» sahiplerini yücelten, nesnel ölçüler içinde etkili kılan hu-sus, işte bu çağına ve uygarlık dönüşümüne uygun kuralları, dondurulmamış ilkeleri, sözleri ve içerikleriyle gerçekten anlamak, gerçekten uygulamaktır.

Toplum ve Sanat

Bir başka yazımızda (3) değinmiştik: Yaşayan sağlıklı ve bilinçli insan, önce çağını yaşayacaktır, çağı ile ilgili ve bağlantılı olacaktır. Bu ilgi, bu bağ öylesine bilimsel ve doğru olacak ki, kişiye de, topluma da birşeyler verecek, yararlar sağlayacaktır. Böylece, bireysel ve toplumsal varoluşlar elde edilecek; insan olma, insanca yaşama gerçeklerine varılacaktır.

Nerede olursa olsun, insan ve toplum, öze ve genel anlamda hep aynıdır. Değişmez saptamalar göstermiştir ki o, kesinlikle de değişirlik yazgıları içindedir. Bilimsel sayı ve ölçülerle; devinimler, deneyler, birleşmeler ve ayrılımlarla... Düşünce ve eylem değerlemelerinin ortaya çıkardığı ödüller ya da cezalar da bu sonucu değiştirmez; yokedilmeler yahut düzeltiler, bu ya-

şayıp yaşatma zorunluluklarını tarihsel akım dışına çıkaramaz. Bu bir evrimleşmedir.

Herkesin, düşünce ve kanılarında özgür oluşu hakkı ise hiçbir baskı ile ortadan kaldırılamaz, sürekli satınalınmaz. Bu haklar, insanın varlığının gereğidir çünkü. Ve temeldir, halk gerçeğine uygundur, demokratiktir.

Üzerinde her zaman «birşeyler» arama tartışması yapılmış bol ışıklı, bol köşeli alanlardan en önemlisi «sanat»tır. Sık sık kuşkulara, varsayımlara, yanlış anlamalara, suç atma ya da karaçalmalara, ters yorumlarla kısıtlamalara uğramış, «mutsuz» alan...

Max Jacop, «Sanat bir oyundur, onu bir ödev olarak ele alanların tanrı yardımcısı olsun»(4) diye dursun, S. Eyüboğlu da şöyle yazar bir yerde : «...Halk mı sanatçıya yükselmeli, sanatçı mı halka inmeli? En tabiisi yan yana, başbaşa yürümeleri değil mi? Gerçek yurtsever, yurdunun derdini, dünyanın gerçeğini hasıraltı eden değildir. Tam tersine...»(5).

Birçok ünlü, önemli düşünür ve sanatçı buna benzer şeyler söylemişlerdir, söylüyorlar. Örneğin, André Gide'in güncelerinde şu notlar var: «...Çağıyla savaşta olmak. Bir sanatçının neden varoluşu burada gizlidir. Ve bunun içindir ki ben, sanatçının çağını yansıtmaktan başka bir temsilciliği olmasını kabul etmiyorum. O, karşı durur. O, yol açar. Başlangıçta onu ancak birkaç kişinin anlaması bu yüzden...»(6).

Edebiyatın demokrasiye bağlılığını, özgürlüğe zor kullanmadan seslenmek olduğunu; çağının, toplumunun içinde ve onlarla etkilenmiş olacağını kabul eden J.P. Sartre'a göre ise «Sanatın propoğanda olmasını kabul etmek, yeni edebiyatın ölümünü istemek ve yazar olmaktan vazgeçmektir..»(7).

Gerçekçilik

Bilimsellik ve bilinçlenme aydınlıklarında ters gidişleri doğurmayan küçük çatışmalar ve az ayrıntılı yorumlar da büyük çelişme ve zıtlıklarla birlikte bir sürekli gelişimin ve o insanca tükenmezliğin aracıdır. Bu nedenledir ki, tarih içinden oluşup gelen «olay»lar, bireyler ve toplumu olduğu kadar, onların sanatını da etkiler. Buna, çağının ve yaşama gerçeklerinin kaçınılmaz oluşumları ile onları algılama deneyi de karışır. Böyle bir algı ve deneyi yaratma güç ve yeteneğine varmış sanatçılardır ki «çağının öncüsü ve sözcüsü» sanını kazanırlar. Onlar, «ışığı alında ilk duyan» yurt insanı ve insanlık elçisidirler.

Toplumu iyi ve güzel yoluyla duyuracak, uyaracak ileri ve gerçekçi edebiyat, her zaman özgürlükçü, her zaman insancıdır. Ve de gerek ulusal, gerekse evrensel görüş üzerine kurularak sürekli «yeni»lerle çoğalmalıdır. Böyle bir edebiyat, çoğunluğa kendini kabul ettirmeli, en azından, çoğunluğu, hatta bütünü hem kavramalı, hem de etkilemelidir. Halk kaynakları da, uluslararası ilişkiler de ilerici ve gerçekçi sanatın kaynaşımını, görünümünü tamamlar. Buna, yönetim zararları yerine yönetim yararları da eklenince sağlam ve kişilikli bir «ulusal sanat» doğar, yayılır.

İnsan olmanın, yurtdaş olmanın gereklerinden başlıcası, kendinden bekleneni yapmaktır; elden gelen yapıcı, çoğaltıcı katkıları toplumdan, ulus'undan esirgememektir. Bu diri ve direnişli gerçeği, sanatımız için de ileri sürebiliriz. Bunun için önce halkımızı ve çağımızı araştırmalıyız; güzel'in ve kalıcı'nın yardımıyla gerçeği, sanat yapıtı ürünlerine aktarmalıyız. Halkı sevmek, kendini sevmektir. Halkı bilmek, anlamak, saymak ve korumak da öyle... Çağını, çağının gerçeklerini bulmak ve yaşamak sorununa gelince o, durmamak ve kendini tanımaktır herşeyden önce; «insana ilişkin»in ayırıcına varmak...

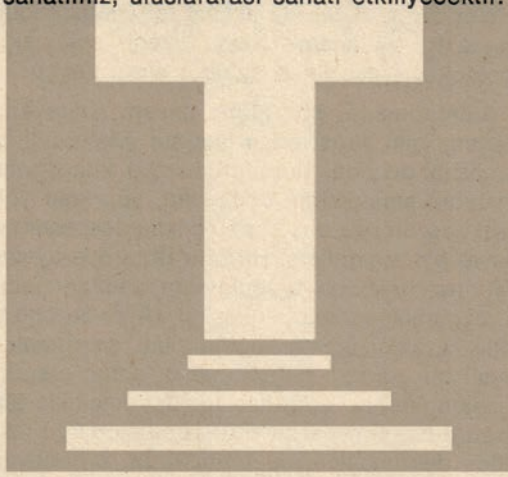
Sonuç

Hukuk biliminin yanında genel kültür, eğitim, insancıl ahlak ve düşünce'ye saygı yoksa, uygulayıcılar başarılı ve değerli olamazlar.

Toplumsallığımızı, yenilikler içinde düzenlemeye çalışıyoruz. Tarihsel ve yapısal kaynaklarımız, koşullarımız var. Laik, sosyal ve devrimci algılarla ıleri'yi arıyor, çağdaşlığımızı kurmaya çalışıyoruz. Değer'lerimiz gelişimli değerlendiriş'lerimiz tam ve gerçek olacak. Durallıklar, öykünmecilikler, lâf ebelikleri yok; toplumcu, halkçı sanat içiçe, örnekleyici...

Bu olanaklar ve koşullar içinde, güçlü ve yenilmez sanatçılarımızı da öyle ise gerek öz, gerek evrensel haklar oluşumunda aramalı; doğru'nun ve güzel'in düğümlendiği adil, nesnel bakışlarla onları anlamalı ve korumalıyız. Budur asıl geçerli olan.

Ulusal sanatımız, uluslararası sanatı etkiliyecektir.

TÜSTAV

- (1) : Ankara Hukuk Fakültesi ve Mezunları. Dernek yayını No : 1. 1968.
- (2) : Ankara Hukuk Fakültesi 40 ıncı yıl Armağanı. 1967.
- (3) : «Sanat Siyaset ve Düşünce.» May. 7 Nisan 1968.
- (4) : Genç Bir Şaire Öğütler. Gün Yayınları. 1961.
- (5) : Mavi ve Kara. Ataç Kitabevi. 1961.
- (6) : Günceden Seçmeler. Varlık Yayınları. 1961.
- (7) : Çağımızın Gerçekleri. Çan Yayınarı. 1961.

zavallı haydar bizim haydar

Romantik ve sezgici şiir anlayışına karşı, şiir akılsız olmaz dediyseniz, yalnız akılla olur da demedik. Aklın, duygu çağlayanını arıtıcı, birleştirici, düzenleyici işlevini vurgulamak istedik. Şiirde düşünce doğal olarak, zorunlu olarak vardır dediyseniz, mantıksal soyutluğu içinde cascavlak vardır da demedik. Görüntüleşmiştir, ete kemiğe bürünmüştür dedik. Duyguyu, birliğe kavuşturulması gereken dağınıklığıdır, çokluktur diye tanımladıysak, duygusuz, hem de sırsıklam duygusuz şiir olabileceğini hayalimizden bile geçirmedik. Eğer şiirde bir biçim varsa, biçim de akılsal bir işlemin sonucuysa, hangi maddeye uygulanacaktır bu işlem? Neyi düzene sokacaktır düşünce? Dağınıklık da olsa, çokluk da olsa ilk koşuldur şiirin duygu.

Son yılların şiir ürünlerine bir göz atınız. İnsanı kavrayan, yakasından tutup şöyle bir silkeleyen, içini altüst eden kaç şiir gösterebilirsiniz? Birkaç tane sahibi, has şairimizin dışında, dergilerde veya kitap halinde yayınlanan ürünlerin hemen tümü sıcaklıktan, coşkudan, yürekte yoksun, sevimsiz, kuru, itici şeyler. İki-üç dizede bir, «hey» çekmeden edemiyen kuru-sıkı meydan okuma ve bayat bir romantizm. Birtürlü birbiriyle uyuşamayan, sırtıktan görüntüleri çatıştırarak yeniden bulgulandığı sanılan gecikmiş, kalıntı bir barokizmi, yenilik, özgünlük sanma bilgisizliği. (Aynı barokizmi ikinci yeni de denemişti. Şu farkla ki, onlar açıktan açığa cilâli, şaşırtmalı, alışılmamış, zihnin oyunlarına dayalı bu görüntü çatıştırmasını amaç olarak kullanırken, bunlar, özde barok şaşkınlıklarını, çığırta bir devrimcilikle süslemeye çalışmışlar ve bunu bir süre başarmışlardır da). Toplumculuğu lâf edebiliğiyle, söylevle, makalecilikle; devrimciliği ise tenhalarda kabadayılıkla karıştırma. Ama ilk rüzgârda öyle bir süpürülüp gidiş ki, belki de şimdiye kadarki şairlik heveslerini de unutmuşlardır. Bugün de, bu dil acemileriyle, sevimli bile olamayan şiir heveslileriyle doludur ortalık. Bu acemilere, suyunu tüke-tip yolunu şaşırarak eskiler de, soluk soluğa şaklabanlıklarıyla katılınca, daha umutsuz bir görünüm alıyor şiirimiz.

Şairliğin en ilkel koşulu hayalgücünden yoksun olduğu derecede bilgiçliği artan bu kalembozması takım karşısında şiirimizin varolma koşulu, şu veya bu saftan olmanın, şu veya bu sorunu işleme çabasının çok berilerindedir. Bugün şiirimizin en ivedili ihtiyacı, bütün hesaplardan arınmış, en uçarı temizliğiyle **hayalgücüdür**. Yüreği kurumamış, coşkularını yitirmemiş, duyarlığı dişileşmemiş, zihin oyunları çıkmazında yapay zevklerle doyuma varmayan; dünyayı, ayakları yerde olarak, ama sonsuzlara uzanabilen hayaliyle algılayabilecek katıksız şair. Evet, Orhan Veli ayaküstü bir beğenin şairiydi. Cahit Sıtkı hasta duyarlığıyla, yakaran umutsuzluğuyla, baygın üslûbuyla karamsarlık aşılardı durdu (Bugün de Orhan Veli ve Cahit Sıtkı konusunda düşünsel - kuramsal dolayısıyla beğenisel önyargılardan kurtulmuş değiliz. Eleştirmenlerimizin bilgisi ve beğenisi bu düzeyde kaldıkça, daha epeyi böyle süreceğe benzer). Ama Orhan Veli de, Cahit Sıtkı da herşeyden önce şairdiler; dünyayı hayalgücüyle görebilen, algılayabilen kimselerdi. Ürünlerinin hepsi şair değilse, şiir olanlar dekadan bir beğenin yerleşmiş örnekleriyse de, yaradılışları şairceydi. Oysa bugün, okuru şiir okuma-

maya tövbe ettirecek yetenekteki yeteneksizler boy göstermektedir habire. Dergi sayfalarını takir tukur seslerle dolduran, en basit duygularını söylerken bile kendi dillerine yenilen, bırakın sıradan bir hayalgücünü, mantıksal bir kurgugücünden bile yoksun olan ve kişiliksizliklerini cömertçe pazara süren bu genç kuşağın artık kurtulamıyacağı açıktır. Taşıma suyla değirmen dönmüyor. Hele şairlik ısmarlama hiç olmuyor. Şimdiye dek başka yolu bulunamamıştır bunun. Şair yaratılmak, ilk ve ilkel koşuldur. Ancak bu koşulu sağladıktan sonra şiirden söz edebiliriz.

Başladıklarını bitiremeyen gençlerle ilgilidir bu söylediklerimiz. Bir de suyu kesilenler var, tükenenler. İşte bu yazımızda bunlardan yalnızca birini alacağız: Salâh Birsal ve **Haydar Haydar**. Kitap, eylül 1972'de Ankara'da, Bilgi Yayınevinde basıldı.

Yalnız **güzel** değil, **çirkin** de sanatın konusuna girer. Bir şeye çirkin dıyorsa, güzel'le ilişkili olduğu içindir; güzel'in karşısı, onun inkârcısı olduğu içindir. Ama öyle şeyler vardır ki, ne güzeldir ne çirkin, sadece **sanat-dışı'** dir. Sanat-dışı üzerine de konuşulabilir, ama sanat açısından değil, olsa olsa ahlâk açısından. Yararlı bir sanatsışı olabileceği gibi, kültürün ahlâkını bozan, beğeni bulandıran **sanat-dışı** da vardır.

Salâh Birsalin **Haydar Haydar** adındaki kitabı karşısında, sanatla ilgili bütün ölçüler, bu ölçüleri ifade eden bütün ilkeler etkisiz kalıyor. Birşeye çirkin diyebilmek için gerçekten çirkin olması gerekir, yani güzele bulaşmış, güzeli tersyüz etmiş, onu inkâr etmiş olması gerekir.

Tamtam bu mu haylasana ey Ehramlar/Bence öldürdü bizi o Ramses/
Bekliyoruz kaç Afrika gelecek/Bu yüzden kangurular dolsa kucağıma/Kara kumlara basıp
boz, yükseklerde/ilk bağırir son bağıracak Sahra (s. 42).

veya

Farımak tüylerimden/Soyunmak/Bugün yarın (s. 82)

veya

Bir durak börtü böcek/Çıplamış tarlalarda/Hışt hışt Sait Faik (s. 93)

gibi dizeler ve bölümler karşısında eli kolu bağı kalıyor insanın. Bütün kitaplardaki bütün kanıtları yanyana getirseniz, bütün beğenileri birleştireniz, bu dizelerin niçin şiir olmadıklarını gerekçesini veremez size. Çünkü tek gerçek, bunların şiir-dışı olduğudur. **Haydar Haydar'a**, «**dam üstünde saksagan vur beline kazmayı**» da diyemem, çünkü «**dam üstünde saksagan vur beline kazmayı**»nın bir anlamı vardır, bildirisi vardır.

Soğuk, sevimsiz, suratsız esprilerle dolu bir kitap:

Aman Haydar tabip Haydar/Oldürdün beni/Ne bu leylak birikimi (s. 69)

Benim sözüm tapulu/Ak koyun kara koyun/Nerden girdin usuma (s. 70)

Dur Haydar dur/Sen verdin sözcüklerj bana/Sen baksana leylaklarıma (s. 71)

Vurmayın güvercinlere/Uçarken/Vurunca ozanlara vuruyorsunuz (s. 79)

Biliyorum, ben ne kadar örnekleri çoğaltsam, yine VARLIK'ta ve TÜRK DİL'nde **Haydar Haydar** denilecek, Salâh Birsal'in düşündürücü ve kıvrak Türkçeli şiirinden sözedilecek. Umarım, hiç olmazsa bu tahminde yanılıyorumdur.

köy-köylü sorunu ve edebiyatımızda köy ve köylü

Halk Edebiyatında Köy Ve Köylü :

«Halk» terimi gerek Osmanlı döneminde gerekse sonraki dönemde uzun süre hatta bugün bile köylü ve işçi için kullanıldığından, halk denilince usa hemen işçi, köy ve köylü gelir. Bir yerde bu terimler özdeşleşirler. Durum böyle olunca, yukarıda belirtilen diyalektik birlik gereğince halk edebiyatında, toplumsal, sosyal, ekonomik ve fiziksel yapısıyla köy; gizemliliği, öğretisi, inançları, beğeni, duygu, düşünceleri ve dilekleriyle yani psikoloji ve ideolojisiyle köylü bulunacaktır. Bundan başkası diyalektiğe ve bilime aykırıdır.

Ancak şu denlisi olacaktır: Bir yeniçeri ozanı olan Kul Mustafa mesleğinin gereği keileyle, koltukla, şehitle, atla, kılıçla, meydanla uğraşacak ve,

Genç Osman der ki binin atlara
Kılıç sallıyalım kâfir itlere
Mevla kuvvet versin koç yiğitlere
Koç gibi meydanda dönen Genç Osman

diyecek; kent, kasaba âşıkları durumlarına uygun konuyu seçeceklerdir. Yine göçebe (türkmen, yörük) ozanlarından Gürdeşlioğlu, göçebeliğinin gereği çadır, at ve kılıçla; hayvancılığının gereği yaylayla, koyunla, kırmakla, çayırda, mayayla, gölülle, eşekle uğraşacak ve içtenliği dolayısıyla hem maddi hem de psikolojik yapısı ve durumu dizelerine sinecektir:

Hani benim ak ekmeğim yiyenler
Kılıcın kuşanıp ata binenler
Gündüşlioğlu geç üst yana diyenler
Şimdi benim yerim eşik olmuştur.
Sürümün indiği çaylar kururdu
Dostum güler düşmanlarım erirdi
Uç beş katar mayaların yürürdü
Şimdi baş gölüğüm eşek olmuştur.

Yine aynı kesimin, yaşam savaşı dışında yer, yurt yüzünden ağa, bey, mütegalibeyle çarpışma zorunda kalan mücadeleci ozanı Dadaoğlu şunları söyleyecektir:

Kalktı göç eyledi avşar illeri
Ağır ağır giden iller bizimdir
Arap atlar yakın eder ırağı
Yüce dağdan aşan yollar bizimdir.

Yerleşik köylü halk ozanlarında da durum aynıdır. Pir Sultan, dağdan öküzle hezen indirecek, devliği döndüren öküzle alçacık dam yapacak, altına kuruluk sepecek, çiftini çubuğunu sürece ve koşumdan koşuma onun gözlerini öpecektir.

Dağdan kütür kütür hezen indirir
İndirir de ateşlere yandırır
Her evin devliğin öküz döndürür
İreçberler hoşça görün öküzü.
Öküzün damını alçacık yapın
Yaş koman altında kuruluk sepin
Koşumdan koşuma gözlerin öpün
İreçberer hoşça görün öküzü.

Köylü bir halk ozanı olan Pir Sultan, içinde bulunduğu sosyal ortamın -bu ortam alevilik felsefesinin oluşturduğu bir ortamdır- ve bağlı bulunduğu siyasal düşüncenin sonucu yani öğretisi ve köylülüğü dolayısıyla, gün gelmiş, Osmanlı vezirlerine ve memurlarına başkaldırmıştır. Osmanlı veziri Hızır Paşa'ya meydan okurken söylediği şiirlerdeki dizelerde, köylülüğü ve mücadelecî yapısı bütün gücüyle belirir:

Yürü bire Hızır Paşa
Senin de çarkın kırılır
Güvendiğin padişahın
O da bir gün devrilir

Pir Sultan davası yoluna başını vermeye giderken, çevresine saygılı o inançlı ve erkek sesiyle ev külfetine şöyle veda eder:

Benden selâm eylen ev külfetine
Çıkıp ile karşı ağlamasınlar
Ala gözlü yavrularım duyarsa
Alım çözüp kara bağlamasınlar.

Bunlar bir köylünün ama inançlı ve mücadelecî bir köylünün veda sözleridir.

Köylü, üstelik bütün ömrü ırgatlık ve çobanlıkla geçmiş olan Celâfî Baba içinde değişen bir şey olmaz. O, daha da fakir olduğu için günlük yiyeceğini çıkarmak için de zorlu bir savaş içerisinde. Gece gündüz yaptığı çobanlık, kendisinin ve yetim karısının geçimine yetmemektedir. Bu yüzden karısıyla birlikte başkasına ortakçılık da yapmak zorundadırlar. Evdeki topal ineğe hergün yal vermesi, külekle ayran toplaması, üçer kot arpa ve çavdar ekmesi; kesmik ekmeğine hasret çekmesini, boyuna yokluk ve açlıkla savaşmasını önleyemez.

Bu, emeğinin karşılığını, hem başkasına kapırmak, hem de üretimin ikelliğinden dolayı verimsizlikten alamayan köylülerin sürekli serüvenidir. Bundan dolayıdır ki ölen karısının ardından Celâfî Baba şöyle seslenir:

Ev bark etmek için tenli (1) mereği
Düzüp koşmuş idim tepir (2) eleği
Şu kavdan yaptığın tecirtereği (3)
Divan-ı bâriye yâdigar götür

Elinle ördüğün çöpür ağını
Kâhan (4) eylediğin keleş (5) bağını
Şu kabal biçtiğin sap orağını
Al ulu Tanrıya ber-gûzar götür
Yetim köyneğini diken iğneyi
Her gün yal verdiğin topal ineği
Ayran topladığın şu ak küleği
Mahşer yığnağına sakla sar götür

Son söz olarak şu söylenebilir: Halk edebiyatında, çeşitli boyutlarıyla mutlaka köy, köylü ve köylülük, halklık değerleri vardır.

Divan Edebiyatında Köy Ve Köylü:

Bir kent ve saray edebiyatı olan, böyle olduğu halde içinde kentten, kentliden, saraylıdan bile hiçbir gerçek görünüm bulunmayan divan edebiyatında köyü ve köylüyü aramak boşunadır. Onun yapıcıları, fildişi kule içerisinde, kendilerine dalkavukluk yapılmasını isteyen şair padişahoğlu şair padişahlar, şair sadrazamoğlu şair sadrazamlar, şir veziroğlu şair vesirler, şair şeyhülislamoğlu şair şeyhülislamlar ve nihayet bunların dilediklerini yapan dalkavuk emir kulları şairlerdir. Çöreklenmişler saraya, yukarıda çeşitli görünümlelerini verdiğimiz halkın alınterini yemektedirler.

Bu konuda divan edebiyatından ancak şu bakımdan söz edilebilir. Osmanlı döneminde özellikle «halkçılık» akımı başlamadan önce «Türk» ve «halk» sözleriyle yalnız köylüler amaçlanırdı. Ve işin ilginç yanı, köylülerin «Türk» diye horlanması ve alaya alınmasıydı. En meşhur divan şairlerinden biri şöyle diyor:

Câhilim türk-i merkep-etvârim

Bu, bir bakıma köylünün divan şairine göre tanımıdır. Ona göre köylü, merkep tavırlı ve cahil yaratıktır. «Türk'e hak çeşme-i irfanı haram etmiştir» dizesi de saray ve çevresince benimsenmiş genel bir yargıdır.

15. yüzyıl divan şairlerinden olup «Tarifât» adlı yapıtı, burjuva antolojilerince değerli eser, orijinal eser olarak tanıtılan Fakîrî adlı birisi, -lâf fakirî -bu yapıtında, kentli aydını yani «havası» inçelikle, bilgiyle övüp, bunların kiminin kâtip, kimisinin şair olduğunu söyledikten sonra munafık ve birbirlerini çekemez olduklarını da söyler. Türk yani köylü için şöyle der:

Nedir bildin mi sen âlemde Türk'ü

Ola egninde kürkü başta borkü

Ne mezheb bile ne din ne diyânet

Yumaz yüzün nice abdest tehâret

Meseldir bunı derler ehl-i mezheb

Avam çoban şerinden sakla yarab

(A. Gölpınarlı: Divan Edebiyatı Beyanındadır)

Bu dizeler de divan şairine göre köylünün başka bir tanımıdır. Bu sözler, saray dalkavuklarının değer yargılarını ortaya koymaları bakımından da önemlidir. Ona göre köylü sırtında kürk, başında bork olan kişidir. Ne mezheb bilir, ne dinden anlar; abdest filan şöyle dursun, yüzünü bile yıkmaz. Mezheb ehli hep bu sözü söylerler: Yarabbi, aşağılık kişiyle çoban şerrinden sen sakla! Görüyor musunuz köylü hangi yönleriyle horlanıyor. Onun giysileri kötümüş, dinden minden anlamazmış, abdest almazmış ve nihayet o, aşağılık kişi ve çobanmış...

Kentten köye yayılan bu anlayışla, zaman olmuş köylü de kendini aşağı görmeye ve bu yakıştırmaları kanıksamaya başlamıştır. O da, «Türk'e beylik vermişler, önce babasını öldürmüş; Türk'ün bildiğini tilki bilmez» gibi ata sözleri, «Türk'ün yediği yal, giydiği çul; Türk'lük baş ağrısından çetin» der olmuştur.

Batıya Yönelirken Edebiyatımızda Köy Ve Köylü:

Birinci dönem: Cumhuriyet öncesi

Tanzimattan sonra Anadolu köylüsü, ilkin 1890'da yayımlanan Nabizâde Nâzım'ın «Karabibik» hikâyesi ve 1909'da yayımlanan Ebubekir Hâzım Tepeyan'ın «Küçük Paşa» adlı romanıyla edebiyatımıza girer. Bu dönemin başkent (— payitaht) aydınları, Anadolu köylüsüne acımalı bakışlarla bakarlar. Bu dönem için bir «halkçılık» ya da «köycülük» akımından söz etmek olanaksızdır. O denli ki bu iki yazarın, kişisel merak ve çabalarıyla ortaya koydukları bu yapıtlar, hiçbir etki yapmaz ve tepki görmezler. Öyle ki Karabibikten 19 yıl sonra yayımlanan Küçük Paşa'nın yazarı, romanını bu konuda yayımlanmış ilk özgün yapıt sanır. Çünkü Karabibik, kendisinin de ilgisini çekmiş değildir.

İlk «köy romanları» olmaları yanında, bu konuda birer aşama ve kilometre taşı olmaları bakımından türlü boyutlarıyla bu yapıtların üzerinde durmak gerekir.

KARABİBİK: Nabizade Nâzım, Karabibik'in önsözünde roman üzerindeki düşüncelerini anlatır. Konuya açıklık getirmesi ve ilgilinin, öyküsünü yazma amacının belirlenmesi için kısaca almakta yarar var. Şöyle diyor romancı:

«Emile Zola, Alphonse Daudet gibi gerçekçilerin romanları hep fuhuş ile doludur, diye sanılır; oysa, bu gibi romancıların amaçları, salt toplum olaylarını incelemek ve bunları bir hikâye içinde vermektir. Böylece kişi, ne gibi duygu ve düşünceler gösteriyorsa romanda da o davranışa uyularak ona gerçekte olduğu gibi bir yaşantı sağlanır; bu romancılar, olaylara renkli gözlüklerle değil, kendi gözleriyle bakarlar; böylece gelenek ve törelerden ayrılmazlar.

Bu romanımın (Karabibik'in) -roman diyorsa da bunu uzun öykü saymak gerekir-gececeği yeri Anadolu köylerimizden seçmeme gelince, köylülük, çiftçilikten uzaksanız oraları için düşüncelerinize bir kapı açmaya çalıştım; romanın geçtiği yerlerde halkımızın işleri, geçimleri üzerinde yeterince bilgiler bulacaksınız, dillerine de yabancı kalmayacaksınız.

Olaylara kendi duygu ve düşüncelerini katmamak, gerçek bir romanının başta gelen ödevlerindedir; bundan hiç ayrılmadım. Karabibik'teki duygu, dil ve düşünceler, romanın geçtiği yerlerin öz malıdır, benimle ilgileri yoktur. Ben yalnız, onları yazıya geçirdim; böylece dilimize, edebiyatımıza küçük bir emeğin geçtiğini umuyorum.»

Romancı, öyküsüyle yeni bir akımın, realizmin kapılarını açtığına da farkındadır. Aynı önsözde şöyle der: «Gerçekçilerin yolunda yazılmış roman okumamışsanız, işte size bir tane ben sunayım.» Yazar daha öyküsünü yazmadan dört yıl önce, «artık halkın doğallığa, yalınlığa fazlaca önem verdiği; öyle mitolojik şeylerden artık tadılmadığı» görüşüne varmıştır.

Köyü ve köylüyü, bilgisizliği, yoksulluğu, toprak ve araç sorunları, ağırlık ve tefecilik ilişkileriyle, duygusal ve cinsel davranışlarıyla yani gerçek kimliğiyle aydınlara tanıtmak istemesi yanında, bu düşüncenin de etkisi olabilir.

Romancı, gerek işlediği konunun özgünlüğü gerekse teknik başarısıyla yeni bir aşamaya varmıştır. Karabibik, romancının kendi eserlerinde de bir aşamadır.

KÜÇÜK PAŞA: Konusu Niğde'nin yoksul bir köyünde geçen Küçük Paşa, edebiyatımızda köye yönelen ikinci romandır. Yazar Ebubekir Hâzım Tepeyran, kendi memleketi olan Niğde'de valilik yapmış olup ora köylerinin toplumsal yaşantısını iyi bilen bir kişidir. Romanındaki bazı gözlemleri oldukça ilginçtir.

Yayımlandığı zaman hiç ilgi çekmeyen bu roman, Cumhuriyet döneminde yazarlarımız Anadolu'nun gerçeklerine yöneldikleri zaman ilgi çekmiş ve üzerinde durulmuştur.

E. H. Tepeyran, romanın başına koyduğu bir yazısında ne yapmak istediğini şöyle açıklıyor:

«Bu eser, bir hikâye diye okunursa sanat bakımından yeterli görülmez; Anadolu üzerine, çizgiler, diye bakılınca da doğrusu çok eksikliği bulunur. Konu dışında ettiğim sözlerle hikâyenin yürüyüşü istemiyerek aksıyor; yalnız, şurası var ki ben o sözleri romanı süslemek için söylemedim; üstelik bu romanı, daha çok, onlara dokunmuş olmak için yazdım. Gerçeği görmekten çekinmemeliyiz, doğru sözlere kulaklarımızı tıkarsak kendimizi aldatmış oluruz, yaramızın nerede olduğunu bilirsek sağaltması kolaylaşır.

Küçük Paşa'da köylüler, kendi düşünceleri ve kendi dilleriyle ortaya konuldu; burada Anadolu'nun çektiklerinin hepsi değil, ancak ilk ağızda söylenmesi gerekenlerin birkaçı verildi.»

Yukardaki sözlerden de yazarın, Küçük Paşa'yla Anadolu halkının yaşantısını dile getirmek istediği beliriyor.

«Eserde ikide bir konu dışına çıkılır, köy okulları ve milli eğitim sorunu, kocakarı ilaçları ve sağlığa aykırı davranışlar, köylerde hekim ve sağlık konusu, Anadolu'nun yol durumu, yakacak ihtiyaçlarını karşılamak ya da tarla açmak için köylünün ormanları yok etmesi, ayrıca kazılarda çıkan eski eserlerin Avrupa'ya kaçırılması vb. gibi çeşitli sorunlar üzerinde durulur.» (1)

Roman tekniği bakımından eksikliğine karşılık eser, çevrenin ve olayların anlatılışı, kişilerin ruh durumlarının çözümlenmesi ve konu bakımından 'köy romancılığında' yeni ve sayılı kilometre taşlarından biridir.

Burada ilgimizi çeken konulardan biri de, Nabizâde Nâzım'ın edebiyata, özgün (orijinal) ve gerçekçi bir roman verme kaygusuna karşılık, Ebubekir Hâzım Tepeyran'ın, Anadolu köylüsünün çektiklerinin hiç olmazsa ilk ağızda söylenmesi gerekenlerini vermek istemesidir. Böylece o, roman yazmış olmaktan çok aydınlara, köy ve köylü konusunda bir «muhtıra» vermek ister.

Aslına bakılırsa E. B. Tepeyran'ın eserini verdiği ortamla, Nabizâde Nâzım'ın eserini verdiği ortam arasında büyük ayrılıklar vardır. Nabizâde Nâzım'ın öyküsünü verdiği zaman (1890), karabaskı düzeninin en koyu, en şiddetli zamanıdır. Karabaskı düzeninin başı Abdülhamit, meşrutiyet düzenini bile çok görmüş ve Rus savaşını bahane ederek «meclis-i mebusân» ı kapatmıştır. Yazı ve düşünce özgürlüğü belli bir takım sözcüklerin dar çerçevesi içine sokulmuştur. Halbuki E.H. Tepeyran'ın eserini verdiği zaman (1909-1910), II. meşrutiyet hareketi olmuş, Abdülhamit dönemi ile karşılaştırılmıyacak denli bir düşünce özgürlüğü ortamı yaratılmıştır. Hatta bu dönemde halka yönelme bir akım hâline gelmiş ve Ziya Gökalp'in öncülüğündeki aydın kesim, «halka doğru» ilkesiyle, Anadolu halkının sorunlarını ortaya koymaya ve ona yaklaşmaya çalışır.

1 — C. K. Solok.: Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman.

2 — C. O. Tütengil: Türkiyede Köy ve Aydınların Tutumu.

Ziya Gökalp, bu konuda şu soruları ortaya atar:

a — Halka doğru gitmek ne demektir,

b — Halka doğru gidecek olanlar kimlerdir,

c — Güzideler (aydın kesim) halka doğru niçin gidecekler(2)

Bu soruları kendisi şöyle yanıtlıyor:

«... Güzidelerin halka doğru gitmesi şu iki maksat için olabilir: 1 — Halktan harsî (kültürel) bir terbiye almak için halka doğru gitmek, 2 — Halka medeniyet götürmek için, halka doğru gitmek.»

«Demek ki halka doğru gitmek harsa doğru gitmek mahiyetindedir.»

«... Bugün itiraf etmeliyiz ki, bu güzideler halka doğru yalnız bir adım atabilmişlerdir. Tamamiyle halka doğru gitmiş olmak için halkın içinde yaşayarak ondan milli harsı tamamiyle almaları lâzımdır.»

«Halka doğru gitmenin ikinci vazifesi de halka medeniyet götürmektir. Çünkü halkta medeniyet yoktur. Güzideleşse, medeniyetin anahtarlarına mâliktirler. Fakat halka değerli bir armağan olarak..., garp medeniyetini götürmelidir.»

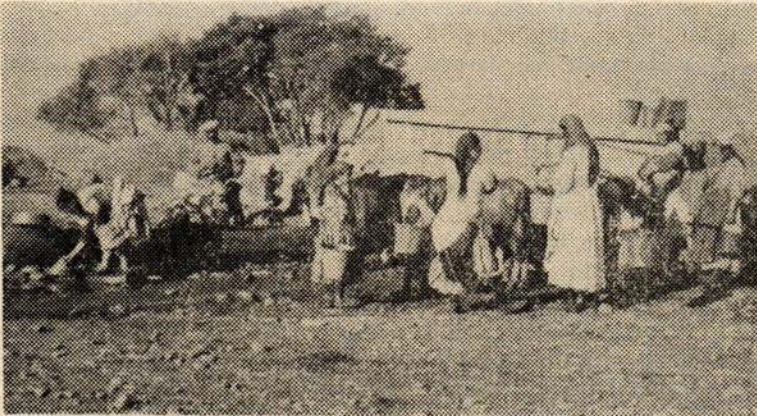
Ziya Gökalp'ın bu savının bir tek geçerli yanı vardır. O da, aydınların halkın ve köylünün içinde yaşamak yerine, sadece onlara doğru bir tek adım atmış olmalarıdır. Fakat atılan bu adım da Ziya Gökalp'ınki gibi düşsel (ütöfik) bir adımdır, sonuç bakımından geçersiz bir adımdır.

Ziya Gökalp, altyapı devrimlerinin yani ekonomik devrimlerin toplum yapısındaki etkilerini bilmediğinden, ona, havadan 'garp medeniyetini' taşımayı düşlemektedir. Bu, soruna diyalektik, bilimsel açıdan bakılmamasından ileri geliyor. Yoksa Ziya Gökalp'ın ölçüsü bu olsaydı, yukardaki geçersiz savı ileri sürmezdi.

Sonuç olarak «Karabibik» ve «Küçük Paşa»nın bize anlattıkları çok ve önemlidir.

Edebiyatımızda bu alanın ilk türü olmasına karşın Cumhuriyet döneminde bile uzun süre benzeri verilemeyen Karabibik'in ve küçük Paşa'nın konusunun özetini, yer darlığı nedeniyle burada veremiyorduz. Ne var ki, «Karabibik»teki 'Beyselik' köyü yalnız Antalya'nın Kaş İlçesinin köyü değil, tüm Anadolu'nun köyü; Karabibik de yalnız 'Beyselik'li değil, tüm Anadolu'dur.

1 — Tenli; nemli. 2 — Tepir; kıl. 3 — Tecirterek; kapkacak. 4 — Kâhan etmek; sürmek. 5 — Kelem; lahna. 6 — Kabal; ortak.

Doğu Anadolu'dan bir köy, Fotoğraf: Tekin Sönmez

göç sorunu ve yabancılaşıma

Günümüz Türkiye'sinde şimdi ve gelecek açısından önem taşıyan, temelde ekonomik bir sorun olarak beliren ve her geçen gün gösterdiği sayıca artış nedeniyle çözümünü güçleştiren «göç» sorununa, bu olgunun insanî sonuçları yönünden bakacağız. Bizim için burada, genel bir tuzak saydığımız Burjuva Batı hümanizminden değil, Anadolu insanının öz değerlerinden hareket etmenin sözkonusu olduğunu belirtmekte yarar vardır. Ülkedeki yandan çarklı kapitalizmin yerleşme döneminde, kırsal kesime ucuz emek açısından yaklaşımında, sözkonusu kesimin kendi içine kapalı yapısının parçalanmasıyla başlayan ve bu sürecin gelişmesiyle hızlanan iç göçün, topraksız ya da toprağını elden çıkarma durumunda kalan ya da ekonomik yetersizlik içinde bocalayan küçük toprak sahibi köylü kitlesinin, sanayileşme merkezleri durumuna gelme yolundaki şehirlere akını şeklinde kendini açığa vurduğu bilinir. Elbette burada tek yanlı bir etki değil, diyalektik bir karşılıklı etki söz konusudur. Yani kendi içine kapalı köy ekonomisinin yetersizleşerek, dışa açılma pazar ekonomisi) biçimindeki parçalanması ilk elde gözönünde bulundurulmalıdır.

Makineleşmenin geleneksel tarımsal ilişkileri değiştirmesiyle daha bir yoğunlaşan göç, ücretli tarım emekçisi, sanayi işçisi ve işsiz kategorilerini oluşturduğu Anadolu insanını, şehirlerde hızla artan bir gecekondulu hayatına sürüklemiştir. Böylelikle büyük şehirlerde kesin çizgilerle birbirinden ayrılan ama içiçe yaşayan insanların oluşturduğu zıt iki dünya meydana gelmiştir. Batı örneği bir hayatın sürdürücüsü mutlu şehirlielerin (üretim aracı sahipleri, bürokratlar, küçük burjuvalar) yabancılaşıma dünyası karşısında, gittikçe kırılan bir dirençle değerlerini koruma çabasındaki «köyü şehirde yaşayan» Anadolu insanı zorunlu bir insanî değişime girme durumuyla karşı karşıya kalmıştır. kapitalist üretim biçiminde, üretim aracı sahibinin işçinin yarattığı artık değere elkoyarak, sermaye şeklinde biriken bu artık değeri onu yaratanın karşısına yabancı ve düşman bir güç olarak dikmesi şeklinde bir ekonomik tabana dayanan yabancılaşıma, böylelikle birtakım özel biçimlere bürünerek Anadolu insanının cevherini parçalamada, onu kendine ve kendi insanlarına yabancılaştırmada beklenen işlevini yerine getirmektedir.

Türk toplumunda Batılaşıma olgusunun ayrılmaz bir parçası (sonucu) olarak görünen ve gelişen yabancılaşıma, genel nitelikleri içinde taşıyan özel bir karakterle boy gösterirken, 'santral' bir toplumsal ikiliğin hâlâ aşılamamış insanî görünümünü vermektedir. Batının ekonomik ve ideolojik etkisi altında, Batıyla özdeş bir hayat yaşayan yabancılaşıma şehirliyle Anadolu insanı arasındaki bu keskin çelişme, şimdilik, değer açısından, olumsuz bir çözüme gider görünmektedir. Kapitalist üretim biçiminin aman vermez kanunları, büyük şehre göç eden Anadolu insanının birlikte getirdiği öz değerlerinin uzantıları olan bozulmamış insan ilişkileri yerine, yabancılaşıma ilişkiler sunmakta ve bunları hayatî açıdan kavradığı insanlara bir hayat tarzı olarak dikte etmekte, kendi yoz gerçekliğini ister istemez kullandırmaktadır. Büyük şehirlerde ekonomik çelişkilerin etkisiyle iyice koyulaşan ve Ba-

tı örneği bir insandışıllığa doğru yol alan yabancılaşma olgusu, keskin insanî kopuşmaların tartıldığı geniş kapsamlı bir toplumsal yozlaşmayı da gündeme sokmuştur. Çeşitli kişişel tragedyalar yaratan sözkonusu çelişişki- (az yukarda değindiğimiz gibi) şimdilik, genelde, değişen Türk insanını di- yalektik bir süreç içinde **mutlaka** açılacak olan bir olumsuzluğa itelemekte- dir. Zamanımızın ve geleceğin dikkati çeken ideolojik sorunu, giderek ge- genişleyen ve yaygınlaşan bir insanî yabancılaşmanın btnyle yüze çıka- rılması ve bu tarihî olgunun bilincine varılması olacaktır.

Öte yandan kapitalizmin tarihî süreçte rasyonel bir gç değiştirmesi olarak zorunlu biçimde ortaya çıkan gç olgusu, Türkiye'deki kapitalizmin özünde taşıdığı çarpıklıklar nedeniyle irrasyonel bir durum almıştır. Dış ser- mayeye bağımlı olmak gibi temel bir etmenin yanısıra toplumsal ve tarihî i dinamiklerin ve yön verici etmenlerin de karışmasıyla son derece girift bir biçim afan Türkiye'deki bu çarpık kapitalizm, kır kesiminden söktüğü emekçilerin getirdiği insan gücünü kendi adına tutarlı bir sömürü politika- sıyla değerlendirme ve kontrol etme yeterliğinden bile yoksun bir nitelik taşımaktadır. Bu durumda kapitalist üretim biçiminin en aşırı biçimini uygu- layan Batının ileri sanayi ülkelerinden gelen yabancı işçi talebi, köy ve şehir- deki emekçiler için yaşama imknları açısından, toplulumuzla kıyaslanınca, tek alternatif olarak, özde aldatıcı bir işik biçiminde parıldayıp, kitleleri b- yük bir hızla kendine çekmiştir. Böylelikle köy, şehir ve Almanya üçlüsünün oluşturduğu 'acılı konvoy', yabancılaşmanın en uç biliminin yaşandığı Ba- tı lkelerinde Anadolu insanını zorlu bir i sına va sürüklemektedir. Bu du- rumda ise, yurt dışında küçük bir sermaye biriktirerek geri dönüp bir iş kurma (küçük çapta yatırım) niyetinin belirlediği Anadolu insanını gelecekte bekleyen : Sınıf değeriftirme ve yabancılaşma olgularının 'negatif' ifte etkili- liği olacaktır.

Son olarak şunu da belirtelim : Köyden gelme kişişlerce büyük şehirlerde yaşanan çok nüfuslu az paralı gecekondu hayatında ortaya çıkan; «insanla insan arasında kişişel çıkardan, duygusuz 'nakit ödeme' den başka hiçbir bağ bırakmadığı» yeni düzen'e uymak ya da ona karşı dikilmek, direnmek biçimindeki ikili tavır, içinde bulunulan yabancılaşmanın çoğalması yolunda bir imkn taşıdığı gibi, bu anti-insanliğin ortadan kaldırılması yönünde ge- rekli glere de işaret etmektedir.

Doğu Anadolu'dan bir köy, Fotoğraf: Tekin Sönmez

başkalaşan köy ve edebiyat

Kapalı ekonomik birimlerin yoğun olduğu toplumlarda **yapısal değişim**, insanların **tüketim için üretim** yerine **pazar için üretime** geçmeleriyle başlar. Pazarla paranın aracılığıyla ilişki kuran ve bu ilişkilerle aralarındaki sosyal ilişkilerde birtakım değişikliklere yol açan insanlar; aralarındaki ilişkilerin yoğunlaşması, ellerine geçen para miktarının (satın alma gücünün) artması üzerine bir takım yaşam ve sosyal bilinç farklılaşmasına uğrar. Özellikle feodal nitelikteki toplum biçimlerinden kapitalist toplum biçimine geçişte göze çarpan bu nesnel gerçeklik, feodal toplum biçiminin temel niteliklerinden biri olan kent-köy zıtlığından kaynaklandığı gibi, feodal toplum biçimlerinin temelini oluşturan en küçük üretim birliklerinin (köylerin) farklı niteliklere sahip olmasından da kaynaklanır. Coğrafik koşulların ve hukuki yasaaların elverişsizliğinden ötürü aralarında ilişki kuramayan bu tür topluluklarda gerek doğal koşullara, gerekse insanların sosyolojik varlıklarına ve psikolojik karakterlerine uygun bir biçimde oluşan bir takım düşünsel ve davranışsal ayrılıklar göze çarpar. Bu ayrılıklar kentlerde sermayenin yoğunlaşmasıyla oluşan yeni üretim birliklerinin işgücü ya da ham madde talebinden ötürü farklı çevre insanların bir araya gelmesiyle daha bir somutluğa ulaşır. Karşılıklı etkilenmeler içerisinde her bölge insanının yaşamında birtakım değişiklikler ortaya çıkar. Giderek pek çok inanış ve davranış biçimini bir bireşimde kaynaştıran bu ilişkiler, yerel değerlerden ulusal değerlere doğru yükseliş göstererek kapitalizmin ekonomik yaşamda gerekli kıldığı bütünlüğü üstyapıda gerçekleştirir.

Tarihsel nedenlerin sonucu, bu oluşumun geri kaldığı ülkelerde kent, dış etkilere açık bir yapıya sahip olduğu için, kozmopolit yabancı kültürün taşıyıcılığını yapar. Dışal etkilere oluşan (yukarıki) değişim, bu tür ülkelerde, yerel değerlerin tasfiyesini sağlamakla birlikte onların yerine, hepsini içinde barındıran, tüm bireyler için geçerli ulusal bir değer sisteminin oluşmasını sağlayamaz. Kent kültürünün dışa açıklığı, kozmopolit bir niteliğe sahip oluşu önler bunu.

Bizde 1950 yılına gelinceye değin köyün bir iş ve kültür merkezi olan kentle olan ilişkileri yok denecek kadar azdı. Kendi kapalı ekonomik birimi içerisinde kabuğuna çekilmiş bir yaşam sürdüren kırsal kesimde bu yüzden geleneksel inanış, duyuş ve deyiş biçimleri (çok az bir kayıpla) varlıklarını sürdürebilmekteydi. Üretimin tüketim için yapılması, pazarla olan ilişkilerin zayıf olması bir değişimin oluşmasını önleyen en temel faktörlerdir. 1950-1960 döneminde yapılan yollarla köyün kasaba ya da kentle olan ilişkilerinin sıklaşması, artan nüfusun yarattığı baskı ve kentlerde kurulan sanayi kurumlarının işgücü ihtiyaçları köyün kentle olan ilişkilerinin sıklaşmasına neden olmuştur. Köy ekonomisinin pazar karşısında çözülmesi, bu dönem içerisinde köyün ekonomik yapısında köklü değişikliklerin oluşmasına yol açmıştır. Yapılan yollara paralel olarak mevsimlik gurbetçiliklerle başlayan kökü köye bağlı şehirleşmelerle kent kültürü köye taşınmış, böylece geleneksel düşünüşü ve davranış biçimleri bırakılmaya başlanmıştır.

Önceleri dolaylı bir biçimde taşınan ve pek fazla çözücü etkilere sahip olmayan kent kültürü zamanla radyo, gazete vs. gibi kültür taşıyıcı araçların köye girmesiyle daha da etkin olma olanağını bulmuş; geleneksel düşünüş ve davranış biçimlerinde başlayan sarsılma süreci hızlanarak toplumsal değerler tam bir çözüme doğrultusuna girmiştir. Özellikle Almanya gibi Avrupa ülkelerine çalışmaya giden işçilerin dönüşte getirdikleri paranın köy ölçeyinde büyük olması köydeki sosyal ilişkileri büyük ölçüde sarsmış, insanlar arasındaki ilişkilerde köklü değişikliklere yol açmıştır. Önceleri giyim-kuşam biçimlerinde başlayan değişim giderek konuşma biçimini de etkilemiş, yaşamını gelenek-göreneklere dayandıran köylerimizin sosyal ve moral cepheleleri başkalaşmıştır. Bütün bunların sonucu geleneksel eğlentilere, türkülü bilmececi söyleşilere, güzelim düğün âdetlerine dudak bükülmeye başlanmış, ters bir modernleşme anlayışı içerisinde kente ait olan tüm davranış ve inanış biçimi k u t s a l l a ş t ı r ı l m ı ş t ır . Bu ters anlayış giderek köylülükte bir y a b a n c ı l a ş m a y a yol açmış, ortaya ne köylü ne de kentli olan yeni bir sosyal tipin çıkmasına neden olmuştur.

Bu denli hızlı değişim içerisinde bulunan bir toplumda, duruk kalıplar biçiminde beliren değer yargılarının da zamanla toplumsal işlerliklerini yitirmeleri doğal oluyor. Düne kadar geçerli olan bir şey bugün için geçersiz olabildiği gibi, bugün için geçerli olan bir şey de yarın için geçersiz olacaktır. Değer yargılarının belirli sosyoekonomik gerçekliklerden kaynaklanmasının doğal bir sonucu olan bu nesnel durum, zaman içerisinde (değişime bağlı bir biçimde) bu değer yargılarında birtakım sıçramaların yapılmasını zorunlu kılıyor. Doğrudan doğruya altyapıya bağlı olan kurumlar için geçersiz olan bu gerçeklik altyapıyla karşılıklı ilişkiler içerisinde bulunan (çok noktada altyapı değişikliklerini hızlandırıcı bir niteliğe sahip olan) kurumlar için geçerlidir. İşte tam bu noktada **değişim ve sanat** arasındaki ilişkiler varlığını duyurmaya başlıyor.

Edebiyattan toplumsal açılım doğrultusunda (dolaylı ya da dolaysız) bir şeyler bekliyorsak, edebiyatın gelişenden ya da gelişimden yana olmasını kabullenmemiz bir zorunluluk oluyor. Geniş ölçüde «**kalicilik**» sorununu belirleyen bu durum, çağdaş sanat anlayışının en temel ilkeleri olan «**çağının tanığı ve sorumlusu olmak**». İlkelerini de besler. Bu nedenle ülkemizde gözlediğimiz yeni sosyolojik gerçeklerin yol açtığı bugünkü sosyal durum, edebiyatta bir sıçramanın yapılmasını gerekli kılıyor. Bugün için **Almanya ve benzeri Avrupa ülkelerinde bir Avrupa işçisi olarak çalışıp, bir Anadolu köylüsü yaşamı sürdüren köylülerimizin iki toplum biçimi arasındaki farktan sağladıkları artıka** geldikleri ülkemizde oluşan değişimlerin bilinçli bir biçimde edebiyatta yansıtılması gerekmektedir. Aşağıda tarihsel bir süreç içerisinde yapacağımız çözümlmeden de anlaşılacağı gibi geçmiş dönemlerde **salt bir duyuşla** sağlanan sıçrayış, çağdaş düşünceyle zırhlanmış saratçılarımızca **bilinçli bir biçimde** gerçekleştirilmelidir. Bu olmadığı takdirde edebiyatımız, eriştiği tekdüzelik içerisinde klişeleşmek tehlikesiyle baş başa kalacak ve sosyal işlerliğini yitirecektir.

Geçmişe doğru baktığımızda, Anadolu Selçuklularının bölünmesi üzerine ortaya çıkan beyliklerde, asıl üretici güç olan reaya üzerinde sömürü ilişkilerine dayanan **ekonomik baskının** yanı sıra bir **siyasal baskının** da bulunduğu görüyoruz. Sürekli olarak Anadoluya akan ve hareket serbestisine sahip göçebe oymakların kandaş nitelikli olmasının reaya üzerinde çözücü bir etki yaratmasından (antifeodal-merkezkaç reaksiyonların güçlenmesinden) çekinen egemen güçler bu baskıyı zorunlu görmüşlerdir. Egemen sını-

fın ideolojileştirdiği ve öz olarak merkezî bir yönetimden yana olan sünnilîğin (ortodoks dinin) bu baskıyla bütünleştirildiğini görüyoruz. Halk, üzerinde yoğunlaşan siyasal baskıya karşı çıkarken «din-devlet» bütünleşmesinde nötrü, dinle çatışma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiş, bu nedenle de merkezî feodaliteyi destekleyen **ortodoks dine karşı heyeredoks dinleri** ideoloji yapmak zorunda kalmıştır.(1). Böylece, ekonomik örgütlenmesini fütüvuetlerde bulan merkezkaç güçler, hukuksal örgütlenmeyi de tekkelerde yapmış, somut olarak olmasa da soyut plânda, mistik-dini bir söyleyiş biçimiyle kurulu düzene baş kaldırmıştır. **İlk kez Anadolu gerçeğinin edebiyatımıza bu şekilde gizemsel bir duyurularla girdiğine tanık oluyoruz.**

Beylikler döneminden yeni bir merkezî feodaliteye geçişten sonra Anadolu gerçeğinin değişik görünüşler altında halk edebiyatında söz konusu edildiğini görüyoruz. Tanzimata kadar süren 600 yıllık dönem içerisinde egemen sınıf sanatçıları gözlerini Anadolu gerçeğine kapamışlar, gül-bülbül duyurluğunu işlemekle yetinmişlerdir. **Halk edebiyatına ise Anadolu gündelik yaşam, yöre ve ulus, sorunlarıyla girmiş,(2) sanat-yaşam uyarlığı içerisinde bu ürünlerde yansıma olanağı bulmuştur.** Kimi yerde eyleme dönüşmüş bilinen izlerini gözlediğimiz bu yaratımlarda bazan bir yakarma, bazan bir eleştirî, bazan da bir baş kaldırı ilişir gözümüze. Tanzimat'a kadar süren bu dönem edebiyatı Tanzimat'tan sonra bir değişikliğe uğrar. Ne ki, değişiklik salt halk edebiyatında değil, aynı zamanda egemen sınıf edebiyatında da olmuştur. Böylece ortaya ikili bir gerçeklik çıkar bundan sonra.

Tanzimat'ın halk edebiyatında etkileri, gerçekçi bir saptama biçiminde belirirken, aydın kesiminde ise belirgin bir romantizmin etkin olduğunu görüyoruz. Gelişmiş batı toplumlarının itelemesiyle ekonomik bir çözümlüş ve sosyal bir yabancılaşış sürecine giren Osmanlı toplumunda, dışsal etkilerin nedeni olduğu bu değişimin köylü üzerindeki etkilerini, halk ozanlarının ürünlerinde izleriz. **Pir Sultan Abdal'dan sonra idamı istenen ikinci ozan olan Seyrani'nin deyişlerinde bu dönem gerçekliklerini kolaylıkla izlemek olanağına sahibiz.(3).** Tanzimat aydınına gelince... **Bir bakıma tanzimat aydınının genel olarak toplumda, özel olarak da Anadolu halkının yaşamında olan değişimleri konak panceresinden bir Frenk'li gözüyle baktığı öne sürülebilir.** Romantizme yatkın bir gerçekçilikle sorunlara sokulmayı deneyen tanzimat aydını, batıda burjuvalaşamayan üçüncü tabakanın (tierce-etat) küçük-burjuva aleyhinde gelişen kapitalist ekonomiye karşı hayal aleminde giriştiği baş kaldırının ideolojik yansıması olarak geliştirdiği romantizm, bu niteliğinden soyutlayarak ele almış, divan edebiyatının soyut gerçeklikli sanal evreniyle bütünleştirmeye çalışmıştır. Tanzimatla birlikte edebiyatta oluşmaya başlayan bu değişim, toplumun sosyoekonomik yapısından dolayı bir biçimde etkilenmiştir. Bu dönem ozan ve yazarlarının yapıtlarına göz gezdirdiğimizde, bu yapıtları politik bünyede oluşan değişimlerin etkilerini taşıdıklarını ve onları yansıttıklarını görürüz. Bu yazarların toplumsal konulardan çok siyasal konulara önem vermeleri, fiilen politika içerisinde bulunmalarından çok bu gerçeklikten kaynaklanır.

Cumhuriyetle birlikte bu durumun değiştiğine tanık oluyoruz. Önceleri, Anadolunun gerçek yüzü ile ilk kez karşı karşıya gelen türk aydını, yeni bir sisteme geçişin verdiği bir coşkuyla (ekonomik gerçekler göz önünde tutulmadan) köylü zihniyetini değiştireceğini sanır. Bir bakıma taa Tanzimat'tan bu yana gelen «toplumsal değişimi zihniyet değişimi olarak almanın» yol açtığı bir yanılgıdır bu. Bu nedenle bu dönem aydınları büyük bir coşkuyla «memleket edebiyatı»na doğru bir yöneliş göstermişler; Popülizme yatkın

bir halk sevgisiyle sosyal sorunları ikinci plânda tutan duygusal ürünler ortaya koymuşlardır. Edebiyatçılarımız işte bu diyalektik gelişim içerisinde Anadoluya uzanmışlardır. Yoksa kimilerinin öne sürdüğü gibi «İstanbul'da oturup «masturbasyon» yapmaktan utanmış»(4) olmalarından değil.

Başlangıçta bireysel tutku biçiminde başlayan edebiyattaki bu değişim, **halkçılığın hükümet programına alınmasıyla** belirgin bir yaygınlığa ulaşmıştır. Bu dönem içerisinde ortaya çıkan gerçekçilerle birlikte siyasal konuların yerlerini toplumsal konulara bıraktığını, kapalı köy yaşamının yönetici tabakalar karşısındaki durumlarının saptandığını gözlüyoruz. Köyün kentli aydınlarca dıştan anlatıldığı yapıtlarda köy gerçeğinin tam anlamıyla yansıtıldığı savlanamaz. Gerçi «Gerek bu muharebe (Birinci Dünya Savaşı), gerek onun sonunda başlayan İstiklâl Muharebesi yüzünden Türk münevveri ve dolayısıyla edebiyatı beş asırdan beri adeta devamlı şehrilişi olduğu İstanbul'dan çıkar.»(5) Ama bir türlü köylüleşemez. (Bu işi ilk kez Köy Enstitülü yazarlar yapacaktır.) Sözün burasında **Sabahattin Ali**'nin çalışmalarına değinmeyi gerekli görüyorum.

Bizde **Sabahattin Ali** «köy edebiyatı»nın öncüsü sayılır. Bir yönüyle doğrudur bu yargı, bir yönüyle de yanlış. Açıklayayım. **Sabahattin Ali** kendisine gelinceye kadar hastalıklı bir dünya görüşüyle dıştan gözlenen Anadolu gerçeğini sağlam bir dünya görüşüyle çarpıcı bir biçimde (ama yine dıştan gözleyerek) vermiş bir sanatçıdır. Bu yanıyla romantik **Nabizade Nazım**'ın natüralist **Karabibik**'ini de, **Ebubekir Hazım Tepeyranı**'nin **Küçük Pasa**'sını da, halk dalkavukluğuna kadar uzanan bir halk sevgisiyle örülmüş **Yakup Kadri**'nin **Yaban**'ını da çok gerilerde bırakır **Sabahattin Ali**. Ama onun köye uzanışı kasaba gerçeğinde boğulur. Köy yaşamından en çok söz ettiği öyküleri bir yanıyla hep kasaba gerçeğiyle bütünleşir. Teorik bürokrat-halk çatışması yansır öykülerinde. Bu nedenle Sabahattin Ali bir köy edebiyatçısından çok kasabanın bilinçli bir anlatıcısı olarak anılmalıdır.

Köy Enstitülü yazarlar genellikle feodal üretim ilişkileri içerisinde tükenen köylü tipleri çizmişlerdir. Bu açıdan ortaya koydukları ürünler, geleceğe yönelik bir içeriğe sahip olmaktan çok başarılı birer saptama niteliği gösterirler. Saptamaları da güçlü ve keskindir. Bu köye dıştan değil, içten bakmalarından ileri gelen bir durumdur. Köy Enstitülü yazarların hepsi köy gerçeğini yaşamışlar, edindikleri bilgilerle de bu gerçeği daha iyi anlama olanağı bulmuşlardır. Bu olumluluğa karşılık çalışmalarında belirgin bir eksiklik göze çarpar. Köy Enstitülü yazarlarımız genellikle köylüyü, **Fethi Naci**'nin deyimiyile, «bir araç olarak görmüşler,» onu da «bir roman malzemesi olarak» ele almışlardır.(6). Bu nedenle köye içten bakan bu yazarlarımızın (tutarlı bakış açılarını tutarlı bir insan anlayışıyla bütünleştiremedikleri için) çizdikleri insanlar kimi yerde değişimin dışında kalarak klişeleşmiştir. Özellikle romanlarda gözlediğimiz mücadeleci köylü tipleri yaşayan insandan çok bir nesne görünümündedir. Yazarın düşüncelerinin doğruluğunu kanıtlamaktan öte bir işlerlikleri yok gibidir.

Bu dönem yazarlarımızın ürünlerinde olguların ekonomik nedenlerinden çok onların sosyal yaşam üzerindeki etkilerinin araştırıldığını görüyoruz. Köy konulu eser veren hemen bütün yazarlarımızda rastladığımız particilik sorunu da bu soy bir konudur.

Ziraî makineleşme sorununa ilk kez elini atan **Talip Apaydın**'ın **Sarı Traktör**'ünde de benzeri bir yanlış tutuma rastlarız. Şiirsel anlatımı ve yoğun uyarılığına karşın bitmemiş bir yapıt görünümünde olan **Sarı Traktör**'de yazar, traktör'de simgeleştirilen makine tutkusunu başarılı bir biçimde dile ge-

tirmiş olmasına karşın, makinenin köye girmesiyle yapıtı bitirmiş, bundan sonra oluşacak olan değişimlere değinmekten kaçınmıştır. Oysa **Kemal Tahir**'in deyimiyle asıl romanlık dram bu olgudan sonra başlayacaktır.(7).

Kısaca açıklamaya çalıştığım gibi **Köy Enstitülü kuşakta başkalaşımın dışında bir köy işlenmiştir. Başlangıçta gerekli, hatta zorunlu olan bu durum giderek bir tekdüzeliğe varmış, tekrarın tekrarı biçimine ulaşmıştır.**

Köy romancılığının değişimin dışında kalması, ezberlenmiş atmosfer içerisinde gelişen olayların yaratılması 1960 sonrası varlığını sürdürmeye devam eder. Okurlarda da aydınlarda da bir bıkkınlığın doğmasına yol açan bu durum üzerine «Köy romancılığı öldü. Köyden artık roman çıkmaz.» gibisine yaygaralar kopmaya başlar. Değişimin el yordamıyla bilincine varan **Behzat Ay**'ın kent-köy zıtlığı içerisinde oluşan insan tipine sokulmaya çalıştığı **Dor Ali**'si bu alanda tek kalır. İlgı bulmaz. Ama **Bilbaşar**'ın **Cemo-Memo** ikilisi **Yaşar Kemal**'in efsane girişimlerinin, **Bekir Yıldız**'ın Güney-doğu Anadolu'dan getirdiği sesin ilgi bulması hep bu gerçeklikten kaynaklanır. Onlara karşı bir ilginin oluşmasına yol açan faktör, ne onların özgül koşulların ürünü olmasıdır, ne de belendikleri tarihsel doğrulardır. Tek değişen, başkalaşan köyün eski kalıplarla, eski insan tipleriyle verilmesinin imkânsızlığıdır.

Geçmişe doğru baktığımızda gözlediğimiz, zamana ve mekâna bağlı bu sığırayışların, edebiyatın toplumsal işlevini yenilemesi için yeni bir düzeye eriştirilmesi gerektiği sonucuna varıyoruz. Bu doğal bir gelişimi, yeni boyutlara ulaştırmak zorunluluğundan kaynaklandığı gibi, değişen toplumsal koşullara göre sanatın ereğinde de birtakım değişikliklerin yapılması gerektiğinden de kaynaklanır. Edebiyattan bir yarar umuyorsak böyle bir sığırayışın yapılmasını sağlamak en önemli görevimizdir. Bu nedenle köy-kent zıtlığı içerisinde oluşan yeni insan tiplerini, Türkiye'yi içerisinde bulunduğu evrensel ilişkilerden soyutlamadan belirlemek gerekiyor. Geçmiş dönemlerde yaşamın verdiği baskıyla bu soy girişimlerde bulunan sanatçılarımız, bugünkü koşullar altında, bu işi bilinçli bir biçimde yapmak zorundadırlar. Bu noktada ileri sürülmesi olanaksal olan bir sava, sanatın öznel bir eylem sonucu oluştuğu savına cevap vermeye çalışalım. Bir sanat ürünü toplumsal gerçekliklerden soyutlanarak ele alındığında öznel bir beğenin ve yeteneğin ürünü olarak karşımıza çıkar. Ne ki, bu öznellik, sanat ürünü nesneliliği kucaklayarak sosyalleşemezse önemini yitirir. Sanat olayı hiçliğe dönüşür. Bu nedenle sanatçıyı içgüdüleriyle hareket eden bir varlıktan çok, düşüncesiyle hareket eden bir varlık olarak almak zorundayız. Yoksa, sanatın özünü oluşturan insan yaratıcılığı yadsınmış olur.

Gerçekleştirilmesi gerektiğini öne sürdüğümüz sığırayışı hangi noktalarda odaklaştırabiliriz?

İlkin gerçekleri saptamanın gerilerde bırakılması gerektiğini belirtmeliyiz. Geleceğe kalabilmek için sanatçılarımız, geçmiş dönemlerde gelişimin belirli bir evresindeki durumunu saptadıkları gerçeklikleri gelişim içerisinde, gelişimden soyutlamadan vermek zorunda olduklarında birleşmeliyiz. Edebiyatın tarihsel gelişimi göz önünde bulundurulduğunda «saptayıcılık» evresinin aşılması gerekli bir aşama olduğunu görürüz. Bu nedenle kapalı köy yaşamını durallığı içerisinde verilmiş olan ürünler, saygıyla anılacak, bu gelişim içerisindeki yerlerine ve işlevlerine göre değerlendirileceklerdir. Ama «bu çizginin» aynen sürdürülmesi söz konusu olunca, bu olumluluk bir olumsuzluğa dönüşüyor. Bunu şöyle bir örnekle somutlayabiliriz.

Gözü görme fonksiyonundan soyutlayarak ele alıp inceleyecek olursak

gerçekliği hakkında hiçbir bilgi edinemeyiz. Ama gözü görme fonksiyonuyla inceleyebilmek için de onun soyut yapısını bilmemiz gerekiyor. Demek ki, başlangıçta metafizik bir yöntemle çalışan bilim, diyalektik yöntemle çalıştığı anda ulaştığı sonuçları sağlayabilmek için bu evreyi aşması gerekiyordu. Bu nedenle edebiyatımızda da artık her şeyi sürekli bir değişim içerisinde ele almak, geleceğe yönelik yanlarıyla yansıtmak bir zorunluluk oluyor. Başkalaşan köyün ortaya çıkardığı konuları şu noktalarda odaklaştırabiliriz.

i. Giriş kesiminde niteliğini saptamaya çalıştığım çarpık ekonomik gelişimin kırsal alanlarda yol açtığı yabancılaştırma ile bu yabancılaştırma sonucu ortaya çıkan ne köylü, ne de kentli olan insan tipleri -ekonomik gerçeklikleriyle alınmak koşuluyla-

ii. Köyden kente göçüp de fabrikalarda çalışan insanların, kent yaşamının köy yaşamına göre nispi rahatlığına bakıp kısa vadeli çıkarlar yüzünden sosyal uğraşa yan çizmesinin işçiler arasında oluşturduğu çelişkiler,

iii. Avrupa ülkelerinde bir Avrupa işçisi olarak çalışıp bir Anadolu köylüsü yaşamı sürdüren insanların iki toplum biçimi arasındaki çelişkiden doğan ranla yurda döndüklerinde çevrelerinde yarattıkları sosyal yabancılaştırma ve bu işçilerin zamanla -paralarının tükenmesi üzerine- eski yaşama dönmek zorunda kalmaları sonucu sürüklendikleri dramlar,

iv. Toplumsal değişimie bilinç düzeylerinde yükselme olan kavgacı köylü ya da işçi tipleri, bunların çevreleriyle olan ilişkileri,

v. Kırsal alanlarda başlayan ziraî makinalaşmanın açığa çıkardığı işgücünün doğurduğu sorunlar,

v. Geniş çapta olmasa bile gittikçe gelişmekte olan tüketim malları sektörünün (Alüminyum sanayiî bakırcıları, sunni deri sanayiî dabağcıları, motorize olmuş ayakkabı yapımı kunduracıları... vs açığa çıkarmaktadır.) çözmeye başladığı el tezgâhları ve bunlarla yaşamını sürdüren insanlar,

Üzerinde durulması gereken başlıca konulardır.

Sonuç olarak diyeceğim, hızlı bir değişim içerisinde bulunan Türkiye'de bir sanatçı okunur olmak, yarına kalma istiyorsa değişimin ortaya çıkardığı sorunlara uzanmak, onları işlemek zorundadır. Aksi halde ortaya koyacağı ürünler toplumsal bir işlerlikten yoksun olacağı gibi, okunurluk niteliğine de ulaşamayacaktır.

(1) Çok önemli bulduğum bu konuya «İslâmîğin Türk Edebiyatına Etkileri» başlıklı çalışmamada değineceğim.

(2) Bkz. Ergün Sarı, «Ulusal Kültürün Oluşumunda Halk Sanatının Yeri ve Önemi», Yansımaya, Sayı: 5, Sayfa: 197.

(3) H. Nezihi Okay, «Seyranî'nin Toplumsal Yönü», Folklor, Sayı: 16-17, 18, Sayfa: 43, Ağustos-Eylül-Ekim 1970.

(4) İrfan Yalçın, «İnce Memed», Yeni Dergi, Sayı: 49, Sayfa: 250, Ekim 1968.

(5) Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar, «Türk Edebiyatında Ceryanlar», Yeni Türkiye, Sayfa: 343, İstanbul 1959.

(6) Fethi Naci, «Ölmez Otu», Yeni Dergi, Sayı: 68, Sayfa: 370, Mayıs 1970.

(7) Bkz. «Beş Romancı Köy Romanı Üzerinde Tartışıyor», Düşün Yayın-evi, 1956.

edebiyat ve bilimsel gelişme

Bilimsel ve teknik gelişme her geçen gün biraz daha güçlü bir biçimde duyuruyor kendini uygar insan hayatında. Makinalaşma çağı, elektronik çağ, atom çağı, uzay araştırmaları çağı ve buna benzer bir çok nitelikler verilebilir çağımıza ya da onun ikinci yarısına.

İyimserlik ya da koyu bir kötümserlik, umut ya da korku, makinaların, insanların sadık arkadaşları olacağı ve onların güçlerini geniş ölçüde çoğaltacağı parlak geleceğin beklenmesi ve robotların oyuncaklar haline geldiği geçmişe duyulan özlem ve Golem'in düşüncesi çılgın bir düştten başka bir şey değildir çağımızda. İşte insanın günümüzdeki bilimsel ve teknolojik gelişime karşı davranışının tersliği bundan doğmaktadır.

Otomatik makina, elektronik beyin, kibernetik robot; bunlar çoğu zaman çağdaş uygarlığın iki açıdan ele alınabilecek bağımsız bir simgesi olarak kabul edilmektedir batıda. Bir makina uygarlığından söz ederken teknik gelişimin ateşli bir savunucusu olan Lewis Humford «Makina hem bir baskı hem de özgürlüğü kolaylaştıran bir serbesti aracıdır» der. Makina insan gücünün tüketimini azaltır, bu gücü yanlış yönetir. Düzenliğin geniş bir çarısını kurar, kaos ve karışıklık oluşturur. İnsan amaçlarına soylu bir biçimde hizmet etmesine karşın onları yozlaştırır ve hiçe sayar.

Sorun, suçlanması gereken gerçekten «makina uygarlığı mıdır?» sorudur. Modern «teknolojik çağ». «İnsanın ürettiği nesnelerin dünyası», daha önce yokmuşcasına insan tarafından yaratılır, «insanın üstünde ve ötesinde durur... Serbest bıraktığı kuvvetler ne kadar güçlü ve devsel ise insan kendini bir insan olarak ölçüde güçsüz duyacaktır.» diye yakınmaktadır Erich Fromm.

Yakın zamana kadar, peygamberliğini yaptığı «gelişmiş sanayi toplumu» kuramını, emekçi sınıf kuramına yeğ tutan toplum bilimci düşünür Raymond ron; «sanayi toplum»u kendi insanların entellektüel ve öğrenim düzeylerini yükseltir, düşüncesini benimsedi. Fakat pişman olarak son kitabını «Progress and Disillusion» (Gelişim ve Düş kırıklığı) diye adlandırdı.

Giderek sorulabilir: Neyin gelişimi, düş kırıklığı getirdi? diye.

Revizyonist Ernest Fischer «İşçinin kişiliğini temelden yozlaştıran nedenin makineler olduğunu» ileri sürer.

Düzmece insancıl bir yakınma bu. «Makinaları bir ekonomik sınıf olarak ele almak bütün bütüne saçma bir şeydir.» der Marx. «Uygarlığın tüm başarıları başka bir deyişle, toplumun üretim güçlerindeki her gelişme; bilimin ürünleri, buluşlar, emeğin birleştirilmesi ve iş bölümü; karşılıklı ilişki sonucu oluşan gelişim, bir dünya pazarının kurulması, makinalar v.b. den oluşan bir biçim içinde işçi değil kapital zenginleşir, bu nedenle emeği yöneten güç daha da artar».

Çağdaş bilimsel ve teknik gelişmenin kapitalin tekelinde bulunduğu ülkelerde, bu sonucun sarsılmasından çok kesinliği geniş ölçüde tanıtlanır. Buharla çalışan bir balyoz, bir dinamo yahut özdevinimsel tekniğe sahip karışık bir sistemi ele alırsanız; bunların bir tekinde bile insanı insanlıktan çıkaran bir şey bulamazsınız. Sonuç; insanı yozlaştıran şey, bilimin ürünle-

rini, buluşları, üretimin yönetimini, kitlelerin haberleşme ortamını ve daha bir çok şeyi, kapitalist kazancı artırmakta kullanan özel mülkiyet dünyası; burjuva toplum sistemidir. Bilimsel ve teknik gelişmeyi insanlık dışı olarak suçlamak, çağdaş modern burjuva dünyasının sosyal karşıtlıklarını yanlış bir şekilde anlayıp yorumlamaktır.

Bilimsel ve teknik gelişmenin sonucu olan başarıları, toplumcu ekonomi sisteminin üstünlükleri ile organik bir biçimde kaynaştırmak, kendi başarılarımızı açığa çıkarmak, gerçekte bilim ile üretimi bağlayanın toplumcu biçimleri, diye tanımlanmıştır. İnsan gelişimine öncülük etmek, uzmanlık bilgisini artırmak, genel kültür düzeyini yükseltmek toplumculuk gereğince insancıl bir görevdir.

Neden toplumsal sistemler arasındaki aykırılıklar, genellikle sosyoloji hakkında konuşuyorsun, ne zaman edebiyattan söz açacaksın diye sorabilir okurlar? Cevap şu kanımca, edebiyat toplumun gözü ve kulağıdır.

Bilimsel ve teknik gelişim etkilerinin toplumsal yapıları değişik olan sistemlerde çeşitliliği apaçıktır. Örneğini; Amerikada resmi istatistik raporlarıyla da doğruluğunun saptandığı gibi, bilimsel ve teknik gelişim, kapitalist toplumlarda işsizlik sorununu yoğunlaştırır ve daha da çekilmez hale sokar. Bilimsel ve teknik gelişme, yabancılaştırma duygusu, kararsızlık, modern kapitalist toplumda yaşayan bir çok insanın duyduğu umutsuzluğu artırır, daha da yoğunlaştırır. Bu gerçek, yalnız Erich Fromm gibi sosyolog düşünür, öğretisi sahipleri tarafından belirtilmedi, batıda yaşayan tarafsız ve onurlu yazarlar tarafından da sık sık belirtildi.

Kapitalist olmayan yolda kalkınan toplumlarda bu sorun kendini duyurmaz. Bu toplumlarda bilimsel ve teknik gelişim, tamamen değişik toplum ve insan sorunlarının ortaya çıkmasına neden olur. Örneğin; işçilerin yüksek bir kültür düzeyine ermesini gerekli kılar. İş ve meslek durumuna ve onun yapısına büyük değişiklikler getirir. Toplumcu yönetim altında yapılan bilimsel ve teknik gelişimlerle birbiri ardınca dizilen süreçler, halkın yaratıcı eserler karşısındaki ilgisini artırır, halkın değer düzeyini kısacası mesleklerinin ve mutluluklarının nerede olduğunu tanıma yeteneklerini geliştirici yeni ve değişik iş sahaları açar.

Toplumun gözü kulağı toplumdan başka edebiyat için toplumun anlama biçimidir de denebilir.

Gorki'nin, Bir insan uğraşısının ürünü olarak betimlediği ciddi edebiyat gerçek yaşamda olan şeyleri yalnızca edebi biçimde yazmak değil onları açıklamaktır da. Bu nedenle edebiyat sosyolojik bir açıklama biçimine dönüşmez. Bir yazar nesnelere toplumsal terimler içinde çözümleme yoluyla düşünmezse, gerçek yaşamda oluşan süreçler çehresinde kendini zayıf bulur. (Özellikle bu gün için belirgindir bu) bu zayıflık onu insanlık görevinden uzaklaştırır. Bilimsel ve teknik gelişimin ilk sonucu olarak, yazarın ilgilendiği kadarıyla toplumsal sorunlarda büyük bir dikkat gösterme ihtiyacı duymasının, derin ve daha geniş yapıcı çözümleme için uğraşmasının nedeni budur.

İşçi ve mühendislerin, Köylü ve fabrika yöneticilerinin, araştırmacı bilim adamları ve parti görevlilerinin, çocuk ve Üniversite öğrencilerinin - Kısacası toplumsal ve bilimsel gelişim sonucu ortaya çıkan sorunlara düşünceleri ve duyguları karşı gelen halk - Onların ruhsal durumu edebi çalışmalar için geniş bir alan meydana getirir. İnsan yaşamının sonsuz sorunları, özel ve taklit edilmez bir nitelik kazanır. Bütün bu değişikliklerin kabullenışı edebiyatta yansıdığı zaman bütün toplumu etkilerken yaşam ve üretimin yeni koşulları ile çağdaş insanın yeni dünya görüşü birleştirilir.

G'adkof'un «Cement», Kırımof'un «Tanker Derbent», Gallna Nikdayeva'nın «Battie on the road», Popof'un «In battle von» romanları karşılaştırıldığında ülkemiz emekçilerinin alışık ve düşüncelerindeki değişiklikler ortaya konur. Rahmanof'un oyunundaki profesör Polezkayev'i, Leonid Leonof'un romanındaki mühendis Skutersvski'i, Korneichuk'un oyunundaki operatör Krekhet'i anımsar ve onları karşılaştırırsak, kısacası çağdaş Sovyet yaşantısı hakkında yazılan oyunlarda ve romanlarda canlandırılan fizikçilerle entellektüellerin tarih süreci içinde sorunlarının yansıdığını, iç dünyalarının dinamik gelişimini görürüz. Pratiğe yönelen çalışmalar ve ödün tanımayan ahlâk kuralları, şaşırtıcı genişlikteki çağın eğilimleri, güzel duygular, toplumsal sorumluluk duygusunun yaratıcı çalışmayla yoğrulması - Edebiyatımız, iş hayatına yenilik getiren ve yeni bir dünya görüşü sahibi olan insanların betimlemesinde gösterir bunu.

Eğer yazarın bilimsel gelişim anlayışı sosyal bir derinliğe erişmiş ve yazar onun insancıl özünü anlamışsa, bilimsel ve teknik gelişim edebiyatı yeni konularla zenginleştirilecek ve sonuç olarak yeni usuller getirecektir.

Bu son nokta üzerinde batıda sık sık «İmge gücünün azalması», «Romanda kırız», «Modern stil» ve buna benzer daha bir çok kuramlar ortaya atıldı. Bu kuramlar ortaya atılmakla kalmadı, tüm çağdaş yazarlar için sözde biçimlendirildi de. -Bütün bu kuramlar bize yabancı gelmektedir.- Hiç bir sanat ve edebiyat benzerliğe zorlanamaz, onun olanakları sınırlanamaz. Toplumcu gerçekçilik sanatı çok çeşitlidir. Bilimsel ve teknik gelişim yaşamı zenginleştirir ve ona değişiklikler kazandırır. Sonuç olarak, yaşama inanan edebiyat daha da zenginleştirilmeli ve çeşitlendirilmelidir.

Öykünün yaratılmasında, yani yapılarında ve çeşitli sanatların birleştirilmesinde önemli değişiklikler olmaktadır, aynı zamanda bu değişiklikler halkın tepkisinde, sanat beğenisinde de görülmektedir ki bunlar Sovyet düz yazı yazarlarının, şairlerinin, dramatistlerinin yaratıcı araştırmalarında önemli koşullardır. -Araştırmalar daima değerli sonuçlar ortaya koymaz.- Bir yapıt veya oyunla sağlanan başarı derecesi, onun modern çağımızla uzlaşma derecesine bağlıdır, o yapıtın üzerindeki irdeleme ve tartışmalarımızın nedeni budur. Araştırmalar devam ediyor, yaşamın değişkenliğinde, sanatın olanaklarını, güçlerini, toplum ve halk için oldukça geçerli olan insancıl bildirisini daha da çok yayacağından ve yansıtacağından kuşquamuz yok.

Türkçesi: Kenan ARDIÇ

Ö D Ü L

Geçtiğimiz ay T.D.K. Edebiyat Ödülleri sonuçlandı. Şiir'de «Dizin» adlı yapıtıyla Metin Eloğlu; Hikâye'de «Yağma» adlı yapıtıyla, Adnan Özyalçner; çeviride, «Konuk Kız» adlı çeviri roman'la Bertan Onaran'a ödülleri verildi.

Gösterdikleri başarı nedeniyle Metin Eloğlu, Adnan Özyalçner ve Bertan Onaran'ı kutlarız.

edebiyatın karşıtlığı

Edebiyatın içerdiği bütün boyutlar, gelişimlerini ülkemizdeki toplum yapısını oluşturan yasaların ışığında sürdürürler. Gelişmekte olan her bütünün içindeki nicelik ve nitelikleri, belirli süreçler sırasındaki bu karmaşık içinde görebiliriz. Edebiyatımızın genel görünümü vareden başlıca yarıdan biridir bu. Toplumsal her eylemin yukardaki yasa gereğince ekonomik nedenleri bulunduğunu biliyoruz. Bu nedenleri çözümlenmemiz bize edebiyat eylemimizin de genel yapısını çizecektir.

Şimdi günümüzü saptayalım:

«Ülkemiz, az nüfuslu, dağınık bir köy yapısına sahiptir. Köy nüfusu 65 bin yerleşme biriminde oturmaktadır.» (1). Bu dağınık ve ufak işletmeler, bireysel olarak kırsal bölgede yaşayan halkımıza belirli bir psikolojik durum sağlamaktadır. «Ufak işletme, bireyci, dar ve tutucu bir psikolojik yapıya sahiptir. Din sömürücülüğü ve her türlü gerici eğilimlere açıktır.» (2).

Bütün bu saptamalar edebiyat sosyolojisi açısından önemli birer ekonomik temele dayanır. Kırsal bölgelerin kendilerine özgü bu yapıları doğal ki edebiyatlarını da geniş ölçüde belirleyecektir.

Bu sosyo-ekonomik yapı, kent bölgelerimiz için daha değişik bir görünüm sunmaktadır. Bu bölgeler feodallikten çokça arınmış sanayi bölgeleridir. (Sözkonusu olan, burjuva edebiyatının geçerli olduğu bölgelerdir. Yoksa Hakkari ya da Gümüşhane değil.)

Bünyemizde oluşturulan bozuklukların tarihsel nedenlerini de şöyle sıralayabiliriz: Tanzimat döneminde, kapitülasyonun biçim değiştiren etkileriyle ithal edilen bir «Batıçlık» anlayışının (kültür -sanat -edebiyat) toptan batı taklitçiliği altında piyasaya sürdürülmesi, ve bütün bu alanlarda etkin yeni deneyimlere kapı açması.

Bir üstyapı itelemesi olarak yurdumuza sokulan yeniliklerin; altyapı özümlemesine uğramadığı için, ülkenin kültür (daha sonra anlayış, ahlâk) bünyesinde açtığı büyük gediğin kapanması yerine, bu kez de sonra ki dönemlerde, ithal bir ekonomik düzenle maksatlı bir şekilde bu gediğin büyütülmesi görülür.

Daha da açayım konuyu.

Bilindiği gibi, bir tarihsel olgu olarak, insanlığın başlangıcından çok daha sonralar, belirli bir süreç içinde oluşan «ulus», kendi öz yapısı gereği (tarihsel konumu, üretim ilişkilerinin kendinden önce varolmaları nedeniyle) bir takım karmaşık üretim ilişkilerini de içinde taşır. Örneğin feodal üretim ilişkilerini içeren bir ulus aynı zamanda kapitalist üretim ilişkilerini de kapsamına alır. Bu, günümüzde az-geliştirilmiş ülkelerin ortak özelliğidir. İthal kültür - ithal ekonomik düzen; kendinden önce varolan feodal ilişkileri süpürememiştir. Bu karmaşıklık içinde edebiyatın da üretim ilişkileri biçimlenmelerine koşut olarak karmaşık, yöresel yapıları olacaktır. Bir yandan feodal sanatın verileri sözkonusudur, öte yandan burjuva ideolojisiyle bezenmiş veriler vardır. Bu içiçelik uluslaşmanın tamamlanmasından sonra ortadan kalkabilir. Fakat günümüz Türkiye'si böyle bir süreç içine girme-

miş olduğundan, ülkemizde geçerli edebiyat olgularının belirli bir ulusal özü taşıyamaları su götürmez bir gerçektir.

Bu yüzden de edebiyatımız iki ayrı öze ayrılır. Birisi ulusal özelemlerden (uygarlık, mutluluk, emeğin dağılımı) yoksun kalmış, ulusal ahlâk ve gelenekle bağdaştırılamamış, çarpık bir kentsoylu edebiyatıdır. Ötekisi yöresel giderek ulusal özelemlerden yararlanan, soyutluktan ekonomik tabanı gereği yalıtılmış verilere sahip kitle edebiyatıdır. Bunların her ikisinin de bir zaman ve mekân koşutluğu vardır. Fakat biri biçimde devrimcilikle bezemiş, özde tutucu ve gerici, diğeri - nicelik bakımından - ilerici ve devrimcidir.

-Durdum ki, içiyorlardı
Günlerdir içiyorlardı, Selâhattin omuzlarının üstünden
Kim olursa olsun, birine gülüyordu hep
Herkes ki bir kişiydi, ona gülüyordu belki
Bir binanın dördüncü katındaki bir alkoliğin
Dinadamlarının çağırısına uyup da
Öyle tam vazgeçeceği zaman intihardan
Sokaktaki bir başka alkoliğin sürekli
Bitmez ve tükenmez menekşe renkli çağırısına uyarak-
(Edip Cansever, Çağırılmayan Yakup)

-Çukurovam
Kundağımız, kefen bezimiz.
Kanı esmer, yüzü ak
Sıcığında sabır taşları çatlar,
Çatlamaz ırgadın yüreği.
Dilerse buluttan ak,
Köpükten yumuşak verir pamuğu
Külhan, kavgacıdır delikanlısı
Ünlü mahpusânelerinde Anadolunun
En çok Çukurovalılar mahpustur,
Dostuna yarasını gösterir gibi,
Bir salkım söğüde su verir gibi,
Öyle içten,
Öyle derin,
Türkü söylemek, küfretmek,
Çukurova yiğidine mahsustur.»

(Ahmet Arif, Hasretinden Prangalar Eskittim)

Bu iki örnek ulusal kapsama iki ayrı sosyolojik özelliği vermektedir. Birincisi (A) kentin alkolikliğinin simgeleştirdiği boğuntu ve bıkmıntı içinde intihara sürüklenen bir kent burjuvasını; ikincisi (B) çalışıp, mahpusâneyle ödüllenen, «dilerse buluttan ak» pamuğu elde edebilecek bir köy delikanlısını genellemiştir. Bunlar iki ayrı ekonomik tabana yaslanırlar.

Görülüyor ki edebiyatımız kesinlikle ikiye ayrılıyor ve şu anda etkin olanı apaçık gözler önünde. Etkin sanatın, ekonomik tabana yaslanmış sanatın; yozlaştırılmış, teknolojik gelişimi olmayan ülkelerde bile işlevini yaptığı ortaya çıkıyor böylece.

Şiirimizde toplumsal değişiklik

17 Şubat 1923, te, İzmir İktisat Kongresine katılanlar liberalizmin şam-
pionluğunu yaparak («Misâk-ı İktisadî») ulusal burjuvazi düşleri görürler-
ken «Türkiye'de sınıflar yok.» diyordu Mustafa Kemal. «Türkiye'de işçi si-
nıfı yok, çünkü gelişmiş bir sanayii yok. Bizim burjuvazimizi ise henüz bur-
juva sınıfı haline getirmek gerekiyor. Ticaretimiz çok az çünkü sermayemiz
yok. (...) Bizde işçi sınıfı yoktur, köylüye göre ağırlığı çok azdır.»

Bu dönemde, hızla makineleşip, sanayi kapitalizmine eğilim gösteren
bir tabaka vardır. Öte yanda, işsizlikle boğuşan, makineleşme karşısında,
tarihsel yerini yitirmek korkusuyla dolu bir tarım kesimi bulunur. Tek parti
döneminin devletçilik anlayışına karşı gelişen, liberal kafalı aydınlar!; sırt-
larını feodal bir yapıya dayayıp, ulusal burjuvazi düşleriyle açığa çıkarlar.
Dışa bağlı komprador kapitalizminin, iyi geliştirildiği bu süreç içinde, büyük
çiftlik sahiplerinin ortaya çıkmasıyla, küçük toprak sahipleri, topraksız kalır.
Bu süreç içinde, hızla işçileşen köylü, makineleşen tarım teknolojisinin
açıkta bıraktığı kırsal insan gücüdür.

«Sepetçioğlu'm bir kömür işçisidir
Mavzer değil, kürek tutar Urfa'lı Nazif
Mal, haraç-mezattır
Can, pazar-pazar»
«Kör boğaz nafaka uğruna
Haldan düşmüş tebdil gezer»

Ahmet Arif

Usta ozan işe şu dizelerle bu süreci emekçi kesim lehine sergiler:

«Tatlı maval dinlemekten gayri usañdık
Artık
Hepimizin kafasına
şu
daaaaaank
desin
Köylünün toprağa hasreti var
toprağın hasreti makinalar»

Böyle bir açıyla ortaya koyulan, Türkiye köylüsünün küçük burjuva ve
makineleşme özlemi, kimi ozanlarda koyu bir ekonomik yabancılaşıma ola-
rak verildiğinde, ters ipuçları yakalanır. Yarı emekçi diye niteleyebileceği-
miz bir iç göç, (ilk elde kendisinin özel mülküyete olan bağlarını koruduğu
için) onun kendi kesiminin çıkarına olan bir bilince ulaşmasını köstekler.

«Bu günler bana göre değil
Ereğli Demir-Çelik bana göre değil»

(Süreyya Berfe)

Yukarıdaki dizelerle ozan, tarihsel ve toplumsal yapısının bilinç oluşu-
muna, ulaşmamış emekçi kesimi yansıtır. Aşağıda vereceğimiz dizelerde,

ise, kökenleri tarım kesimine dayalı sanayi emekçilerinin; her iki koşulda da nasıl sömürüldüğü sergilenir. Bu ezilmelerin yaptığı sıçramalarla ve diyalektik bir oluşum süreci içinde, sarsılarak, uyanarak kendi kesimlerinin bilincine ulaşmaları görülür. Öte yandan, bu dizelerin temel felsefesinde, emekçi kesimin, savaşta ve barışta, bir meta gibi kullanılışı yatar. İşte bunun bilinç tohumu yerleşir şiiire :

-torna seslerinin uğultusu kudurur
içimizde çağlayan saydam ırmaklarda
bozkırda tefecinin balyozu
düğüm vurur eklemelerimize çerçiler
iliklerimiz emilir gösterilmeden
savaşta ve barışta ölüm/can
-can ölüm siperlerde
işbirakımında ölüm
-onu resimliyoruz beynimize
onunla güdümlüyoruz bilincimizi»

(Tekin Sönmez)

Özellikle 27 mayıs hareketinin getirdiği 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlük ortamı, emekçi kesimi belli bir bilince ulaştırır. Yüzyıllarca süren ekonomik çelişkilerin birikimidir bu. Bu dönemde emekçi kesimin elde ettiği yasal «grev hakkı» sonuna değin kullanır. İşte «Berec», işte «Kavel», «Kablo»:

İşime karım dedim
Karıma kavel diyeceğim
güneşe karışmadıkça elim
ve soluğum tükenmedikçe bu doyumsuz dünyada
kavel grevcilerinin türküsünü söylyeceğim
...
ve izin verirlerse istinyeli emekçi kardeşlerim
izin verirlerse kavel grevcileri

ilk çocuğumun adını
Kavel koyacağım

(Hasan Hüseyin)

Yukarda : Ana yollarda ara sokaklarda
Her yanda grev ve grev sebepleri

(Gülten Akın)

Yıllarca sürmüş bir emekçi kavgasının tarihsel temeli üzerinde süratle bilinçlenen işçi yığınları güçlü bir kavganın sendikal mücadelesi içine girerler:

bir sendika çıkardım yorgunlumuzdan
adi üzerinde yorgunlar sendikası
seni üye yazdım henüz tanımadan
nasıl olsa şarkın hepimizin şarkısı

(Atilla İlhan)

Sosyal düzenin içinde olan her üst yapı kurumu gibi ekonomik tabanın belirlediği «edebiyat» ta toplumun maddi hayatının üretim tarzıyla, üretim ilişkileriyle, da budaklı bir bağıntılar sistemi içindedir. Ama üst yapı salt üretim ilişkilerinden değil, eski alt yapının belirlediği tarihsel temel üzerinde düşüncenin etkinliğiyle yeni ekonomik tabanı belirler. Karşılıklı etkilerle oluşan bir gelişim sürecidir bu.

«Hayattan doğuyor edebiyat, yine hayata dönüyor.»

somurtuk tiyatroya paydos!

Seyircisiz tiyatro olamayacağı, bir tiyatro olayının ancak seyirciyle tamamlanacağı şimdiki kadar boyuna söylendi, yazıldı. Bu yargıdan yola çıkarak seyirciyi tanımının önemi üzerinde duruldu. Öyle ya, madem tiyatroya seyirci ile seyirci arasında karşılıklı, iki yönlü bir etkilenme, değişme-değiştirme ilişkisi vardır, öyleyse seyircinin genel yapısını bilmek de zorunludur. Ancak bundan sonradır ki o seyirciyle bütünleşip birlikte yaratmaya girişmek ve değişme-değiştirme çabasına sürdürmek mümkün olur.

Burda hemen bir soru çıkar karşımıza: Peki her tiyatrocunun derdi, bu değişme-değiştirme ikilemini kurmak mıdır sanki? Değildir elbette. Hatta tiyatrocularımızın çoğunluğu için hiç değildir. O zaman seyircimizi tanımlama, çözümlene gereksiz mi olur acaba? Olmaz elbette. Amacı ne olursa olsun, işini iyi bilen bir tiyatro yöneticisi (bizde genellikle patronu) tiyatrosuna gelen seyircinin toplumsal kimliğini araştırır, verilerini doğru değerlendirir ve elde ettiği sonuçlara uygun bir tutum alırsa çok kârlı çıkar bu işten. Seyirci sıkıntısı çekmez yani. Dahası, gişesinin önünde uzayan kuyrukların gölgesinde kocaman kocaman konuşmak hakkını elde eder. Az şey mi bu? Hangi tiyatrocucu düşlemez böyle bir mutluluğu?

Bu sorunu da böyle noktaldıktan sonra, bir de duruma bakalım. Ne görüyoruz? İstanbul'da, Ankara'da büyük büyük oyuncuların adlarını taşıyan bir dolu tiyatro. Evet bir dolu tiyatro, ama salonları bomboş? Her yıl birkaç tanesi birden seyircisizlikten, gırtlığına kadar borçlanıp batıyor. Üstelik içlerinde tiyatroyu suçlayanlar, tiyatroya küsüp başka iş tutmaya karar verenler de eksik değil.

Eskiden yaz turnesi, can kurtaran simidiydi bu topluluklar için. Kışın yerlerinde mümkün olduğu kadar az borçlanmaya bakarlardı. Nasıl olsa iki-üç aylık bir Anadolu turnesi, gelecek yılı da ayakta geçirecek doping gücü verirdi. Geçen yıl, özellikle bu yıl, turnelere bağlanan umutlar da tuzla buz olmaya başladı yavaş yavaş. Nice ünü büyük oyuncumuz, o büyük ününe rağmen boş salonlarda düş kırıklığına uğradı. Ne oluyordu bu taşra seyircisine de canım? Kalkıp ta İstanbullardan, Ankaralardan onların ayaklarına gidiyorlardı da aldırın bile yoktu. Olacak şey miydi bu...

Ama oluyor işte. Daha da olacak. Bu böylece biline. Neden? Nedeni anlamak için bazı şeyleri öğrenmek gerek. Zahmet olmazsa...

Hiç İzmir Fuarı'na gittiniz mi? Gidenleriniz vardır herhalde. Orda büyük açık hava tiyatroları var (Sahnelerinde hiçbir teknik olanak yok, ama gene de tiyatro diyorlar bu bahçelere). Fuar'dan önce bu bahçelerde turne tiyatroları boy gösteriyor. Seyirci kümeleri arasında leke gibi göz tırmalayan boşluklara baka bakar işte. Fiyatlar 20 ya da 25 liradan başlayıp, arkaya doğru azalıyor. Fuar zamanı ise buralara ses, saz, dans daha doğrusu eğlence sanatçıları doluyor. Bahçenin kapısına bakın, koca koca ışıklarla artist adları sıralanmış. Kimi isterseniz var. Fiyatlar aşağı yukarı tiyatroyla aynı. Ya salon?... İşte asıl büyük fark orada. Salon tıklım tıklım; işte atsanız yere düşmez dedikleri türden. Kapıda da bir o kadar kuyruk, öteki geceleri için...

Buna ne buyrulur peki? Bu eğlence programlarını düzenleyen beyler, seyircilerini toplumsal, ekonomik, kültürel yapılarını, beğenilerini, isteklerini bilimsel yöntemlerle araştırmışlar da ondan sonra mı sıralamışlar dersiniz artistleri? Hangi gösterinin nerde yer alması gerektiğini nasıl böylesine kesinlikle saptayabiliyorlar. Hangi artistleri bir araya getirmelerinin doğru ve etkili olacağını nasıl kestiriyorlar? Bir artistin değerli olup olmadığını, bir artist adayının tutunup tutunmayacağını çok iyi bilen uzman danışmanları mı var yoksa?

Soruları istediğimiz kadar uzatır, sonra da hepsine birden hayır cevabı verebiliriz. Bir açıdan parlak görünen sonucun tek nedeni vardır: Bu geceleri düzenleyenler kendilerine göre en iyisini yapmaktadırlar. İsteseler de istemeseler de başka türlüünü yapamazlar. Ama (ne yazık ki diyelim) seyircileriyle doğal bir bütünlük içindedirler. Seyircileriyle kendiliğinden özdeşleşmişlerdir. Ya, «tiyatro» yapmaya çalışanlar? Onlar seyircilerine yabancılaşmışlardır (gene ne yazık ki)... Yabancı bir kültürün ürününü yabancılığını gidermeden halkımıza zorla sevdirmeye çalışmışlardır yıllar yılı. Her ülkenin sanat isteği başkadır. Halkımızın isteğini anlayıp onu nitelikli bir yapı içinde karşılayacaklarına, dar bir alana kapanıp ortamı işin kolayına kaçanlara bırakmışlardır. Bu da bir çeşit kolayına kaçmaktır aslında.

Böylece birbirine zıt iki uçta toplanmıştır, ses ve gösteri sanatlarımızın etkenliği. Bir yandan seyircisiyle olağanüstü deyimiyle niteliyebileceğimiz bir bütünlüğü kurup keyfine bakan yoz sanatın rastgele sanatçıları. Öte yandan da çoğunluktan, bile isteye ayrılıp, kendini küçük bir azınlığın yabancı, köksüz değer yargılarıyla yalıtmış olan, sonra da neden bana seyirci gelmiyor diye bozulan tiyatro ya da gösteri sanatçıları... Bu iki uç ayrı iki yanlışta olanca hızıyla ilerlemektedir şimdi. Ve bir çember üzerinde yuvarlanan iki bilya gibi bir noktada çarpışacaklar, çemberden dışarı fırlayacaklar bir gün. İşte o gün için şimdiden hazırlık yapılırsa, araştırma, inceleme zahmetinden kaçınılmazsa, bilyalardan gerekli olanını doğru bir yuvaya yerleştirmek ve kendi hızıyla sağlam, güvenli ilerlemesini ummak mümkün olur. Yoksa yuvarlanan bilyalar gene bozucu etkenlerin bileşkesi doğrultusunda, başka yanlışlıklar taşıyan başka yörüngeler bulur.

TÜSTAV

DUYURU

Yazarların ve okurların Yansıma'ya gösterdikleri yakın ilgiye dayanarak, derginin 48 sayfa olan yoğunluğunu, bu sayıdan başlayarak 64 sayfaya çıkarıyoruz.

Böylece gönderilen çalışmalar, hem aylarca sıra beklemekten kurtulacak, hem de okurlarımıza, her ay daha geniş bir çalışma düzeyi sunabileceğiz.

Daha önce 4 lira olan Yansıma dergisi bu kez 5 lira olurken, yine «en yetkin ve en ekonomik dergi» sıfatını sürdürüyor. Önceleri 40 lira olan yıllık abone tutarı, bundan böyle 50 liraya yükselirken Abonelerimizin süreleri sona erinceye kadar, önceki hakları geçerlidir.

gerçekliğin tarihsel içeriği ve “beyaz yakalılar,,

Bilinç akımı yöntemi özelliğiyle, «Beyaz Yakalılar» (1) düzenli bir kurgu ve gelişim içindedir. Kısa hikâye boyutları içinde yapılabilen gerilim, olanca duyarlılığın ve insan sevgisinin bileşimini taşır. Estetik kurgu, küçük bujuva bir sekreterin izlenimlerinden, yaşantısından doğar, gelişir. Bu gelişme yine sekreterin zihnindeki doruk noktayla çakışırken, hikâye nesnel bir örgensellikle yüküldür. Bir sıçrama sayabileceğimiz bu oluşum, sekreterin, o anda işçi-işveren ilişkilerini izlemesinden daha önceleri, başka bir ortamda gerçekliğini bulmuş ama o anda salt sekreterin zihninde canlanan Niyazi'nin de ön plana çıkmasıyla başlar. Anlatım ağır dalgaların altında çekilen balıkçı ağları gibidir ilkin. Bu çekilişte Niyazi'nin ortaya çıkması ve onun kişiliğinin anlatımı, günümüz gerçekliği içinde, duyarlılık ama somut bir gösteriyle öne sürülür:

«Güleç yüzü nasıl bütün gerçek çizgileriyle yansıyor kafama. Zaten kızdığı zaman yüzü gerilmez ki Niyazi'nin. Değişse değişse sesi değişir. Karşısında büyük kalabalıklar varmış gibi coşkuyla konuşmaya başlar. Bütün vücudu ile konuşuyor sanırsınız.»

«Bana kendimle yaşam arasında en güzel bağlantıları kurabilme gücünü kazandıran adamın şimdi içindeki özgürlüğün yapandalarından başka bir şey kalmadı elinde.»

«Böyle durumlarda yalnız kafasındaki özgürlük yeter mi insana? Bir kalkıp dolaşmak ıktemez mi? Onca yıl dünyanın yüzeyine geniş adımlarla basan insan...»

Niyazi'yi anlatırken, hikâyenin örgensel bütünlüğünü sarmalayarak asıl konuyu işlemek gücünü gösteriyor yazar. Bu hikâyenin içinde Niyazi'nin bulunuşu, içerikte bir yan öge olarak ele alınmış değil. Günümüzün tarihsel bir gerçekliğini, hikâye sanatı düzlemine yayararak; kapitalist bir toplum düzeni içinde *tipik bir işçi - işveren* ilişkisinin bir yansıması verilir. Bu tipikliği, bir abartı sınırlarına taşırılmadan başarabilen yazar, bu toplumsal yapının iç diyalektiği örgüsünde; işçinin, kendi kesiminin sınıfsal çıkarlarını korumasını hikâyede nesnel bir gösteri içinde sergiliyor. İşveren kendi kesiminin şaşmaz yapısı içinde direnirken, emekçinin tepkisi; bir olay karşısında teklif edilen işbirlikçiliğe ve çıkarıcılığa karşı gelişir. Bu gelişme içinde emekçi, varolduğu tarihsel kesimin, tarihsel sorumluluğuyla ve bütüncül bir bilinç birikimiyle yüküldür:

«Uzatılan gazeteyi aldı, özenle bakarken gözlerinin onurla ışıldadığını onlar da gördüler. Genel müdür renk vermemeğe çalıştı.

— Siz mi çıkarıyorsunuz bunu?

— Sendikamız çıkarıyor, dedi tablet ustası.

Sendikamız sözüne kattığı ağırlığın tadını duya duya oturduğu yerde çoğalıyor gibiydi

— O yazıyı sen mi yazdın? Grev mi var?

Fikri usta, genel müdüre kartal kanatları gibi uçmaya hazır harflerle donatılmış o küçük gazeteyi gösterirken, eski bir Anadolu türküsü mırıldanır gibi,

— Grev var, dedi.

Ne çok dudak kıpırdandı dudaklarında. Ne çok el, elleriyle birlikte gazetedeği uçmaya hazır kartal kanatlarını gösterdi sevinçle. Ne çok ses bir araya geldi de o eski Anadolu türküsünü mırıldana mırıldana yüzyıllar boyunca kendisini koruyan bir halk oluverdi bir-
cen.»

Toplumcu gerçekçi öğretinin temel omurgasını oluşturan öğeleri de hikâyesinin hamurunda mayalayan yazar. Bu hikâyedeki işçi-işveren ilişkisinin diri yoğunluğunu başlama-sonuçlandırma görevini yüklediği birinci şahıs, sekreter, *tipik* bir küçük burjuvadır. Onun duyarlığı açısından olayların doğuşu, gelişimi ve odak noktasının doruklaşmasını izleriz. Çok belirgin ve inandırıcı bir bilinç akımı yöntemiyle sergilenen bu hikâyenin biçimsel kurgudaki lokomotifini bu bayan sekreterdir. Hikâyenin içerik açısından *temel* omurgasını oluşturan öğe ise; *işçi - işveren* ilişkilerinin (bu iki kesimin) tarihsel mücadelesidir. Bu mücadele, demokratik yasaların denetimi altında ve yasal sınırları zorlamadan da emekçi kesimin elde ettiği demokratik özgürlüğü kullanma bilinciyle yorumlanır elbet. Hikâyenin belirgin bir özgünlüğü de; geniş bir perspektifle kategorik bütün tabakaların *karakteristik - tipik* görüntülerini yansıtmasıdır.

Anlatımda (biçimde) birinci şahıs olan sekreter, hikâyenin içeriksiz kurgusu içinde dördüncü şahıstır. Bu nedenle biçim açısından önemli bir görev yükümlenmiş olan sekreter bir iletken durumundadır. Bu durumda bile onun tarihsel yapısının tipik özelliği, güncel insan ve toplum sorunlarına tanıklık kılınışı yansıtılır. Hikâyenin başından sonuna kadar, bu sekreteri sessiz, içten içe ama duyarlılığındaki yalın gerçeklikle izleriz. Bu öylesine bir coşkunun bilinçli tohumunu taşır ki, gerilimin en uç noktasında, insan sevgisinin, insansal değerler ölçütünün örgüsünde bütünleşmesinin hazzını verir. Toplumsal yapısı, onu, dünya sorunlarıyla, her gün değişik açılımlar gösteren günümüz hayat koşullarıyla ve yayın araçlarının yaygın çığırkanlıklarıyla çok yakın bir ilişki kurmaya zorlamıştır. Ne var ki onun dünya görüşünü temellendiren en güçlü etken *Niyazi*'dir.

«Çeşitli Niyazi'ler arasında böyle karanlıklara itilmiş bir Niyazi'yi kafamda bulmaya çalışarak yalnızlığına ortak olmak istiyorum.»

«Bir gün çıkıp gelince geçirdiği zaman yakasından toz silker gibi atacak güçte olduğunu biliyorum. Ama yine benim bildiğim Niyazi'mi olacak o zaman. Ya farkında olmadan bir şeyler yitirse kişiliğinden. Topluma karşı eski sevecenliği sökülüp giderse...»

Niyazi, daha önce gerçekliğini bulan olaylarda, bir eylemin çekirdeğidir. Niyazi, başlangıçta simgelerle veriliyor sanısı uyandırıyorsa da hikâyenin biçimsel kurgusu ilerleyip, içerikteki tarihsel gerçeklik geliştikçe nesnelleşen görüntü, giderek gerçekliğin tarihsel denklemi içinde temellenir. Hikâyenin bitiminde Niyazi'nin, Niyazilerle bütünleştiğini ve gelip tablet ustası Fikri kimliğine büründüğünü görürüz:

«Neden sonra Fikri usta, dar ve alçak bir kafesten kurtulmuş gibi ayağa fırladı.

— Sen o çek defterini orana sok, dedi hırsla.

Bir saniye bile duraklamadan kafamdaki Niyazi'lerden birine elini uzattı; ikisi birden yan yana ve onurlu bir gülüşe odadan çıktılar.»

Toplumsal ve tarihsel farklılaşmanın yoğun bir gerçekliğini veren bu hikâyede, temel sorun işçi - işveren arasındaki yasal ilişkilerdir. Bu yasal ilişkiler demokratik bir yönetim düzeninin özgürlük anlayışı ve yasa sınırları içinde oluşur. 27 Mayıs Devriminin sağladığı sendikal eylemin, 12 Mart eylemiden önce kullanılmış biçimini; hem de, bu burjuva özgürlük anlayışının dışında oluşmuş bir simgeselleşmenin nesnel çekirdekleri görülür. Bu değerlendirmeye, yazarın tarihe ve topluma öznel açıdan yaklaşım; nesnel bir sanat ürünü yaratması da diyebiliriz. Üstelik gerçekliği, estetik düzlemi yetkin bir örgensellikle yüklü buluruz. Bu estetik düzlem, hikâye içindeki kişilerin tarihsel kategorik yapılarını ve burjuva yasalarının sınırları dışında, özgürlüğü tanımlayan

uzantıları da vermesi; günümüz gerçekliğini yansıtmaya işlevini daha tutarlı olarak yerine getiriyor. Gerek biçim-içerik denklemi, gerekse dil; emekçi (sanayi emekçileri) yığınlar tarafından anlaşılma gibi bir kaygıyı yedeginde taşıyor. Aksine anlaşılır olmuş, bu anlaşılabilirliğin; sanayi emekçilerinin çıkarlarının ancak bilinçli sendikal eylemler içinde gerçekleşebileceğini de göstermiştir. Yabancı sermaye ile gelişen, işbirlikçi kapitalizmin yerli ulusal kapitalizme dönüşmesine çalışıldığı bu dönemde; sanayi emekçilerine elbetde önemli görevler düşmekte. Bu görevde, gerçekliğin tarihsel içeriği olarak «Beyaz Yakalılar» da sunuluyor.

Ekonomik büyümenin, teknolojik gelişmelerden kaynaklandığını da dikkate alırsak, t e k n o l o j i k devrimleri emeğiyle besleyen sanayi emekçiliğinin de, yetkinleşen bir duyarlık içinde görmeliyiz. Bu duyarlık giderek gelişen bir d i l 'ide bünyesinde yetkinleştirecektir. Bu bağlamla da biçimsel yapı tekniği, bilgi odaklaşmasını en geniş bir düzey üstünde yaymak ve yoğun kategorik tabakalara ulaşmak için kullanılmıştır.

Burada üstünde önemle duracağımız bir açıda; hikâyenin genel dolaşım damarları içinde, emekçinin bilinçlenmiş olmasının yansımasıdır. Sendikal eylemler içine giren sanayi emekçisi, 1960'ların gerçekliğini sinesinde toplayan emekçi deyiştir. Bunun yanı sıra, aydın küçük burjuvazinin tarihsel yerini alışı, emekçi kesimin çıkarlarından yana oluşu görülür. İşveren, yasal sınırlar içinde kullanılan direnme hakkını yozlaştırmak için, işbirlikçilik teklif edecek kadar eylemini ileri boyutlara ulaştırır.

Yazının başından beri yaptığımız çözümlemelerde görüleceği gibi, Şükran Kurdakul, özellikle «Beyaz Yakalılar» adlı hikâyesinde; bilinçli emekçinin ve aydın küçük burjuvanın tarihsel tutum ve davranışlarını, bilinçli olarak ele almış ve yansıtmıştır.

Üstünde durduğumuz bir noktada şu: Mademki küçük burjuvazi vardır; mademki sanayi emekçileriyle büyük işverenler bir arada yaşamak zorundadır; o halde sanatsal çalışmalar bunların tümünü bir arada ve karşılıklı ilişkiler içinde yansıtacaktır. Her hangi bir tabakayı öteki kesimden soyutlamak ve tek başına ele almak, tarihi ve toplumu yanlış yorumlamakla özdeştir. Önemli olan, gerçekliğin tarihsel içeriğini, sağlıklı bir perspektifle yakalamak ve diyalektik bir bütünsellikle sanatsal düzleme yaymaktır. Özellikle bu hikâyesinde, Şükran Kurdakul bunu başarıyla uyguluyor ve umduğumuzu boşa çıkarmıyor.

Şükran Kurdakul : «Beyaz Yakalılar» (Hikâyeler), Ataç Yayınları kasım 1972
128 sayfa, 7,5 lira

(Baştarafı 421. sayfada)

ikileminin çakışması üstünde duracağız. Böylece göstereceğimiz örneklerde bu ikisinin sanatsal düzeyde bütünleşmesini sergilemeye çalışacağız.

Burada bir noktaya değinmeden geçemeyeceğim. Genç kuşağın yetişmekte olan yetenekli eleştirmenleri ise, temelde sağlıklı çözümlere girişmiş olmalarına karşın; sosyolojik yanlışlıklara değinmemektedirler kimi ürünler karşısında. Bunların kısa sürede düzeleceğinden hiç kuşquamız yok. Yeni bir eleştirmen kuşağı yetişiyor bugün. Yetişen bu kuşak, eskiyen ve salt duygusal çözümler yapan eleştirmen kuşağının eksiklerini de zamanla sergileyecek. Bu ise elbetteki tarih ve toplum önünde bir hesaplaşma olacaktır.

BATIDAN GELEN SÖZCÜKLER

Dil devrimimiz 40. yılına ulaşmıştır. Kırk yıl önce saptanan amaçlar, önemli ölçüde gerçekleşmiştir. Yüzyıl larca yabancı dillerin boyunduruğunda kalan anadilimiz özbenliğine kavuşmuş; edebiyat, bilim, basın ve konuşma dilimizdeki açılımlarla, dünya dilleri arasındaki gerçek yerini bulmaya başlamıştır. Bütün olumsuz çabalara ve direnmelere karşın, anadil sevgisi ve bilinci toplum katlarına iyice yayılmıştır.

Kırk yıl öncesini düşünelim: «Türkçeyi baskı altında bulunduran yabancı diller, başta %45 oranında Arapça, ondan sonra %15 oranında Farsca.» idi. Yani o zamanki yazı ve konuşmalarda ancak %30 Türkçe sözcük kullanılıyordu. Türkçe terim hemen hemen yok gibiydi. Kavramlar ve düşünceler, yabancı asıllı sözcüklerle anlatılıyordu. Bu durum, aydın-halk ikiliği yaratıyordu. Halk, kültür dilinin dışında kalmıştı. Aydınlar arasında Türkçe düşünmek ve yazmak unutulmuştu.

Kırk yıl sonra bugün, yazı ve konuşma dilimizdeki Türkçe sözcük oranı %85'e ulaşmış; Arapça ve Farsca'nın oranı düşmüştür. Birçok terimlere Türkçe karşılıklar bulunmuştur. Kültür dilimiz, arınmış, aydınlık bir düzeye varmış; aydın-halk ayrımı ve kopukluğu azalmıştır. Türkçe ortak bir anlatım aracı olmuştur. Halk ağzından derlenen ve Türkçe kök ve eklerden türetilen yeni sözcüklerle anlatım gücümüz artmıştır.

Ne var ki, Türkçemiz kırk yıl sonra, başka bir saldırı ile karşı karşıya gelmiştir bugün. Doğu dillerinden gelen sözcükler, her gün birer ikişer çekip giderken, onların yerini batıdan gelen sözcükler almaktadır. Düşündürücü bir sorudur bu; nitelik yönünden bu yeni saldırının, öncekilerden ayrımı yoktur. Bu da dilimizi yozlaştırıcı, kısırlaştırıcı bir durumdur; hemen önlenmesi gerekir. Örneğin kırk yıl önce, dilimizdeki batı kaynaklı sözcük oranı, %5-6 iken, bugün %15'e yükselmiştir.

Türk Dil Kurumu, bu yeni tehlikeyi önlemek için, birkaç yıl önce, batıdan gelen sözcüklere Türkçe

karşılıklar bulmak amacıyla bir yarıkurul (komisyon) kurmuştu. Yarıkurul, bulduğu karşılıkları, Türk Dili dergisinde yayınlıyor, ayrıca bir bülten aracılığı ile, basına ve çeşitli kuruluşlara da duyuruyordu.

Bugüne dek bulunan karşılıklar, kurumca yayınlanan «*Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Denemesi I*» kitapta toplanmış bulunuyor şimdi. Kitabı açıp bulunan kimi Türkçe karşılıklara bir göz atıyoruz:

Afiş: Ası, afişe etmek: Açığa vurmamak, açıklamak; alafraanga: Batılıca; alaturka: Doğuluca; alfabe: A-bece; altarnetif: Seçenek; ambargo: Engelleyim; amblem: belirge; anarşi: kargaşa; anarşizm: kargaşacılık; angarya: yükleni; antet: Başlık; baskül: Tartaç; bibliyografya: Kaynakça; bilanço: Dengelem; blokaj: bekletim; bürokrasi: Yazızcılık; defile: Gösteri; dejenerasyon: Soysuzlaşma, yozlaşma; diktatör: buyurgan; dikte etmek: yazdırmak; eleman: çalışan; emperyalizm: buyuruculuk, el koyuculuk; endüstri: işleyim; epilog: son deyiş; estetik: güzel duygusal; eşantiyon: örneklik; fantezi: düşlem; forum: toplu tartışma; fren: durdurma; grev: işbrakımı; homojen: benzeşik, bağdaşık; kalifiye: nitelikli; kaparo: güvenmelik; kominikasyon: iletişim; konjoktür: topludurum; lokavt: işkapatımı;

Bir deneme niteliğinde bulunup önerilen bu karşılıkların tutunup tutunmayacağını zaman gösterecektir. Dilimizde bulunan örneksemeler göz önüne alınırsa, birçoklarının tutunmaması için bir neden yok. Her yenilikte olduğu gibi, bunların benimsenip kullanılmasında da bir yadırgama olabilir. Önemli olan, dilimize giren yabancı kaynaklı sözlerin yerine Türkçe karşılıklar bulma ihtiyacının yaygınlaşmasıdır. Sevindirici olan, bugün bir ihtiyacın belirmiş olmasıdır.

Türk Dil Kurumu, ayrıca bu konuda Kemal Demiray'ın hazırladığı «*Batı Dillerine Karşılıklar Kılavuzu*» adlı bir küçük sözlüğü de yayınlamış bulunmaktadır. Bu iki yapıt, soruna nasıl bakılması gerektiğinin ilk örnekleridir ve yukarıda belirttiğimiz gibi birer öneri niteliğindedir. «Türk

Dil Kurumu'nun bu konuda gösterdiği duyarlılığın daha etkin ve yaygın olabilmesi, öğretim üyelerimizin, düşünürlerimizin, sanatçılarımızın, yazarlarımızın el birliğiyle aynı çabayı göstermelerine bağlıdır.» (1)

(1) TDK Yönetim Kurulu Raporu, s. 18

Ahmet KÖKLÜGİLLER

«MAĞARA»

Mağara (1), Muzaffer Buyrukçu'nun son hikâye kitabının adı. Yazar çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmış olduğu altı hikâyesini de kitabın kapsamı içersine almış. Yeni okuduklarımızla birlikte hepsi on ediyor. Yalnız öncelikle belirtilmesi gereken bir nokta var, o da hikâyelerin tümünün yazarını ünlendiren Bir Olayın Başlangıcı adlı romanından önce yazıldığıdır. Hatırdan çıkarmamak gerekir ki Buyrukçu'nun bu romanında rastlanan birçok özellik kendini ilk kez o hikâyelerde fazlasıyla göstermiştir.

Buyrukçu ilk hikâyelerini gözlemci bir tutumla yazmıştır. Fakat, çizdiği tiplere yalnız duygularıyla yada gerçekçi bir bakışla yaklaşmamıştır. Zamanla dıştan, insanların iç evrenlerine doğru bir kayma yaptığı saptanabilir. Katran da bu oluşumun belirgin bir örneğidir. Yazarın son yapıtı Mağara'da ise yine hikâyeler bir olaya dayanıyor ama bu kez olay hiç anlatılmıyor. Daima olayların başlangıcına eğiliniliyor ve böylece hikâyeler sonuca olay öncesi ulaşıyor. Gerilim noktasında hikâye kesiliyor ve son buluyor. Çünkü Buyrukçu'ya göre bundan sonrasının önemi yoktur artık. Asıl önemli olan bu olayı yaratan nedenlerdir, nasıl oluştuğudur. Hikâyelerindeki son, şaşırtıcı, bilinci altüst edici değildir ama beklenmediktir. Örneğin. Zor adlı hikâyede evinde dinlenen sıkıntılı ve tedirgin evli bir erkeğin gelen kara bir haberle birden bıcağı kapıp yollara fırlaması umulmayan bir olaydır. İşte o erkeği bu duruma ge-

tiren nedendir Buyrukçu'nun aradığı. Bunu da ters etki yaratan toplumun koşullarında bulur, belirtir: «En küçük bir aksaklık beni tedirgin ediyor, çileden çıkarıyor...»

Yapıta adını veren Mağara adlı hikâyesinde yazarın başka bir özelliği de su yüzüne çıkıyor. İnsanlarının bilinçaltına eğilmesi ve bunu hikâyesinde temel bir öge olarak kullanması. Bu ögeyi yaşadığımız zamanın anlaşılması için kullanıyor. Fakat geriye giderken çok arkalara düşmez şimdikiyi bulmak için. Yakın bir sınırdan dolaşır, ayrılmaktan korkar.

Buyrukçu'nun insanları koşullanmış kişilerdir. Onları, bütün ayrıntılarıyla serer gözlerimizin önüne. Didik didik eder yaşantılarını, güçlü gözlemleriyle yansıtır diğer yüzlerini de bizlere.

Yapıtaki en güzel hikâyenin İkinci Hasan olduğunu söyleyebiliriz. Sonra, Tedirginler, Mağara ve diğerleri. Bütün hikâyelerinin sürdüğü yerler hep aynı, yani Buyrukçu'nun yaşadığı çevreler. Mağara gerçekten ilginç ve değerli bir yapıt. Günümüz Türk Hikâyesini yakından izleyenlere rahatlıkla önerebiliriz.

(1) Muzaffer Buyrukçu, Mağara, Hikâyeler. E. Yayınları.

Kenan ERCAN

«MEZARDA YAŞAYANLAR»

Yar Yayınları, Temmuz 1972'de genç yazar, araştırmacı Namık Behramoğlu'nun «Mezarda Yaşayanlar - Bir Mahkûmun Anıları» adlı belgesel kitabını sundu. Kitabın sonunda, birinci bölümü tamamlar, doğrular nitelikte bir ek var: Türkiye'de suçlular sorunu.

Her iki bölüm de, ülkemizdeki suç ve suçluluk üzerine açık, özlü bilgiler vermektedir. «Mezarda Yaşayanlar»ı öykümsü anı sayarsak; «Türkiye'de suçlular sorunu»nu da bilimsel bir belge olarak kabul etmek zorundayız. Kitabın özgünlüğü bu noktadadır. Hem bir mahkûmun yaşantı-

sını vermesi, hem de bunun nedenlerine belgelerle inmesi. Bilim isteyenlere bilim, roman isteyenlere roman, anı isteyenlere anı...

Kitabı okuduktan sonra insanın genellikle ekonomik nedenlerle suç işleyebileceği sonucuna varıyoruz. Öyle ya, durup dururken, bir zorunluluk yokken kim suç işler? Ama her türlü yan nedenin temelinde ekonomik yapı gelmektedir. Anlariyle kitaba konu olan Ömer Hulusi'nin yaşantısı, suç-ceza konusunu tüm çıplaklığı ile gözler önüne seriyor. «Yeniden topluma kazandırma»nın ekonomik dengesizlik içerisinde bulunan bir toplumda *imgeden* öteye geçemediğini tanıtıyor. Ekonomik tatmin, sosyal olumluluk ve sağlam bilimsel temellere dayanan bir eğitim düzeni olmadıktan sonra bir toplumda ne kadar sert tedbirler alınır alınmaz, suç ve cezadan önüne geçilemez. Geçilseydi Ömer Hulusi'nin yaşantısı, hapishanelerde geçmezdi. Hapishanelerin kahredici yaşantısı, özgür yaşantıya yeğlenmezdi! Yaşam koşullarının ağırlığı, parasızlık, işsizlik, geçim zorluğu... insanı en az hapisane kadar kemirmez mi? İşsizlik, daha büyük ceza değil midir ki? Hukuku oluşturan temel de, ekonomik yapı olduğuna göre, tuzağa kimin düşeceği apaçıktır. Ömer Hulusi'nin anıları, cezadan çok, suç nedenini ortadan kaldırmanın zorunluluğunu belirtiyor. Suçun nedeni ya-1 sadıkça suç azalmaz. Milyoner karşısında bir işsiz, parasız suç işlemeye daha yatkındır. Topraksız, evsiz, barksız, işsiz güçsüz, kimsesiz... bir kişi, kendini bu koşullar içerisinde yaşamaya iten hukuk karşısında elbette suç işlemek zorunluğu ile başbaşa kalabilir. «Karanlıkta Yaşayanlar» bunu tanıtlamaktadır. Fazıl Hüsnü bir şiirinde:» ... Suç yoktur / insanlar olmasa / insanların aptal yasaları olmasa/suç daha yoktur» demiyor muydu?

Namık Behramoğlu, «... adaletin gözlemlerinden bağ kaldırılmalıdır artık!»

«... Ölüm cezasının kalktığı, suçluların bilimsel gözlemlerden geçirildiği, dayak ve işkencenin olmadığı Türkiye'yi görebilmek umudu ile...» diyor, sunuşta.

Bu böyle ya bir de Ömer Hulusi'nin dediklerinden örnekler sunalım: «En iyi insanları hapisanede tanıdım... En yiğitlerini. Kinamayın benim gibi olanları.» (s. : 15)

Ömer Hulusi, haksızlıklara dayanmayan bir tiptir. Çıkarıcılar halkasına katılmayı onuru ile birleştiremez. Her adaletsiz işe karşı koyar. Giderek Deniz Sıhhiye Assubaylığından ayrılır. Amacı, sivilde bir işe girmektir. Öyle ya ölünceye dek aynı görevde bulunmak alınımıza mı yazılmış? Fakat, sivil hayatta mesleğine uygun bir iş bulamaz. Bir fabrikaya işçi olur. Aldığı para ile karısı ve çocuğunu geçindiremez. Üstelik anası da var. Ev kirası, aş ekmek parası, gidip gelme masrafları... derken sosyal uyumsuzluk, ruhsal dengesizlik, ekonomik çaresizlik... ve sonunda bir birini izleyen suçlar... hapishaneler, hapishaneler...

«... beni kapalıya attılar, yani zindana. Çip kapalı hem de. Rutubet sıçanları kedi kadar. Tayını alıp kaçıyorlar. Beyaz Nuri'nin ayaklarını yedi o sıçanlar. Bir de bağlıysan yandın. S... ananı. Sıçanlar o kadar yaşlı ki, tüyleri beyazlaşmış. Höt falan demekle korkmaz. Bekledik gece yarısı oldu. Kapılar açılıyor şangur, şungur. Kilit ve zincir sesleri geliyor kulığıma. Müdür emir verdi: 'Ölürse ölsün,' dedi.» Bu kadarla kalmıyor:

«Aniden gelip beni arıyorlar, Birşey çıkmıyor tabii. Tekrar bir grup olmuşlardı. Benim koğuşun önünde volta atmalar v.s. tekrar başladı. Kendime bir şiş bulmak zorunda kaldım. Takip ettirdi, şişi üzerimde yakalattı. İkinci defa ağır falakaya yattılar. beni. İyi mi? On beş kişi yoruluncaya kadar, kalın ve yaş soplarına ayağımın altına demir döver gibi dövdüler sırayla.» (s.: 78) Bu işkenceler böyle sürüp gider.

«Mezarda Yaşayanlar» bize, dışardaki ikiliğin, tabakalaşmanın hapisanede de sürdüğünü, kanunların ağna daha çok zavallı, parasız, kimsesiz, işsizlerin düştüğünü gösteriyor. Bunlardan başka hapisane ağalığını, afyon, eroin, esrar, kaçakçılığının hapisaneye yansıyan tarafını, oradaki kumarcılığı, genç delikanlıların ırzına geçenleri, intiharları, hapisanede

adam öldürmeleri, isyanları, kurtlu yemekleri... tüyleriniz ürpererek oku yacaksınız! Akıcı temiz bir dille. Her okuyucu ülkemizin esaslı derdini anlatan bu kitabı okumalı, okutmalıdır. Bu ulusal, insanı bir görevdir.

A. GÜLVAHABOĞLU

«DÖNEMEÇ»

1950 kuşağı yazarlarının benzer yanlarından biri yaşamlarıdır. Bu yazarların hemen hemen tümü, adeta birbirleriyle yarışır gibi çile çekmişlerdir. Ekmek için savaşmışlar, emekçi için savaşmışlar, haksızlık için savaşmışlar. Bunların sonucunda, ac-sefil ya da tutuklu- sürgün olmuşlardır. Bu kuşağın yazarlarının yaşamlarını incelediğimizde, insanın, büyük yazar - özellikle romancı- olabilmek için bu koşullar altında yetişmenin şart olduğu duygusuna kapılası gelir. Bu yaşamları onlar için sanki bir ayrıcalıklık olmuştur.

Son yıllarda edebiyatımıza - özellikle hikâye dalında - başarılı girişler yapanların bir özellikleri daha belirlemeye başladı: Doğulu olmaları. Bu yazarlarımız ya doğuda doğup büyümüş, ya da bu bölgede bir süre görevli olarak bulunmuşlardır. Yazdıklarının ilgi ile karşılanmasının iki nedeni vardır: 1) Doğunun çok az bilinmesi; 2) Anlatımlarındaki değişiklik. Bu zamana değin çok boş bırakılmış olan bu bölgenin edebiyatımıza yeni yazarlar ve yeni yapıtlar kazandıracağı kuşkusuzdur.

Ümit Kaftancıoğlu da bu zincirin son halkalarından biri. Geçen yıl TRT Büyük Ödülünü kazanan Dönemeç adlı hikâyesi bir yıl aradan sonra kitap olarak yayınlandı.

Kaftancıoğlunun hikâyelerinin bize tanıttığı Kars çevresidir. Hikâyelerinin hemen hemen tümü aynı çevrede hatta aynı köyde geçer. Burası, yazarın doğum yeri olan Kars'ın Hanak ilçesinin Saskara köyüdür. Yazar, çok iyi tanıdığı bu çevreyi ve

insanları Doğuya çok yakışan, kuru, yalın, edebiyatsız bir dille anlatır. Kaftancıoğlu sanat anlayışını şöyle açıklıyor: «Konu, öz ve dil bizim olmalı. Ülkemizde sanata yer yok. Biz sanat aramıyoruz. ...Sanatı, yazıyı, kalemi amaçsız, güdük işlere harcamasınlar. Sanat yapmak eğlendirmek değildir.» (2)

Anlatımında, Dede Korkut etkisinden gelen bir destan havası sezilir. (Dönemeç hikâyesinde bu belirli şekilde görülür) Hikâyelerinin çoğu, ya bir köylünün ağzından, ya da köylülerin karşılıklı konuşmalarından verilir. Köylülerin konuşmaları çok canlı, çok başarılı bir şekilde (âdeta, ses bandından aktarılmış gibi) verilmiştir. Bu konuşmalarda, deyimler, şive özellikleri, çoğu kez küfürler bile bol bol geçer. Hatta bazen, objektif bir biçimde anlattığı hikâyelerde bile bunu bir anlatım özelliği olarak alır. «Güneş deyy gitti Gergedanın üstüne çekildi» (Dönemeç). «Hem yayan yapıldak» (Süperge)

İnsanları cahildir ama hiç te saf değillerdir. Hikâyelerinin çoğunda, Anadolu insanının o kendine özgü zekâ pırıltılarını, kavrayışlarını görürüz. Örneğin, Yat-Kalk hikâyesinde Ağdede şöyle konuşur:

«Eski köye yeni düzen mi Muhtar? O da iyi. Osmanın işine geliyor bu. Sen yat-kalk, ben işimi sürdürüm. Yaaa. Benim hangi yarama melhem çalmış da kalmış namazım, niyazım? Öyle ya baba, sen Tanrı'na alnını yere sürterek mi yalvaracaksın, varacaksın, ben de dönerek, çalıp çağırarak.» (Sayfa, 74)

Dış dünya ile ilgileri azdır bu insanların. Devleti Osmanlı bilirler hâlâ. Zamanlarını ya güneşe, ya da horozlara göre bilirler. Örneğin, horoz ötümünde haberleşirler. Uzaklıkları, ya tüfek atımı ya da tarla boyu olarak ölçerler. «Köyden bir tüfek atımı uzaklaştılar»? «Kaç tarla boyu yürüdüklerini bilemediler» (Dönemeç). Çocuklar, doğdukları yılın

tarhini bilmezler de, özelliğini bilirler. «Kıtlık yılı doğmuşum» (Dönemeç).

Konuşmalarda, atasözleri, deyimler bol bol geçer. Gerçekten, Anadolu insanının çok kullandığı bu kalıplaşmış sözleri yazar iyi saptamıştır. «Yetim hırsızlığa çıkmış da ilk akşamdan ay doğmuş» (Dönemeç). «Yola gidecek yolcunun eşi yoldaşı ekmektir. «(Dönemeç)» Bacım umuyor bacımdan, bacım ölüyor acımdan» (Yat-Kalk)

Kitapta, ikisi uzun onüç hikâye var. Bunlardan üçü, anı ya da anılardan yararlanılarak yazılmış. (Dönemeç, Sarı, Fatih Yangını). Onüç hikâyeden yalnız biri, (Fatih Yangını) konu bakımından İstanbul'da geçer. Bu hikâyeden de yine kişileri Saskaralıdır.

Kitabın ilk hikâyesi olan Dönemeç, kuşkusuz yapıtın en güçlü hikâyesidir. Gerek ele aldığı konu, gerek anlatımı, diğer hikâyelerden apayrı bir özellik gösterir. Hikâye, Saskaralı dört çocuğun (Rıza, Kemal, Selim, Garip) Köy Enstitüsüne girmek için «Cılavuz» a gidişini anlatır. Bu hikâyede, hem Saskara ile Cılavuz arasındaki doğayı, hem de insanlarını tanırız. Bir yanda kötüler (Ur beyleri), bir yanda altın yürekli köylüler (Kızıroğulları). (Özellikle, Kızıroğlu yaşlı dede ile olan karşılaşma bölümü, çok canlı ve çok anlamlıdır. Burada, gerçek Anadolu insanının tüm içtenliğini ve iyi yürekliliğini görürüz.)

Yapıtın, bir başka başarılı hikâyesi Yat-Kalk; Devlet ile köy arasındaki korkunç uçurumu yansıtır. Dini inançlar yüzünden köye baskı yapan bir yönetim, bu yönetimi Osmanlı olarak bilen köylüler. Okuyucuya çok şeyler söyleyen ve çok şeyler düşündürülen bir hikâye. Oldukça başarılı bir anlatım.

Üzerinde durulması gereken bir diğer hikâye, Ulgar. Değindiği konu olarak ilginç olmasına rağmen, anlatım bakımından oldukça zayıf. Uzun

bir olayı seçmesi, yazarı hızlı bir anlatıma sürüklemiştir. Daha çok, romana yatkın geniş bir konu. Bu yüzden hikâyeye, tekniği bakımından zayıf gözükmüyor.

Kitabın diğer hikâyeleri pek yeni birşeyler söylemiyor bize. Daha önce bu alanda yazılanlardan farklı değil bunlar. Yine de, Kara Kotan, Azık, Karasanlı Kancık gibi hikâyeler belirli bir çizginin üstünde gözükmüyorlar.

SONUÇ:

Ümit Kaftancıoğlu herşeyden önce iyi bir gözlemci. İçinden çıktığı çevreyi ve insanları iyi tanıyor. Niçin yazdığını da biliyor kuşkusuz. 'Sanatta yarar ilkesini ön planda tutuyor. «Benim köyüme, benim ulusuma yararı, yardımı dokunmayan bir yazı, bir sanat sıfırdır.» diyor. (3). Olayları ve insanları bu açıdan ele alıyor.

Diğer yandan, hikâyelerinde yerel şive özelliğine fazla bağlı kalması bir yerden sonra, sıkıcı ve monoton bir görüntü veriyor yazdıklarına. Örneğin, «Yat-Kalk, Gece sekiz - Gündüz dokuz, Tuntul, Karasanlı Kancık, Alacaklar» gibi hikâyeler, ya bir köylünün ağzından, ya da köylülerin karşılıklı konuşmalarından veriliyor. Yazarın çok iyi bildiği ve sevdiği bu yerel özellikleri okuyucu, yabancı olduğu için yadırgayabilecektir. Bu taktirde, yarar sözcüğü dar anlamda kalacaktır. Herşeye rağmen «Dönemeç» çok umut verici bir çıkış. Doruk noktadaki birkaç hikâyeden başka, bize çok şeyler öğreten diyerleri de bir yana itilemez... Ümit Kaftancıoğlu, gelecek yapıtlarında, usta gözlemciliğine kalemının kıvraklığını da ekleyecektir kuşkusuz.

Ş. YÜCELGİL

1) Ümit Kaftancıoğlu, Dönemeç, Remzi Kitabevi 1972

2) Cumhuriyet Gazetesi Sanat - Edebiyat eki. Nisan 1971